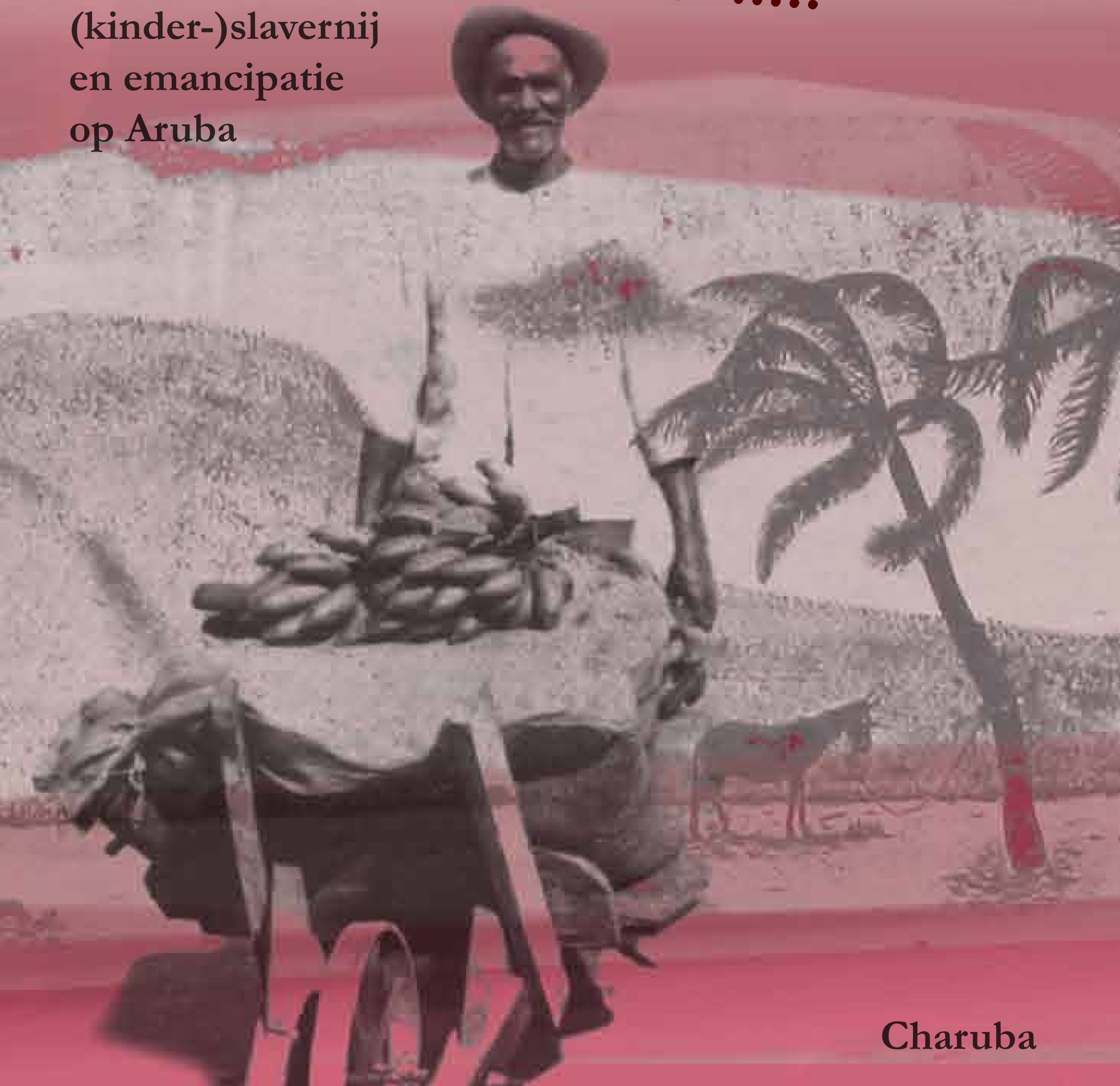
SLAVEN ZONDER PLANTAGE

Luc Alofs

(kinder-)slavernij en emancipatie op Aruba

Charuba

SLAVEN ZONDER PLANTAGE

Deze pagina is bewust leeg gelaten.

Voor Ravi

alweer

Deze pagina is bewust leeg gelaten.

Luc Alofs

Slaven zonder plantage

(kinder-)slavernij en emancipatie op Aruba

Vierde, digitale en ongewijzigde uitgave

2017
Charuba
Aruba

ISBN 978-99904-1-779-1

Deze kosteloze digitale uitgave is ongewijzigd ten opzichte van de derde druk uit 2013.

Lay-out en omslag: Joost Horward (ADCTRA)
Illustraties: Museo Historico Aruba, Fundacion Exposicion Herencia di Sclavitud Aruba, Wereldmuseum Rotterdam, www.Cactus.West Indische Compagnie.
Uitgeverij: Charuba
Financiering: UNOCA

Inhoudsopgave

Deze pagina is bewust leeg gelaten.

inleiding

Slavernij is niet alleen een zwarte, maar ook een bijna vergeten pagina in de Arubaanse geschiedenis. Aruba's reputatie is die van het onnutte eiland waar zich commandeursfamilies en vanaf 1754 kolonisten vestigden die zich met de aanwezige indianen vermengden en waar de moderne tijd in 1924 aanbrak door de komst van de olie-industrie. Slavernij speelde op Aruba inderdaad niet de rol die het had op Curaçao, de voormalige slavenmarkt van de West Indische Compagnie, of op Bonaire en Sint Maarten waar slaven de voornaamste arbeiders in de zoutpannen waren. Toch was in 1849 21% van de Arubaanse bevolking slaaf en op 1 juli 1863 kregen bijna 500 zwarten de vrijheid.

In deze uitgave schetsen we een beeld van slavernij en emancipatie op Aruba vanaf 1700. Een uitloper brengt ons naar het jaar 1963. De vragen die hier ter sprake komen zijn ingegeven door de informatie die in de archieven werd aangetroffen. Het geringe belang van Aruba voor de komst van de olie-industrie in 1924 heeft ertoe geleid dat de geschiedschrijving zich sterk moet baseren op koloniale archieven. Materiaal van de katholieke kerk ging verloren tijdens de opstand op Curaçao op 30 mei 1969. Reisverslagen die in groten getale over de kolonie werden geschreven wijden aan Aruba meestal niet meer dan enkele regels. Ook ontbreken particuliere archieven of een duidelijk 'canon' aan mondelinge overleveringen over de Arubaanse slavernij.

Vragen die het onderzoek naar de slavernij elders in het Caraïbisch gebied richting geven kunnen hier niet altijd als leidraad dienen. We zullen zien dat door het ontbreken van veel plantages en de aanwezigheid van een omvangrijke vrije volksklasse de vergelijking met andere eilanden niet altijd tot een scherper inzicht in het oude Aruba leidt. Dit eiland nam niet alleen in geografisch, maar ook in economisch, sociaal en cultureel opzicht een uitzonderlijke plaats in binnen de Nederlandse Antillen en het Caraïbisch gebied.

De opzet van deze publicatie is als volgt. In hoofdstuk 1 staan we stil bij de komst van de slavernij naar het Caraïbisch gebied, de latere Nederlandse Antillen en Aruba. Daarna beschrijven we de slavernij op Aruba tussen ca. 1750 en 1863. In dit hoofdstuk kijken we naar een bijzondere groep van slaven op Aruba, namelijk kinderslaven en tienerslaven. Wat was hun leefwereld, hun plek op het eiland, hun kansen op een leven in gezinsverband? En: wat betaalde men om eigenaar van een

kind te worden? Deze aanvulling is gebaseerd op onderzoek dat ik verrichtte nadat de tweede druk van dit boek verscheen en daarover publiceerde in de uitgave *Kind aan de Ketting; opgroeien in slavernij, toen en nu* (Bijnaar red. 2010).

De vraag naar het lot van de 480 geëmancipeerde Arubanen na 1863 vormt het onderwerp van hoofdstuk 2. In de samenvatting formuleren we enkele stellingen over slavernij en emancipatie op Aruba. De epiloog bevat een geschiedenis van de tambu als culturele erfenis van de slavernij. De teksten in het Papiamento zijn door mijzelf vertaald.

In 2008 organiseerde *Fundacion Herencia di Sclavitud Aruba* een tentoonstelling over de Erfenis van de Slavernij op Aruba. Die tentoonstelling was gebaseerd op de eerdere uitgaven van dit boek. In deze nieuwe uitgave zijn illustraties opgenomen die afkomstig zijn uit het boek van die tentoonstelling en het schoolboek daarbij (Alofs red. 2009; De Jong en Alofs red. 2008).

Dit onderzoeksproject werd mogelijk gemaakt door UNOCA en het onderzoek door het Nationaal Historisch Archief, de Biblioteca Nacional Aruba, diverse katholieke parochies en de Verenigde Protestantse Gemeente op Aruba, (de vrienden van) het Centraal Historisch Archief (Willemstad) en het Nationaal Archief (Den Haag). Deze publicatie ziet het licht dankzij UNOCA, en, voor de derde keer alweer, uitgeverij Charuba.

Sinds de eerste uitgave van deze studie in 1996 heeft het onderwerp slavernij op Aruba meer aandacht gekregen dan voorheen. De kennis over de slavernij is sindsdien verdiept en het beeld van slavernij op Aruba is verder ingekleurd, vooral waar het leven van ruim 200 slavenkinderen en jongeren betreft. Deze herziene en uitgebreide druk verschijnt 150 jaar na hun vrijmaking op 1 juli 1863. Dat is aanleiding om opnieuw stil te staan bij het leven van 480 Arubanen, eerst als bezit van anderen en daarna als vrij persoon.

Luc Alofs,
Aruba, 1 juni 1995 / 4 juli 2013

HOOFDSTUK 1

SLAVEN ZONDER PLANTAGE

Over (kinder-)slaven en slavernij, 1700-1863

inleiding

In dit hoofdstuk houden we ons bezig met de komst en de gevolgen van de slavernij in de Nieuwe Wereld, de rol die de West Indische Compagnie en Curaçao daarin speelden en met de slavernij en in het bijzonder slavernij onder kinderen op Aruba ([1]).

1 Slavernij en het Caraïbisch gebied

De zwarte slavernij deed in het Caraïbisch gebied zijn intrede toen in Europa bevonden werd dat de indianen niet geschikt waren voor slavenarbeid. Indianen werden na uitgebreide theologische debatten in tegenstelling tot de zwarte Afrikanen als mens erkend. Niet alleen humanistische motieven verklaren de keuze voor Afrikaanse slaven. De indianen stierven uit als gevolg van de gedwongen tewerkstelling, volkerenmoord en Europese ziekten, waartegen zij niet bestand waren. Daarnaast boden Afrikaanse slaven het voordeel dat zij volledig van hun verwanten en cultuur werden vervreemd, waardoor zij minder snel in opstand kwamen. Doordat hun huidskleur hen steeds zou verraden en er nauwelijks vooruitzicht op een verbetering van hun lot denkbaar was zou hun bereidheid tot rebellie verminderen ([2]). Dit bleek een onjuiste veronderstelling.

De slavendriehoek

Portugal nam als de eerste Europese natie de slavenvaart tussen Afrika en de Nieuwe Wereld op grote schaal ter hand. Sinds de paus in 1494 middels het Verdrag van Tordesillas het Spaans-Portugese geschil over de aanspraak van beide landen op de nieuw ontdekte gebieden in de Amerika’s en West-Afrika had beslecht beheerste Portugal zowel grote delen van de Afrikaanse westkust als Brazilië. In dit land werd het suikerriet geïntroduceerd en Portugal voerde hiertoe vanuit Afrika slaven aan. Ook Spanje was voor haar slavenaanvoer afhankelijk van Portugal en beide landen sloten een ‘Asiento de Negros’ af; een contract voor slavenleveranties.

Bij de keuze voor Afrika als voorraadschuur van de slavernij speelden niet alleen praktische en economische motieven een rol. Het beeld dat in Europa over Afrika bestond rechtvaardigde de onderwerping van de Afrikanen. Volgens Europeanen kende Afrika geen beschaving maar slechts 'wildheid'; geen christendom maar enkel 'heidendom'; het had niet eens steden, maar slechts 'woeste natuur'; geen kleding en fatsoen, maar slechts 'naaktheid'. Afrika was het tegengestelde van Europa.

> *'Door Augustinus en andere kerkvaders werden heidenen in verband gebracht met de vervloekte broedermoordenaar Kaïn of met Noachs verstoten zoon Cham. De laatste, wiens nakomelingen Afrika bevolkten, aanschouwde de naaktheid van zijn vader en werd vervolgens met zijn nakomelingenschap vervloekt en tot "knecht der knechten" verklaard. Later ontleende men aan deze passage uit het boek Genesis een krachtige rechtvaardiging voor het als slaaf verhandelen van Afrikanen'* ([3]).

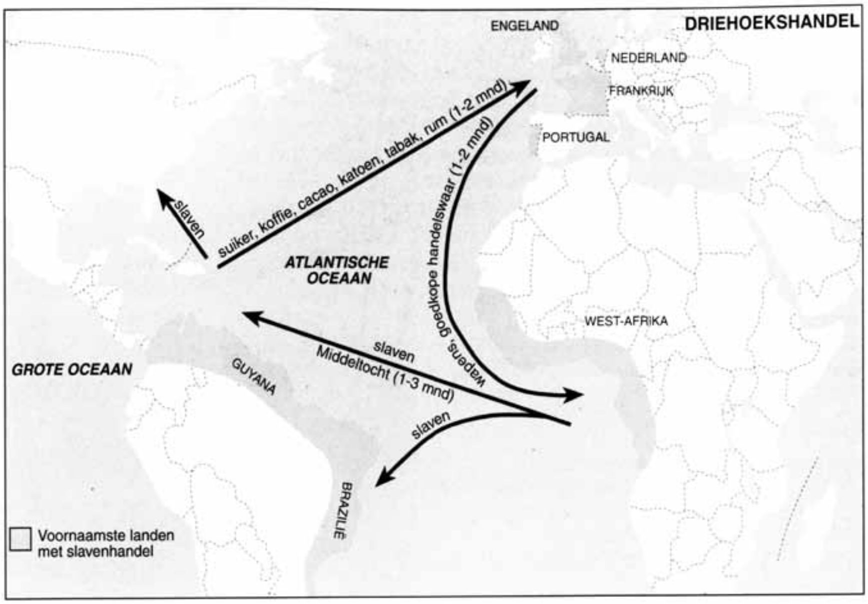

Geotroyeerde West Indische Compagnie, een brandmerk

Vanaf 1626, dus nog voor in 1634-1636 de Benedenwinden werden veroverd, participeerde Nederland in de slavenhandel via de West Indische Compagnie. De WIC was oorspronkelijk opgezet om het Spaanse handelsmonopolie in het Caraïbisch gebied te doorbreken door illegale handel en kaapvaart, maar toen Nederland slaven vanaf 1629 in de bezittingen in Nieuw-Nederland (nu: New York) en vooral in Brazilië (Pernambuco) nodig had, begaf het zich ook in de slavenvaart. De WIC verkreeg een staatsmonopolie en doorbrak de Portugese heerschappij in de slavenhandel. Tussen 1637 en 1642 werd een aantal forten aan de westkust van Afrika op de Portugezen veroverd en ontstond de driehoekshandel tussen Nederland, Afrika en de Nieuwe Wereld. Vanuit Europa verscheepte men ruilgoederen en militair materieel naar

Afrika. Daar werden slaven ingenomen die werden aangeleverd door Afrikaanse vorsten. Zij verkregen hun koopwaar in oorlogen en slavenjachten bij buurvolken. Beladen met slaven ving de reis via de beruchte 'middle passage' naar Amerika aan. De driehoek werd voltooid doordat schepen naar Europa terugkeerden, beladen met producten die veelal met slavenarbeid waren geproduceerd.

Naarmate het einde van de 80-jarige oorlog (1648) naderbij kwam, won de slavenhandel aan belang en in het midden van de eeuw vormde het 'de ziel' van de Compagnie. Twee ontwikkelingen leidden ertoe dat Curaçao het centrum van de slavenhandel in de Nieuwe Wereld werd. In 1648 heroverden de Portugezen in Afrika de belangrijke zuidelijke slavenpost te Luanda en in 1654 verloor Nederland de Braziliaanse kolonie te Pernambuco. De slavenhandel verschoof zodoende naar het noorden. Het Fort St. George d'Elmina in het huidige Ghana werd de voornaamste slavenhaven. In de Nieuwe Wereld kreeg Curaçao een meer centrale plaats.

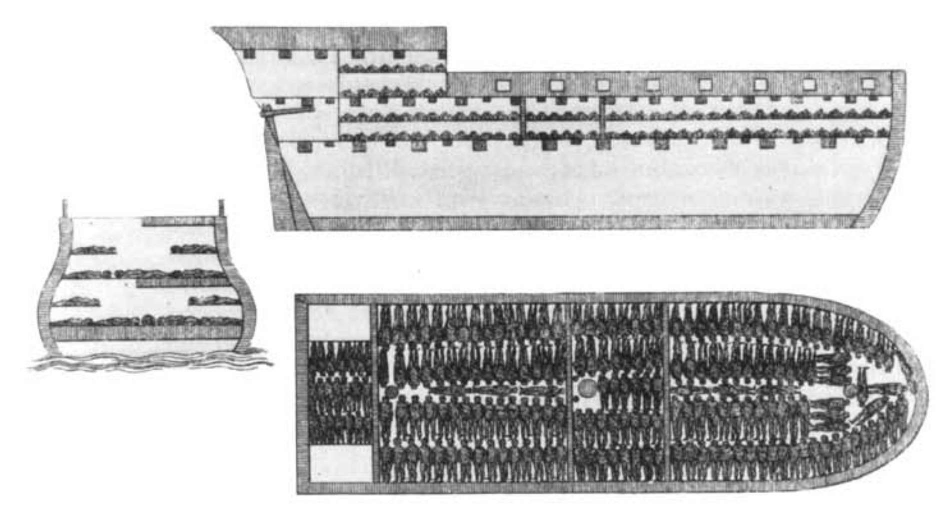
Vanuit Europa verscheepte men ruilgoederen en militair materieel naar Afrika. Beladen met slaven ving de reis naar Amerika aan: de gevreesde Middentocht, of Middle Passage. De driehoek werd voltooid doordat schepen naar Europa terugkeerden met producten die veelal met slavenarbeid waren geproduceerd.

Op de tweede plaats verloor Spanje zijn greep op het Caraïbisch gebied ten gunste van Engeland, Frankrijk, Denemarken en Nederland, waardoor het economisch zwaartepunt in de Nieuwe Wereld naar het noorden opschoof. Op de eilanden in de Kraal (het Caraïbisch bekken) en de Wilde Kust (de Guyana's) ontstonden plantage-economieën, waar met behulp van slavenarbeid katoen, tabak en andere koloniale producten werden geproduceerd. Na de overstap op het suikerriet rond 1650 vormden de plantages een onverzadigbare afzetmarkt voor Afrikaanse slaven. De wreedheid van het plantageregime leidde ertoe dat slavenpopulaties slechts door constante aanvoer op peil gehouden konden worden, want zoals de Engelsen zeiden: *'It was cheaper to buy than to breed'*. De WIC deed goede zaken. Op Curaçao werden slaven aangevoerd die werden doorverkocht aan omliggende koloniën van alle naties.

De WIC en Curaçao verloren hun leidende positie in de tweede helft van de zeventiende eeuw doordat andere Europese naties en particulieren de concurrentiestrijd aanbonden. De volgende omstandigheden leidde ertoe dat de slavenhandel door de WIC in belang afnam.

- Engeland richtte in 1672 de Royal African Company op, een grote concurrent van de WIC.
- In 1675 stond de WIC toe dat particulieren op Curaçao slaven mochten kopen om in het Caraïbisch gebied te distribueren.
- Net als andere nationale compagnieën leed de WIC schade van 'lorrendraaiers', illegale slavenhalers die zich niet stoorden aan staatsmonopolies en internationale verdragen.
- Nadat Nederland de Spaans-Portugese asiento had ondergraven, resulteerden latere asiento's in een positieverslechtering van de WIC. Met name het Spaanse contract met de Britse Royal African in 1713 versterkte de Engelse positie in de slavenvaart. De Engelsen zouden gedurende 30 jaar 144.000 slaven aan de Spaanse koloniën leveren.
- In 1730 werd het alleenrecht van de WIC opgeheven en moest Curaçao zijn marktfunctie delen met het centraler gelegen Sint Eustatius.
- In 1732 stond de WIC toe dat enkele Kamers van de Compagnie zich zelfstandig met de slavenvaart bezighielden.
- Acht jaar later, in 1740 moest de Compagnie haar laatste handelspost op de Afrikaanse kust prijsgeven en nam het aandeel van de WIC in de slavenhandel verder af. ([4])

In 1768 bezette Nederland de derde plaats op de lijst van slavenhalers. Engeland verscheepte dat jaar 53.000 slaven naar Amerika; Frankrijk 23.000; Nederland 11.000; Portugal 8.700. Toen de WIC in 1791 werd opgeheven was op Curaçao waarschijnlijk al dertien jaar geen schip uit Afrika binnengevaren. De Afrikaanse slavenvaart werd definitief verboden in 1818. Nederlanders verscheepten waarschijnlijk ongeveer 500.000 slaven naar de Nieuwe Wereld, ofwel circa 5% van het totaal aantal Afrikanen dat de gedwongen oversteek maakte ([5]).

Vrijwel ieder boek over slavernij toont hoe de menselijke koopwaar van Afrika naar Amerika werd verscheept.

De slavensamenleving

Sinds de aanvang van de slavenhandel bepaalden twee verschijnselen de sociale verhoudingen in het Caraïbisch gebied: de slavernij en de plantage. De laatste was volledig gebaseerd op de inzet van de eerste. Plantagekoloniën kenden ten minste drie bevolkingsgroepen ([6]): Op de eerste plaats de blanke kolonisten of hun vertegenwoordigers. Vaak woonden de eigenaren in Europa (de zogenaamde afwezige eigenaren of 'absentee owners') en zij stelden bedrijfsleiders aan op hun plantages. De economische en politieke macht van de planters op de eilanden was vrijwel absoluut. Zij bezaten de welvaartsbronnen en hadden lange tijd als enigen invloed in het koloniaal bestuur. Indien er sprake was van stemrecht dan was dit

alleen aan planters en handelaren voorbehouden. In de moederlanden beschikten zij over machtige lobbies, die het beleid voor de koloniën trachtten te beïnvloeden. Dat dat niet altijd lukte bleek toen in Europa het verzet tegen de slavernij groeide en de planters tevergeefs tegen de afschaffing daarvan in het geweer kwamen.

Op de tweede plaats ontstond er een groep van verarmde blanken, vrijgemaakte zwarten en mulatten, die veelal waren gemanumitteerd (vrijgekocht) omdat zij kinderen van blanke eigenaren en slavinnen waren. De sociale positie van de vrije zwarten en mulatten wisselde van kolonie tot kolonie en was afhankelijk van tal van factoren, zoals het aantal vrije zwarten, het soort plantage (het leven op suikerplantages was vaak zwaarder dan op tabaks- of katoenplantages), de mogelijkheden om buiten de plantage aan de kost te komen, de mate van vermenging tussen blanken en zwarten en de geldende opvattingen over rassenrelaties. In het zuiden van de Verenigde Staten bestonden nauwelijks mogelijkheden voor vrije zwarte of gekleurden tot sociale stijging; in Suriname, Curaçao, en de Britse en Franse koloniën vormden vrije zwarten een eigen sociale klasse, die het aanzien of de rijkdom van de blanken niet kon evenaren; in de Spaanse koloniën en het Portugese Brazilië konden voormalige slaven door vermenging het verst stijgen op de maatschappelijke ladder.

Vrije zwarten en gekleurden werden door de blanke elite angstvallig in de gaten gehouden omdat zij een potentiële bondgenoot van de slaven vormden. Zij waren '*a third party in a system built for two*'. De vrije zwarte en gekleurde bevolkingsgroep(-en) spiegelden zich vooral aan de blanke elite waarmee zij zich door huidskleur of familiebanden verbonden voelden. Een te nauwe aansluiting bij de slaven zou hun streven naar politieke emancipatie (het verkrijgen van burgerrechten, stemrecht) schaden. Zelden kozen vrije zwarten of kleurlingen daarom de zijde van de slaven ([7]). Op Aruba bedroeg het aantal vrije zwarten rond 1860 mogelijk bijna 200.

Op de derde en laagste plaats waren er natuurlijk de zwarte slaven. Zij verrichtten het werk op de velden, in de suikermolens, de zoutpannen, de werkplaatsen en het huishouden. Lange tijd werkten slaven zelfs als matroos in de scheepvaart, met alle mogelijkheden tot ontvluchting vandien. Slaven werden, zeker tot in de achttiende eeuw, slechts als eigendom beschouwd. Er werden leningen op hen afgesloten en ze werden naar willekeur afgebeuld en verkocht. Hun voornaamste machtsbronnen waren werkweigering en sabotage, het weglopen en in opstand komen, zelfmoord en

voor vrouwelijke slaven het weigeren om op de seksuele avances van hun meesters in te gaan en het doden van hun baby's.

Bevolkingsgroepen die alleen in grotere koloniën voorkwam waren de marron-gemeenschappen, zoals de bosnegers in Suriname en de marrons in Jamaica. Deze bestonden uit ontvluchte slaven die in de oerwouden en heuvels hun eigen gemeenschappen vormden. Marrons vormden een bron van ergernis voor de planters en bestuurders en een bedreiging voor de rust in kolonie. Zij overvielen plantages en moedigden slaven aan hun voorbeeld te volgen. Planters en bestuurders trachtten met militaire expedities weglopers te achterhalen en marrondorpen te vernietigen, maar dit liep - in de ondoordringbare oerwouden - meestal op kostbare fiasco's uit. In Suriname verkregen de marrons daarom na 1760 feitelijk de vrijheid nadat zij verdragen sloten met het koloniaal gezag. Wel werd daarbij bepaald dat zij geen ontvluchters meer mochten opnemen of helpen. Dit kon niet voorkomen dat latere weglopers nieuwe marrondorpen vormden. Marronjachten duurden voort tot 1862. De marrongemeenschappen waren sterk autonoom en stonden grotendeels buiten de koloniale maatschappij.

Op enkele eilanden, zoals Dominica en Sint Vincent overleefden kleine groepen van indianen, terwijl Aruba, Bonaire en Trinidad na de komst van de Europeanen werden herbevolkt door indianen van het vaste land van Zuid Amerika. Aziatische landbouwarbeiders uit (Brits) India en (Nederlands) Indië, ten slotte werden pas na de emancipatie naar plantagekoloniën als de Guyana's en Trinidad gehaald om de plaats van slaven op de plantages over te nemen.

Slavernij op de Benedenwindse eilanden

De rol van de slavenarbeid op de Benedenwindse eilanden bleef beperkt omdat er vanwege de droogte geen plantage-economie ontstond. De sociale verhoudingen op de eilanden verschillen dan ook met die in de Caraïbische plantagekoloniën. De oorsprong van de Curaçaose slavernij en de welvaart van de protestantse en joodse elite lag in de handel en niet in de plantage. In vergelijking met de Engelse eilanden telde Curaçao dan ook veel huis- en ambachtsslaven. Bonaire was tot 1869 een gouvernementsplantage waar de slaven overwegend in de zoutpannen werkten. Het aantal slaven varieerde van 200 tot ruim 300. Op Bonaire ontbraken een klasse van blanke kolonisten ([8]). Ook in Benedenwinds opzicht nam Aruba een uitzonderingspositie in.

Na de ontdekking rond 1499 vielen de Benedenwinden toe aan het Spaanse rijk (1499-1636) en dat van het huidige Nederland, die het bestuur tot 1791 toewees aan de West Indische Compagnie. De Spanjaarden en de WIC benutten Aruba slechts voor het fokken van paarden, ezels, schapen en geiten voor de handel en de voedselvoorziening van Curaçao. Daarbij werden maar weinig slaven ingezet. Wel werd aan indianen die na de Nederlandse verovering naar Aruba kwamen verblijf toegestaan mits men hielp bij het vangen van gouvernementsvee. Verdere kolonisatie werd verboden en tot 1754 woonden een paar honderd indianen, een commandeur, enkele bestuursambtenaren en sporadisch een enkele slaaf op het eiland.

Tussen 1754 en 1767 vestigden zich vanuit Curaçao voor het eerst kolonisten op Aruba om er maïsplantages te starten. De opbrengsten daarvan moesten ten goede komen aan de voedselvoorziening op Curaçao. De vrijheden van de kolonisten waren beperkt. Handel, grondverkoop en het houden van vee waren verboden of aan strenge beperkingen onderhevig. Net als de indianen waren ook zij verplicht om zogenaamde 'herendiensten' te verrichten, bijvoorbeeld door het kappen van brandhout, het schoonmaken van tankies (reservoirs voor regenwater) of het vangen van vee voor de West Indische Compagnie. In 1767 telde Aruba 120 huishoudens, waarvan er acht voor de Compagnie werkzaam waren en twaalf anderszins met toestemming van de Compagnie op het eiland verbleven. De honderd resterende huishoudens stonden als indiaans te boek ([9]). De maïsplantages waren inmiddels alweer vervallen.

Na circa 1785 groeide het aantal kolonisten. Dit was te danken aan de versoepeling van het vestigingsbeleid en na 1795 het toenemende belang van Aruba voor de handel van Curaçao. De Paardenbaai ging fungeren als tussenhaven voor de Curaçaose handel in geitenvellen en levensmiddelen met de Vaste Wal. Tijdens het Engels tussenbestuur (1807-1816) werden handel, veeteelt en landbouw verwaarloosd. Wel steeg het bevolkingsaantal van 1546 tot 1732. Het aantal slaven steeg van circa 30 in 1795 tot 194 in 1806 en 336 in 1816.

Na de terugkeer in Nederlandse handen ving de opbouw van de kolonisten-samenleving aan. De handelsopleving, die voortduurde tot 1823, de ontdekking van goud in 1824 en de invoering van een liberaler Reglement van Administratie en Bestuur van 1824 maakten vestiging op het eiland aantrekkelijker. In de negentiende

eeuw overheerste de kleinschalige, zelfvoorzienende landbouw waarin voor slaven geen plaats was. De gewone bevolking leefde van hun kostgronden (cunuku's) ter grootte van ongeveer twee hectare. De elite ontleende haar rijkdom tot 1863 niet zozeer aan de landbouw, maar vooral aan de veeteelt en de handel.

De weinig beduidende plantagelandbouw was gericht op het vinden van handelsgewassen, waarbij het streven naar winst en werkgelegenheid hand in hand gingen. Tussen 1836 en 1845 trachtte gezaghebber (lees: gouverneur) R.F. van Raders tevergeefs nieuwe bronnen van welvaart aan te boren ([10]). Zijn landbouwexperimenten hadden als voornaamste doel om de kolonie een handelsproduct te verschaffen, maar ook om werk te scheppen voor de vrije bevolking en de ooit - wanneer was nog onduidelijk - vrij te maken slaven. Hiertoe legde hij ook op Aruba plantages aan voor met name de aloë- en cochenilleteelt te Canashito en Socotoro. De bijdrage van slaven was gering. Op Canashito werkten in Van Raders' tijd 60 vrije arbeiders. De experimenten waren weinig succesvol. Na Van Raders' promotie tot Gouverneur van de eenheidskolonie Suriname/Antillen in 1845, toonde opvolger Esser (1845-1848) weinig sympathie voor de optimistische en geldverslindende plannen en hij koos voor een voorzichtiger exploitatie van de cultures.

Rond 1850 legden particulieren zich op de commerciële landbouw toe en ook zij gingen met weinig succes aloë en cochenille telen. Zij maakten weinig gebruik van slavenarbeid. Slechts in het plant- en het oogstseizoen was intensieve bewerking vereist en het huren van vrije seizoenarbeiders was gemakkelijker en goedkoper. In hoofdstuk 2 zullen we zien dat Gouverneur Rammelman Elzevier (1848-1854) in de cochenilleteelt wel een bron van werkgelegenheid voor de te emanciperen slaven en de vrije armen zag. Ook hij bleek te optimistisch en in 1865 viel de teelt stil.

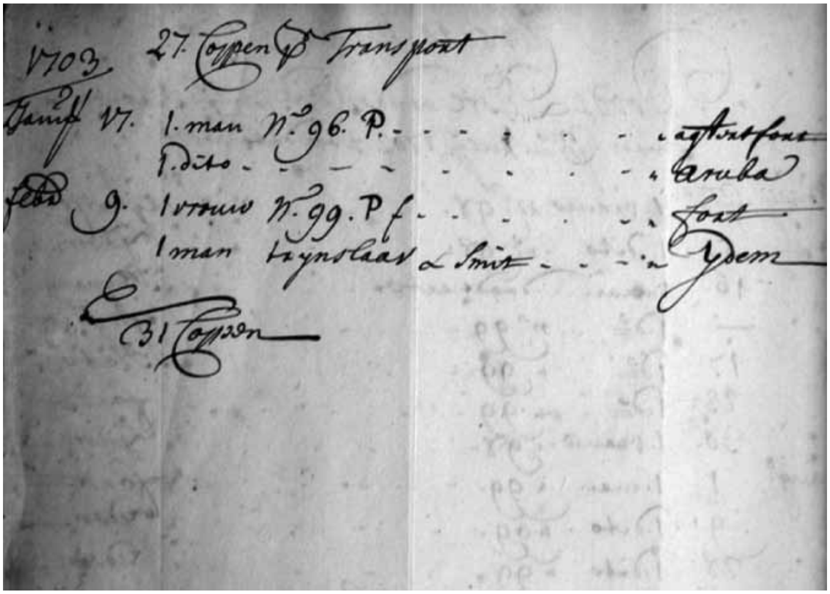
Immigratie en een sterke natuurlijke aanwas leiden tot een bevolkingsgroei van 1732 in 1816 tot 3438 in 1862. Ook de slavernij nam na 1816 in omvang toe. Dat jaar telde Aruba 336 slaven. Volgens officiële opgaven bedroeg hun aantal tussen 1848 en 1863 steeds 400 à 600. In 1849 was 21,7 procent van de Arubanen slaaf. Dat dit percentage niet hoger werd was het gevolg van de ongeschiktheid van klimaat en bodem voor de plantage-economie en de continue aanwezigheid van grote aantallen werkloze vrije armen. Het verschil tussen de slavernij op Aruba en op de Caraïbische suikereilanden was enorm groot. In de Caraïbische plantagekoloniën

leefden doorgaans meer slaven dan blanken. In Suriname was dat in de achttiende eeuw maar liefst ca. 25:1. Ook binnen de Antillen sprong Aruba eruit. Op Sint Eustatius en Sint Maarten was in 1857 ruim de helft ofwel 56% van de bevolking slaaf; op Curaçao, Bonaire en Saba was dat 30 tot 38% en op Aruba slechts 17,3%. Hier vormden de vrije armen het grootste bevolkingssegment, terwijl deze tweede, vrije stand elders veel kleiner was.

2 Slavernij op Aruba 1700-1863

Slavernij en de WIC

Zwarte slavernij kwam al in het begin van de achttiende eeuw op Aruba voor. Uit het jaar 1703 is een overlijdensbericht van een slaaf bewaard gebleven in de archieven van de West Indische Compagnie. Niet veel later, 1711 verzocht de Arubaanse commandeur Flaccius om de zending van 5 of 6 slaven uit Curaçao die als veewachter moesten dienen, maar dat verzoek is waarschijnlijk nooit ingewilligd ([11]).

1703 27 Coppen Transport
17. 1 man No. 96. P. - - - - - -
1 dito - - - - - - - - - Aruba
febr 9. 1 vrouw No. 99. P f. - - - - - - fort
1 man - - - - - Smit - - - - Idem
31 Coppen

Lijst van overleden vaste WIC slaven 1-7-1702 - 9-2-1703
Bron: Cactus WIC v200 p466v

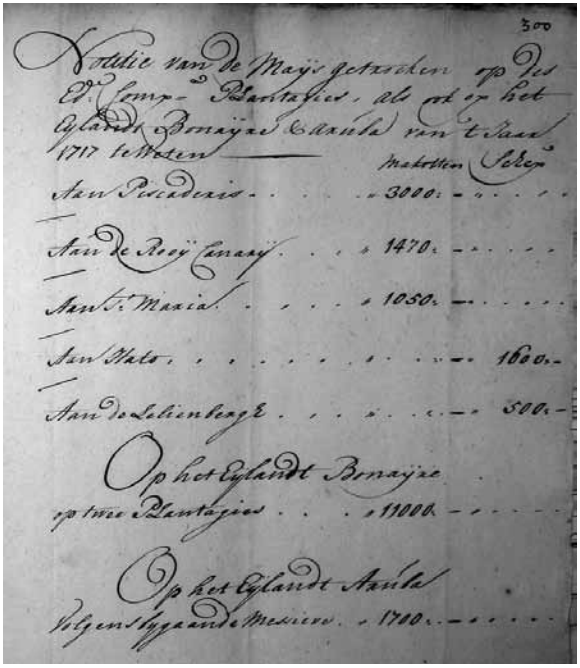
De slavenhandel op Curaçao maakte het noodzakelijk om voldoende voedsel in voorraad te hebben voor zowel de militairen als de slaven die er werden gehouden of verhandeld. Slavenschepen uit Afrika bleven de haven binnenlopen, terwijl onder zowel de soldaten als de slaven muiterij en opstand dreigden. Rond 1662 startte de Compagnie daarom een aantal maïsplantages op Curaçao en Bonaire. Veel later was ook Aruba aan de beurt.

Eind 1716 werden twintig slaven naar Aruba gezonden om er op een plantage katoen en maïs te verbouwen. De opbrengst was het eerste jaar minder dan die op bijvoorbeeld Bonaire. Op de compagniestuin te Aruba werden 1700 makotten (manden, of wel 51.000 pond) maïs geoogst, terwijl de opbrengst van de twee plantages op Bonaire maar liefst 11 manden (of wel 330.000 pond) bedroeg ([12]). In 1719 kwam aan het experiment een einde. Directeur Van Beuningen staakte het experiment en hij ontsloeg commandeur Koolman wegens '*quaad gedrag*'. De twintig slaven keerden terug naar Curaçao (Jordaan 1997: 124).

Tussen 1725 en 1726 zocht mijnbouwkundige Paulus Printz in opdracht van de WIC op Aruba tevergeefs naar goudvoorraden en hij had de beschikking over Curaçaose slaven, maar die keerden met hem terug toen het zoeken ten einde kwam (Prins 1997). Nadien was het slechts de Commandeur toegestaan om slaven te houden. Hoeveel gebruik daarvan gemaakt werd is onbekend. Uit 1750 stamt het bericht dat drie opstandige slaven de zuster van Commandeur Nieuwkerk, haar kind en twee slavinnen vermoordden. Na een zoekactie werden de voortvluchtigen zonder pardon gedood (Hartog 1980: 69). De compagniesslaaf keerde wel terug op het eiland. In 1773/4 onteigende de Compagnie 600 schapen van de indiaanse vrouw Maria Tromp, want landbouw was de indianen toegestaan, maar grootschalige veeteelt niet. De Compagnie haalde twee bejaarde compagnieslaven en twee kindslaven uit Bonaire om toezicht te gaan houden op de afgenomen ([13]). Het aantal landsslaven bedroeg vijf in 1804, waarschijnlijk merendeels veehoeders.

Betrouwbare gegevens over het aantal privéslaven zijn niet beschikbaar, maar door de opbloei van het handel steeg met het aantal kolonisten ook het aantal onvrije Arubanen. In 1795 waren er op Aruba ongeveer 30 slaven, maar zelfs de Gouverneur was daarvan niet geheel zeker. Zij waren merendeels eigendom van protestantse en joodse handelaren die zich vanuit Curaçao op Aruba hadden gevestigd, maar

ook onder de indiaanse bevolking was sprake van slavenbezit! Dat jaar weigerde de bevolking van het dorp Noord het verrichten van herendiensten. De dorpelingen waren van mening dat Hendrik Jansz., de Kapitein der Indianen (de opzichter van het Gouvernement) de arbeidsplicht misbruikte voor privédoeleinden. Uit de verslagen van de rebellie blijkt dat de leider der opstand, een indiaan of mesties genaamd Andries Tromp slaven bezat. Tijdens een schietpartij, waarbij de gewraakte Kapitein der Indianen vijf schotwonden opliep, raakte ook een slaaf van Tromp gewond ([14]).

300

Notitie van de Mays getrocken op des Ed: Comp: Plantagies, als ook op het Eylandt Bonaijre & Aruba van 't Jaar 1717 te weten — Makotten Schep:

Aan Piscadeeris . . . . 3000. — . . . .

Aan de Rooij Canarij . . . 1470. — . . . .

Aan St. Maria . . . . 1050. —

Aan Hato . . . . 1600. —

Aan de Lelienbergh . . . . 500. —

Op het Eylandt Bonaijre

op twee Plantagies . . . 11000. — . . .

Op het Eylandt Aruba

Volgens opgaande Mesiere . 1700. — . . . .

Overzicht van de maïsproductie in 1717 op de WIC plantages en Bonaijre en Aruba, 20-4-1717.
Bron: Cactus WIC v206p.300.

Twee jaar later, in 1797-1798 werd het latere Fort Zoutman gebouwd, een verdedigingsfort dat schepen van Curaçaose handelshuizen moest beschermen tegen aanvallen van kapers. Deze schepen gebruikten de Paardenbaai als tussenhaven in de handel tussen Curaçao en Paraguana. Curaçaose gouvernementsslaven werden ingezet voor de bouw, maar Arubaanse indianen moesten zorgen voor de aanvoer van stenen en van kalk.

Slaven uit Curaçao bouwden Fort Zoutman in 1797-1798. Arubaanse indianen moesten bij wijze van herendienst zorgen voor de aanvoer stenen en kalk. Fort Zoutman is daarom door UNESCO erkend als 'Place of Memory of the Slave Trade Route' (15)

Slaven in getal

De oudste betrouwbare gegevens over slavenaantallen stammen uit 1806 toen er 194 slaven op Aruba verbleven. Hun aantal steeg tot bijna 500 in 1840. Een verklaring voor de opvallende absolute en relatieve toename het aantal slaven in de Engelse jaren (1807-1816) kan niet worden gegeven omdat over deze periode onvoldoende gegevens beschikbaar zijn.

De gematigde groei tot 1827 zal hebben samengehangen met de handelsopbloei die tot 1823 duurde, de ontdekking van goud in 1824 en de algehele opbloei van het eiland. De goudwinning zelf droeg niet bij aan de stijging omdat slavenarbeid daarbij geen bijzondere rol speelde. De sterke groei tussen 1833 (393 slaven) en 1837 (491 slaven) kan worden toegeschreven aan de tijdelijke welvaart in deze jaren. Dit was het gevolg van een herstel van de handel, de stabilisering van de goudwinning en het uitblijven van droogtes. Niet alleen het aantal slaven steeg tussen 1816 en 1836, maar ook het aantal slaveneigenaren, namelijk van 30 tot maar liefst 101.

Tabel 1 Bevolking naar vrije en slavenstatus 1806-1840

jaar	totaal	vrij	slaven	% slaven
1806	1546	1352	194	12.5
1816	1732	1396	336	19.4
1820	1887	1556	331	17.5
1827	1936	1570	366	18.9
1830	2420	2055	365	15.1
1833	2746	2353	393	14.3
1837	2768	2277	491	17.6
1840	2742	2245	497	18.1

Bronnen: Hartog 1980: 118; De Hullu 1923: 372; Van Soest 1978: 4; Bosch 1985: 55; Teenstra 1979: 196; ASF Bevolkingsstaten 1820; 1837; 1840.

De bevolkingsstaten van 1816 tot 1840 onthullen een interessant detail. Deze maken een onderscheid tussen zwarte en 'gecouleurde slaven'. Opvallend is dat vanaf 1837 het aantal gecouleurde slaven groter was dan het aantal zuiver zwarte. De gecouleurden waren veelal kinderen van blanken en slavinnen, maar ook was sprake van vermenging van slaven en indianen. De bekendste Afrikaans-indiaanse slaaf was Johannes, die in 1829 zijn baas Pieter Lampe vermoordde, waarover later meer.

Tabel 2 Gecouleurde en zwarte slaven 1816-1840

jaar	gecouleurd	zwart	totaal
1816	133	203	336
1820	157	174	331
1837	247	244	491
1840	269	228	497

Bronnen: zie tabel 1.

Hoe de getalsverhouding tussen gecouleurde en zwarte slaven zich na 1840 ontwikkelde is onbekend. Het verbod op de slaveninvoer vanuit Afrika leidde ertoe dat het percentage zuiver negroïde slaven nauwelijks nog kon stijgen, terwijl raciale vermenging wel mogelijk bleef. Gecouleurde slaven vormden dan ook met het verstrijken van de tijd waarschijnlijk een steeds grotere groep. Raciale vermenging

vond al plaats in de slaventijd, maar zoals gezegd: exacte cijfers ontbreken.

Slaven in getal 1840-1863

Het ontbreken van een plantage-economie had gevolgen voor de aard en omvang van de Arubaanse slavernij, terwijl de toenemende armoede onder de eigenaren resulteerde in hoge sterfte onder de slavenbevolking, waarbij vooral kinderen het slachtoffer waren. Wie de jaarlijkse verslagen over de toestand op Aruba in de jaren 1840 leest zal inzien dat de groei van het aantal slaven niet het gevolg is geweest van een opbloei op het eiland. Het tegenovergestelde was het geval: Aruba kwijnde weg. Een aanhoudende droogte in de eerste helft van de jaren veertig teisterde de landbouw en de handel bevond zich in een diep dal. Veelal onrendabele goudwinning, publieke werken en arbeidsmigratie moesten de bevolking in leven houden, terwijl Van Raders zijn landbouwexperimenten zag mislukken.

Tabel 3 Bevolkingscijfers naar vrije en slavenstatus 1844-1862

jaar	totaal	vrij	slaaf	procent
1844	2510	1996	514	20,5
1849	2760	2163	597	21,7
1854	3296	2708	588	17,9
1857	2900	2398	502	17,3
1862	3438	2978	506	14,5

Bronnen: KV 1850, KV 1855; CHA Kol Archief-Districtsbeheer inv. nr. 3854 Verslag Aruba 1844; idem. inv. nr. 3849 Volkstelling januari 1862. Voor de minder betrouwbare Koloniale Verslagen, zie bijlage 5.

Nadat de economische recessie rond 1840 doorzette, daalde de immigratie en steeg het aantal slaven dankzij geboorteoverschotten. Het aantal slaven steeg tussen 1840 en 1851 van 487 tot 596. Dit was het gevolg van natuurlijke aanwas. Regelmatig verlieten verarmde eigenaren het eiland, waarbij zij slaven aan hun lot overlieten of met zich meenamen naar Curaçao. Andere eigenaren waren gedwongen hun slaven te verkopen. Zelfs in tijden van economische stagnatie, zoals in de jaren 1840 het geval was, bedroeg het geboorteoverschot jaarlijks 11 tot 25 personen. Tussen 1840 en 1850 kende de slavenstand een geboorteoverschot van 188. Er werden 253 slaven geboren, terwijl er 65 overleden. Alleen in 1841 en 1842 werd het geboorteoverschot teniet gedaan door manumissie (vrijmaking) of de verkoop

van slaven. Achtenzeventig slaven moeten zijn ontvlucht, na verkoop van het eiland zijn vertrokken of gemanumitteerd. Helaas ontbreken betrouwbare verkoop- en manumissiecijfers over deze periode. Ongetwijfeld is ook een onnauwkeurige registratie debet aan de schommeling van het aantal slaven.

Tabel 4 Slavenbevolking naar omvang, geboorte en sterfte, 1840-1850

	totaal	geboorte	sterfte	geboorte-overschot
1840	486	29	9	20
1841	485	24	9	15
1842	480	22	7	15
1843	498	26	5	19
1844	514	27	2	25
1845	530	19	6	13
1846	545	21	5	16
1847	556	20	9	11
1848	529	19	7	12
1849	591	24	1	23
1850	596	22	5	17
totaal		253	65	188

Bron: KV 1849, 1850.

Vruchtbaarheid en kindersterfte

Het slavenregister toont aan dat de meeste slavinnen tussen de twee en zeven levende kinderen kregen. Ondanks het hoge geboortecijfer en het geboorteoverschot kende Aruba een schokkend hoge kindersterfte [16]. Tussen 1841 en 1850 waren van de 56 sterfgevallen onder slaven er 23 kinderen tot 3 jaar (41.1%). Kinderen tot 15 jaar waren kwetsbaar. In één op de acht sterfgevallen betrof kinderen van 3 tot 9 jaar. Slechts een op de vier slaven op Aruba (en ook Bonaire) werd ouder dan 45 jaar; op Curaçao haalde bijna de helft van de slaven (45%) de leeftijd van 45 jaar of hoger.

Dat de sterfte onder baby's en kinderen tot 15 jaar jongeren tot 16 jaar op Aruba die te Curaçao en Bonaire overtrof, zal te maken hebben gehad de algehele verarming onder de slavenbezitters en de droogte die ook de arme vrije bevolking met grote regelmaat zwaar trof. De slaven hadden nauwelijks toegang tot medische zorg. Er

waren slechts enkele ongediplomeerde geneeskundigen op het eiland werkzaam. Voor hun behandeling moest worden betaald en alleen de meest vooraanstaande Arubanen konden zich de reis naar Curaçao veroorloven.

Tabel 5 Absolute en relatieve sterfte onder de slavenbevolking naar ouderdom op Curaçao, Bonaire en Aruba, 1841-1850

leeftijd	Curaçao		Bonaire		Aruba	
0 tot 3	381	30.8 %	32	40%	23	41.1%
3-9	89	7.1	1	1.25	3	5.3
9-15	41	3.3	1	1.25	7	12.5
15-23	60	4.8	6	7.5	2	3.8
23-30	63	5.0	8	10.0	3	5.3
30-35	47	3.8	3	3.75	2	3.8
35-45	76	6.1	5	6.25	2	3.8
45 en ouder	559	45.1	20	25	14	25
totaal	1.239	100%	80	100%	56	100%

Bron: Koloniaal Verslag 1851

Slaven in getal 1850-1862

Opvallend is dat na circa 1850 een absolute en relatieve daling van het aantal slaven inzette. De relatieve daling wordt verklaard door de groei van de vrije bevolking. Het absolute aantal slaven daalde tussen 1851 en 1863 met 111 personen. De daling van het absolute aantal slaven stelt ons voor een groter raadsel omdat het geboortecijfer aanhoudend hoger was dan het aantal sterfgevallen en manumissie samen. Er werden tussen 1848 en 1863 102 sterfgevallen en maar liefst 291 geboorten vermeld, terwijl het geboorteoverschot (namelijk 189) van het aantal manumissie (in totaal 54) ruimschoots overtrof.

De daling van het aantal slaven moet verder het gevolg zijn geweest van de verkoop, vertrek of ontsnapping en de manumissie van slaven. Door de economische recessie nam de vraag naar slavenarbeid verder af, terwijl steeds minder vrije Arubanen zich slaven kon veroorloven. De klassen van verarmde, blanke werkloze kolonisten nam juist in omvang toe. De aloë- en cochenilleteelt leidden, om redenen die we al bespraken, niet tot een sterke vraag naar slavenarbeid. Slaven werkten in de jaren

veertig in de goudwinning, maar dat was slechts bij gebrek aan andere mogelijkheden om hun arbeid in te zetten. De particuliere goudwinning nam rond 1850 drastisch af en de mijnexploitatie door de Haagse concessiehouder De Jongh tussen 1854 en 1860 leidde evenmin tot een hernieuwde vraag naar slavenarbeid omdat hij vrije arbeiders in dienst nam ([17]). De crisis in de handel, die zeker tot voorbij 1863 aanhield verschaft eveneens een verklaring. Gezaghebber Jarman schreef in 1850:

> *'De vaart op dezen plaats gaat van dag tot dag agteruit, is niets betekenends de vroegere kleine handel huizen, hebben voor lange [tijd] reeds dezen plaats verlaten en de weinigen dien er nog zijn voeren hoegenaamd niets uit, dat ik bij de meesten aan gebrek van crediet en geld toeschrijf'* ([18]).

Tabel 6 Slavenbevolking naar geboorte, sterfte en manumissie, 1851-1862

	totaal	geboorte	sterfte	geboorteoverschot	manumissie
1851	567	23	6	18	-
1852	573	14	6	8	4
1853	566	22	9	13	3
1854	588	36	9	25	2
1855	597	18	11	7	3
1856	502	24	8	8	-
1857	522	22	8	14	-
1858	526	24	13	11	0
1859	415	17	10	7	4
1860	404	20	10	10	2
1861	509	32	7	25	30
1862	456	15	12	3	6
		267	109	158	54

Bron: Koloniale Verslagen

Gebrek aan zinvol werk en het vertrek van eigenaren leidde tot de afname van het aantal slaven. We zien direct dat na 1836 ook het aantal slaveneigenaren sterk afnam. Terwijl in de 1843 slaven nog massaal konden worden verhypothekeerd, werden nadien verkoop en manumissie noodzakelijk. De prijzen voor slaven varieerden. De gezaghebber schreef die toe aan wisselende welvaart en het voorkomen van gedwongen verkopen als gevolg van de verarming onder de eigenaren.

Het notarieel archief toont een toename van de verkoop van slaven naar Curaçao vanaf 1850. Terwijl in 1848 en in 1849 slechts één slaaf naar Curaçao verkocht werd, was dit aantal daarna hoger. Tussen 1850 en 1863 vertrokken 35 slaven na verkoop naar Curaçao. Slechts J.A. Werleman en de weduwe Scholten bleven regelmatig slaven kopen. Zij behoorden tot de weinige planters die tot 1865 cochenille verbouwden.

Een gevolg van de economische malaise was de toename van het aantal manumissie. In 1850 werden bovendien de administratiekosten verbonden aan de manumissie afgeschaft. Het notarieel archief vermeldt voor 1848 en 1849 vijf manumissies. In 1850 werden maar liefst vijftien slaven gemanumitteerd. Mogelijk gebeurde dit omdat men op de kosten voor het onderhoud van het slavenbezit moest bezuinigen; mogelijk wilde men slaven die reeds als vrij persoon leefden deze wettelijke status verlenen. Het aantal manumissies bleef hoog. Tussen 1851 en 1863 verkregen maar liefst 63 slaven op deze wijze de vrijheid.

Tabel 7 Gemiddelde prijs voor slaven naar leeftijd, 1843-1852

	aantal verkochte slaven	0-10 jaar	10-20	20-30	30-40	40-50	boven de 50
1843	37	-	185,-	-	360,-	233,-	46,-
1844	18	-	190,-	300,-	-	240,-	200,-
1845	20	-	158,-	300,-	-	238,-	-
1846	16	100,-	180,-	300,-	-	460,-	-
1847	48	115,-	359,-	437,-	376,-	350,-	300,-
1848	7	-	186,-	450,-	-	-	-
1849	17	120,-	125,-	280,-	300,-	-	135,-
1850	22	85,-	137,-	233,-	257,-	250,-	-
1851	6	-	-	250,-	-	-	-
1852	9	-	175,-	380,-	-	-	-

Bron: Staatscommissie 1856: 172-181; CHA archief Staatscommissie inv. nr. 37.

Ontvluchtingen naar de vaste wal waren zelden succesvol. In 1856 ontsnapten tien slaven en in 1861 waren dat er vijf. Zij werden zonder uitzondering opgepakt en aan hun eigenaren op Aruba uitgeleverd. Nog in 1862 vonden twee ontsnappingen plaats ([19]). Een verklaring voor de daling van het aantal geregistreerde slaven moet

mede worden gezocht in de gebrekkige eilandadministratie ([20]). Dat de Arubaanse slavenstand een jeugdige leeftijdsopbouw had, was het gevolg van het hoge geboorteoverschot, verkoop en manumissie, maar ook van de lage levensverwachting (zie tabel 6).

Tabel 8 Slavenbevolking naar leeftijd en geslacht in 1862

leeftijd	0-4	5-9	10-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	totaal
mannen	37	44	22	24	37	24	25	6	5	2	0	226
vrouwen	44	39	33	31	41	29	22	17	4	3	3	266

Bron: NA 2e afdeling; toegangsnummer: 2.02.10, inv nr. 246. Klapper.

Eigenaren

We vragen ons af wie de slaveneigenaren waren en hoeveel slaven zij bezaten. Belastingstaten en het emancipatiearchief verschaffen een antwoord. Evenals op ander bezit moest er over slaven belasting worden betaald. In 1818 waren er 258 slaven en 37 belastingplichtige eigenaren (zie bijlage 1). Op Bonaire moesten in 1823 eigenaren 8 realen (fl.1,33) per slaaf betalen. Op Aruba werd deze niet eens geïnd. Vanaf 1839 moest op alle drie eilanden per slaaf één procent belasting worden betaald, waarbij de waarde van een slaaf op fl.200,- was bepaald ([21]).

Het bezit van een gering aantal slaven overheerste. Vooral het aantal eigenaren met minder dan vijf slaven steeg tussen 1818 en 1862. In 1836 waren er dat maar liefst 63. In 1862 hadden 61 huishoudens minder dan tien slaven ([22]). In 1818 waren de grootste aantallen slaven in het bezit van bestuursfamilies als Van der Biest, Quant en Croes, van protestantse handelaren als Lampe, Eman, Solagnier, Swijnsberg, Paasch en Werleman en van de joodse handelaren Henriquez, Penso en Suares ([23]). Door de bloei die het eiland in de jaren twintig doormaakte kon een groter aantal Arubanen zich slaven veroorloven en ofschoon de economische malaise in 1839 al een feit was, bezaten nog altijd 101 personen slaven. Een groot aantal eigenaren verarmde echter en in 1843 had een groot deel van hen de slaven verhypothekeerd, waarbij zij noch hun hypotheek noch hun slavenbelasting konden afbetalen ([24]). Regelmatig kon men boetes voor het overtreden van de slavenreglementen niet betalen; velen verlieten het eiland.

Tabel 9 Omvang slavenbezit naar aantal eigenaren 1818, 1836 en 1862

aantal slaven	1818	1836	1862
1-4	16	63	41
5-9	14	22	20
10-19	5	8	5
20-29	2	8	7
35	-	-	2
totaal	37	101	75

Bronnen: Zie bijlagen 1 en 2; NA OAC II inv. nr. 111 dd. 12-4-1836.

In 1862 dienden zich 82 personen of groepen aan die bij de emancipatie in aanmerking wilden komen voor de emancipatievergoeding (zie bijlage 2). In een aantal gevallen was sprake van onverdeelde slavenboedels. Bij het bestuderen van de lijsten tel ik 75 eigenaren of huishoudens die één tot 35 slaven in dienst hadden. Dat jaar behoorden de bezitters van meer dan tien slaven overwegend tot de gegoede protestantse families als Van der Biest, Croes, Frigerio, Gomez, Oduber, Van der Veen-Quant en Quant. De weduwe Scholten met haar kleinzoon en de familie Jean Oduber hadden 35 slaven. Slechts de families Capriles (Sefardische joden met 22 slaven), Ridderstap (13) en mogelijk enkele eigenaren genaamd Croes waren niet protestant. De joodse groep was inmiddels vrijwel verdwenen. Deze verschuiving toont hoe de protestantse elite uit Oranjestad steeds nadrukkelijker de top van de samenleving ging uitmaken.

Enkele eigenaren - vooral die met grotere aantallen slaven - hadden hun slavenbezit verdeeld over hun 'plantages' of 'tuinen' in de districten en bij hun woonhuis in de stad. Zo bezat J.H. van der Biest twintig slaven. Daarvan woonden er veertien op zijn plantage Barbolia en zes in de stad: een kokkin, twee bedienden en drie kinderen. Een uitzondering was J. Werleman. Hij bezat twintig slaven die allen op zijn plantage in het tweede district leefden. We bekijken de spreiding van de vrije en onvrije Arubaanse bevolking. In 1845 had Aruba 2506 bewoners waaronder 540 slaven. Van de bevolking van Oranjestad was maar liefst 27,3% slaaf; in de districten was dat percentage minder, namelijk 15,9%. In januari 1862 werden 3487 inwoners geteld: 509 van hen waren slaaf. In Oranjestad woonden 297 slaven, ofwel 28,4% van de bevolking. In de districten vormden slaven niet meer dan 8,7% van de bevolking

Tabel 10 Slaven en vrije bevolking naar woonplaats 1845 en 1862

1845	Oranjestad	elders	totaal
vrij	839	1137	1976
slaaf	315	215	530
totaal	1154	1352	2506
1862			
vrij	747	2231	2978
slaaf	297	212	509
totaal	1044	2443	3487

Bronnen: ASF Staat der Bevolking 1845; CHA Kol Archief-Aruba. inv. nr. 3849 Verslag Aruba 1861 (1862).

De concentratie van slaven in de stad hing samen met het feit dat huisslaven overwegend bij of nabij de gegoede stadslieden woonden en dat ook ambachtsslaven vanwege hun werkzaamheden in de stad waren gevestigd.

Vrije zwarten en de manumissie

Net als elders in het Caraïbisch gebied leefden er op Aruba een aantal 'vrije zwarten'. Zij waren ofwel geboren uit vrije zwarte moeders ofwel uit de slavenstand ontheven door manumissie: het vrijkopen van slaven. Om verschillende redenen kon men tot manumissie overgaan. Op de eerste plaats konden kinderen van slavinnen en vrije lieden door hun vader (en vaak ook meester) worden vrijgekocht. Zo gebeurde het regelmatig dat een vrij man zijn slavin-partner met haar kinderen vrijkocht om haar daarna te huwen en de kinderen te echten. Op de tweede plaats konden slaven zichzelf of familieleden vrijkopen, uiteraard als hun meester akkoord ging. Op de derde plaats konden eigenaren door een laatste wilsbeschikking hun slaven de vrijheid geven. De oudst bekende manumissie van Aruba is hiervan een voorbeeld. In 1814 wilde weduwe Suzanne Quant-Van der Biest na haar dood de slaaf Thomas de vrijheid schenken.

Ik ondergeteekende Suzanne van der Biest, weduwe van wijlen de Heer Pieter Quant, alhier woonachtig bekenne deeze voor mijn ende mijne Erfgenamen onwederroepelijk te geven en te schenken na mijn overlijden aan mijn Molas genaamt Thomas, zijn volkomene vrijdom en ontslag van alle slaafsche diensten, Over zulks bepaling, dat meergemelde Thomas, na mijn overlijden bij alle ende een vrijelijk voor door mijn vrijgegeeven Persoon zal Erkend worden. Mits met dien voorwaarde dat meergemelde Thomas ten zijnen kosten zal moeten zorgen voor zijn vrij brief ten Secretarij des Eilands Curaçao. In kennisse der waarheid onderteekend in deze in presentie van nevenstaande getuigen. Op Aruba den 15 November 1814.

als getuigen	*Was geteekend*
was getekend	*dit is het merkteken (kruisje) van*
HendK Jacobsz	*Suzanna van der Biest wed. Quant*
Cornelis Raven	

Op heden den 2 Julij 1817 op het eiland Aruba geregistreerd door mij Commd. Was getekend ([25])

Van een vierde - omstreden - vorm van manumissie was sprake als meesters oude of gebrekkige slaven de vrijheid schonk om niet langer voor hun onderhoud te hoeven opdraaien. De vrijgemaakten werden aldus veroordeeld tot de bedelstaf. Hiervan zijn op Aruba geen voorbeelden bekend omdat over slavernij voor 1814 onvoldoende gegevens beschikbaar zijn en omdat na 1814 wetgeving op de manumissie werd ingevoerd die eigenaren verplichtte de zorg voor armlastige slaven ook na hun manumissie voort te zetten ([26]). Om te voorkomen dat vrijgemaakten in armoede vervielen, werden in 1832 aan de manumissie kosten verbonden. Voor een aanvraag moest afhankelijk van de vraag of de slaaf in zijn levensonderhoud kon voorzien de eigenaar bij wijze van borgtocht een bedrag tussen de fl.200,- en fl.400,- betalen. Hiervan kreeg de slaaf een uitkering wanneer hij zichzelf niet kon bedruipen. De normale armenvoorziening was namelijk op vrijgemaakten niet van toepassing. Naarmate de emancipatie naderde zijn deze regels overigens wel versoepeld.

In 1806 waren er zeven zwarte gezinshoofden en dus even zoveel families van vrije zwarten, maar ook een deel van de 50 'gecouleurde' families moeten tot de vrije zwarten worden gerekend ([27]). In 1816 telde Aruba 37 'zwarte vrije'. Hun aantal

steeg tot 122 in 1840. Latere aantallen zijn niet bekend. Tabel 11 toont dat in de jaren 1830 enkele tientallen vrije zwarten niet op het eiland waren geboren. Zij kwamen waarschijnlijk vanuit Curaçao - mogelijk nog als slaaf - naar Aruba. In 1820, 1837 en 1840 waren alle vrije zwarten katholiek.

Tabel 11 Aantallen vrije zwarten 1816-1840

jaar	totaal	'inboorling'	vreemde
1816	37	-	-
1820	44	15	19
1833	71	-	-
1837	135	75	60
1840	122	77	45

Manumissie was een bekend verschijnsel in de Arubaanse slavenwereld, maar speelde voor moeders en kinderen geen erg belangrijke rol. Geen enkele individuele volwassene, man noch vrouw, verkreeg in de jaren 1848 - 1851 jaren door manumissie de vrijheid. Aanwijzingen dat slaven in staat waren voor hun eigen vrijmaking te sparen ontbreken. Kinderen door vrije vaders bij slavinnen verwekt konden niet worden geëcht, tenzij zij eerst werden gemanumitteerd. Deze vorm van manumissie overheerst in de notariële aktes die daarvan werden opgemaakt. In 1848, 1849 en 1850 werden achtereenvolgens vijf, nul en elf slaven gemanumitteerd: onder hen dertien kinderen jonger dan elf jaar. Of het aan deze manumissie al dan niet vrijwillige verhoudingen tussen eigenaren of andere vrije Arubanen en slavinnen voorafgingen, wordt in de archieven uiteraard niet vermeld. Manumissie kon evenwel de weg vrijmaken voor de formele echtelijke vereniging van een biologisch gezin over de grenzen van de onvrijheid.

Van de zestien gemanumitteerden uit de jaren 1848-1850 waren er twee moeders met hun (samen vijf) kinderen: Op 17 april 1848 vroeg Jacobus Croes manumissiebrieven aan voor zijn slavin Anna Cristina (22 jaar) en haar kinderen François (3 jaar), Jeantil (2 jaar) en Jan Pieter (3 maanden). Hij verkreeg die na storting van de wettelijk verplichtte borgsom van fl. 1100,- ([28]). Johan Henriquez betaalde in 1850 400,- gulden voor de borgtocht van Rosina Ursula (41 jaar) en haar kinderen Minguellina (6 jaar) en Francisco (3 jaar). Ook werden kinderen zonder moeder vrijgekocht. Louis Bazin betaalde 300 gulden voor de manumissie

van de achtjarige Evarista Virginia ([29]). Maria Elisabeth Croes maakte in 1850 door manumissie vijf kinderen vrij waarvan de oudste, Corina, tien jaar was en de tweeling Josephina en Celina pas vier ([30]). Pieter Ridderstap betaalde 400 gulden voor de manumissie van de 15-jarige Joseph Leon, die daarmee als enige individuele slaaf werd vrijgekocht ([31]).

Tussen 1851 en 1862 werden in totaal 54 slaven gemanumitteerd. Het aantal manumissies varieerde van nul tot vijf, met uitschieters in 1850 (15 manumissie) en 1861. In 1861 werden 30 slaven vrij gemaakt. Vierentwintig van hen, waaronder vier kinderen jonger dan 14 jaar en drie tieners, verwierven vrijheid na het overlijden van hun eigenaar, cochenilleteler Marten Evertsz ([32]).

We zagen dat het aantal manumissies na 1850 steeg en tussen 1848 en 1863 ongeveer 70 bedroeg, waardoor de groep van vrije zwarten in omvang toenam. Dit bleek onvoldoende om een klasse van vrijgemaakte zwarten en/of mulatten te doen ontstaan. In 1853 verklaarde gezaghebber Jarman dat vrijgemaakten doorgaans hun oude beroep bleven uitoefenen. Vermoedelijk werkten zij als ambachtslieden in de stad, als matroos of bewerkten zij hun eigen cunuku's. We zullen nog zien dat dat ook na 1863 met de geëmancipeerden het geval was. Elders vermeldde Jarman dat de neiging onder vrije zwarten om te huwen gering was. Ook hierin onderscheidden zij zich niet van de geëmancipeerden ([33]). Ofschoon hun aantal rond 1860 mogelijk tegen de 200 liep, werd in de archieven nimmer melding gemaakt van de vrije zwarten als aparte groep. Vermoedelijk was dat omdat zij zich niet als aparte groep opstelden. Zij onderhielden waarschijnlijk hun familiecontacten met de onvrije verwanten en integreerden in de vrije bevolking.

3 De slavenwereld

In deze paragraaf besteden we aandacht aan enkele aspecten van het dagelijkse leven van de slaven op Aruba: het werk dat zij verrichtten, de woon- en gezinsomstandigheden en de rol van de kerk voor onderwijs en zielszorg.

Slavenarbeid

Talloze auteurs die de slavernij in het Caraïbisch gebied bestudeerden wezen op het verschijnsel dat slaven naast het werk voor de meesters buiten 'werktijd' hun eigen kostgronden bewerkten omdat zij van hun eigenaren onvoldoende voedsel

ontvingen. Veelal ontwikkelde zich hieruit in de marge van het plantagesysteem een belangrijke schaduwsector in de lokale economie. Overschotten werden verhandeld en onder de slaven kwamen zo behoorlijke hoeveelheden geld in omloop. De rechten op zelfstandige landbouw in de vrije tijd werden uitgebreid en vormden na verloop van tijd een bron van economische en sociale onafhankelijkheid van de onvrijen ten opzichte van hun eigenaren. Slaven werden 'proto-peasants', betrekkelijk zelfstandige landbouwers die na de afschaffing van de slavernij deze levenswijze vaak voortzetten ([34]). Diverse auteurs merken op dat op Curaçao vooral de ambachtsslaven een grote mate van vrijheid genoten: zij werden verhuurd of namen zelf werk aan en mochten een deel van hun inkomsten zelf houden. Zij konden zelfs voor hun manumissie sparen ([35]).

Omdat Aruba wel bescheiden plantages, maar geen echte plantage-economie kende, nam de landbouwarbeid een bijna ondergeschikte plaats in t.o.v. het werk in de huishoudelijke dienst. Aan het begin van de 19e eeuw was op de Engelse eilanden de verhouding tussen veld- en huisslaven gemiddeld ongeveer 6:1. Op Tobago zelfs 12:1. Op Sint Maarten, waar net als op Aruba een vrouwenoverschot bestond, werkten vrouwen zowel op de velden al in het huishouden. Het werk in de suikerfabriek was een exclusieve mannenaangelegenheid. Op Curaçao werkten mannen en vrouwen in de oogsttijd samen op het land, maar een groter deel werkte in de stad, als huishoudelijk personeel of ambachtsslaaf.

Dankzij een belastingstaat uit 1818 hebben we een beeld van de werkzaamheden en eigenaren van de Arubaanse slaven (zie bijlage 1). Van de 258 slaven stonden er maar liefst 246 te boek als tuinslaaf, zeven als huisbediende en vijf als 'sjouwer'. Of deze opgave erg betrouwbaar is mag men zich afvragen. Römer (1979: 33) tekende aan dat op Curaçao het onderscheid tussen de verschillende soorten slaven niet al te strikt was. Vanwege de kleinschaligheid van de slavernij verrichtten slaven afwisselende taken al naar gelang de tijd van het jaar en de behoeften van de baas. Ongetwijfeld was ook op Aruba maar weinig sprake van arbeidsspecialisatie. Bovendien betaalde men voor tuinslaven maar 1 peso belasting, waarop men nog eens een *'deductie van 1/3'* kreeg. Op huisslaven betaalde men twee en op sjouwers drie peso's.

In de jaren veertig deed zich een interessant verschijnsel voor. Het stilvallen van de handel, het steeds onrendabeler worden van de goudwinning en aanhoudende droogte in de eerste helft van dit decennium leidde tot een uittocht op het eiland.

Zowel arme als de voorheen beter gesitueerde Arubanen trokken naar de Vaste Wal. Omdat de slavernij daar was afgeschaft lieten zij hun slaven op Aruba achter en dit stelde de Commandeur voor de vraag of hij nu in plaats van de eigenaren de slaven kon aanslaan voor het betalen van de slavenbelasting. Zeker is dat deze 'slaven-zonder-meester' bij afwezigheid van hun eigenaar een grote mate van vrijheid hadden. Een aantal van hen vroeg zelfstandig permitten aan om goud te mogen zoeken ([36]). Deze slaven zonder meester leefden in gedwongen vrijheid als goudzoeker.

In 1862 was het aantal huis- en landbouwslaven vrijwel gelijk. Daarnaast werkten slaven als ambachtsman. Het geringe belang van de arbeid op de velden is wellicht oorzaak van het aanhoudende vrouwenoverschot. In 1855 waren er 339 vrouwen en 258 mannen slaaf. In 1862 waren dat er resp. 266 en 227. Tabel 12 toont de werkzaamheden van de slaven die in 1862 werden aangemeld. Hierin komen 493 particuliere slaven voor. Voor 28 volwassenen werd geen beroep ingevuld en ook de zes gouvernementsslaven zijn niet in dit overzicht opgenomen.

Bij 201 kinderen tot 14 jaar en ouderen boven de 60 werd geen beroep opgegeven. In deze leeftijdscategorieën had slaven zelden een beroep; wel verrichtten zij huishoudelijke klusjes. Twee dertienjarige slaven van weduwe Scholten, bijvoorbeeld, werden als bediende opgegeven. Opnieuw merken we op dat de taakverdeling waarschijnlijk niet al te strak was.

Twee verschillen vallen in het oog. Op de eerste plaats veranderde na 1818 de getalsverhouding tussen tuin- en andere slaven drastisch. Mogelijk was dit het gevolg van de gelijktrekking van slavenbelasting in 1839; mogelijk omdat de landbouw in 1862 verder aan belang had ingeboet.

Tabel 12 Aantal slaven naar beroep en geslacht, 1862

beroep	mannen	vrouwen
huisslaven	1	135
ambacht/winkelslaven	18	13
veldslaven	91	-
veehouders	6	-

Bron: NA 2e afdeling; toegangsnummer: 2.02.10, inv nr. 246. Klapper.

Op de tweede plaats valt de arbeidsverdeling tussen de seksen op. Vrouwen werkten in huis als bediende, kokkin of wasvrouw. Dertien - vaak wat oudere - vrouwen waren winkelbediende of hoedenvlechtster. De meeste mannen werkten in de landbouw als veldarbeider, tuinwachter of veehoeder. In de emancipatielijsten werd gevraagd tot welke plantage zij behoorden. Hoewel deze vraag vooral voor Curaçao van belang was werden voor Aruba vijftien plantages genoemd, al waren er meer. Dit waren geen grote, winstgevende landbouwondernemingen, want de aloëteelt was op moment onbeduidend, terwijl er maar ongeveer vijf cochenilleplantages bestonden. Op de meeste plantages werkten maar een paar mannen en alleen eigenaar P. Frigerio kende het bombasysteem. Daar zagen twee *bomba's* (slavenopzichters) toe op niet meer dan vier veldslaven en enkele veehouders. Het merendeel van de landbouwslaven werkte op de kostgronden van hun eigenaren. De achttien ambachtsslaven waren smid, kuiper, timmerman, metselaar of matroos op de schepen van eigenaren Capriles en Oduber. Zij woonden overwegend in Oranjestad en werkten daar waarschijnlijk tamelijk zelfstandig.

In 1862 werden vijftien plantages opgegeven waar slaven werkten. De plantages, hun eigenaar en het aantal slaven waren: *Mon Plaisir* met 27 slaven, *Rooi Takki* met één slaaf en *Nuca* (één slaaf) waren van P.J. Frigerio; op *Nuña* verbleef ook één slaaf van N. van der Biest-Croes. *Barbolia* (veertien slaven) en *Boedoei* (een slaaf) waren van J.H. van der Biest; *Daimari* telde acht slaven van J.G Croes; *Balashi* (zeven slaven) was van weduwe S. Quant; *Santa Maria* van eigenaar Jacobus Croes telde zes slaven; *Mijn Vermaak* van H. Lampe telde er vier. Op de plantages *Barcadera* van J. Lampe en *Hooiberg* van J. Paesch woonden drie slaven; op de plantages *Coronie* van C.F. Croes, *Parkietenbosch* van J.G. Croes en *Shiribana* van J.M. Eman werkte één slaaf. Maar liefst 28 slaven leefden op de plantage van J.A. Werleman in het tweede district.

Een aparte groep slaven verdient hier de aandacht, namelijk de lands- of gouvernementsslaven. Terwijl hun aantal op Curaçao en vanwege de zoutpannen vooral op Bonaire van oudsher zeer hoog was, steeg dit aantal op Aruba niet boven de negen. De beperkte overheidsexploitatie was daarvan de oorzaak. We zagen dat er al in 1703 landsslaven op Aruba waren dat er in 1804 vijf op het eiland verbleven. Zij bewaakten de schaapskuddes van het gouvernement. Nadat Nederland in 1816 Aruba weer in bezit nam, werd de overheidsveeteelt niet meer in de oude staat teruggebracht en berichten over landsslaven ontbreken tot 1839. Gouverneur

Van Raders zette bij zijn landbouwexperimenten een klein aantal slaven in voor het onderhoud van de velden. In 1840 en 1845 telde Aruba er vier. Hun aantal steeg door de pogingen de cochenilleteelt te bevorderen tot zes in 1854 en negen in 1857, toen het gouvernement de teelt staakte. Op Bonaire en Curaçao verbleven toen respectievelijk 660 en 83 landsslaven ([37]). In 1854 verklaarde gezaghebber Jarman over de landsslaven '.. *zoo mannen als vrouwen [werken] op de Gouvernementstuin, en ter bediening van den Gezaghebber en opzigter der kultuur'* ([38]). Het geringe succes van de overheidsplantages leidde ertoe dat de landsslaaf op Aruba een onopvallende figuur bleef. In 1863 werden er zes vrij verklaard.

Het slavenhuishouden

Afhankelijk van de vraag of met huis- of ambachtsslaaf was, of dat men huisslaaf was, woonden slaven ofwel in Oranjestad; ofwel op de kleine plantages van hun eigenaren, in een straal van enkele kilometers rond het dorp (zie tabel 10). De Arubaanse slaaf kende een relatief ruime mate van vrijheid. Al in 1806 waren twee van de 33 huizen aan de Paardenbaai gebouwd door een landsslaaf die ook als eigenaar daarvan werd erkend ([39]). In 1827 komen we het geval tegen van de timmerman-slaaf Ignacio die *'op zichzelve als vrij'* leefde en bij wie zelfs een van de Vaste Wal geroofde indiaanse slavenjongen inwoonde ([40]) In 1839 beschikten veertien slaven over eigen woon- en kostgronden van ongeveer 0,4 hectare (41). In 1854 schreef gezaghebber Jarman dat slaven bij gebrek aan plantages veelal in eigen, kleine huisjes onder het '*consent (met toestemming) hunnen meester'* leefden ([42]). Anderen zullen in het woonhuis, maar vaker nog, op het erf van hun eigenaren hebben gewoond in lemen hutjes ([43]).

Het burgerlijk huwelijk met of tussen slaven was wettelijk verboden. Wel zegenden pastores huwelijken in. Volgens Jarman gebeurde dat op Aruba in tegenstelling tot Bonaire maar weinig en werden de kerkelijke huwelijken (in zijn ogen) vaak zonder veel omhaal weer ontbonden ([44]). Kennelijk was de kerkelijke inzegening niet al te bindend. Een aanzienlijk deel van de Arubaanse slaven leefde niettemin in gezinsverband.

In de slavenregisters en het emancipatiearchief zien we dat kinderen veelal met hun moeder geregistreerd werden en bij hen woonden. Veelal beschikte één eigenaar over één slavengezin: een man die het land bewerkte, een vrouw in de huishouding en enkele kinderen. In het slavenarchief komen we voorbeelden tegen waarbij naast een moeder en haar kinderen een volwassen man tot het slavenbezit van de eigenaar

behoorde. Bij slaveneigenaren die in 1862 meer dan tien slaven bezaten, zien we dat moeders en kinderen met elkaar woonden, veelvuldig in aanwezigheid van een volwassen man en niet zelden met meerdere generaties ([45]). Zo bezat Jacobus Croes in 1862 zes slaven die bij zijn tuin Santa Martha woonden: een landbouwer, een vrouwelijke bediende met haar vier zonen. Het laat zich raden dat dit een slavengezin was.

Het kwam vaker voor dat slavenmoeders geen partner hadden die bij dezelfde eigenaar leefde. Of de biologische vaders altijd als sociale vaders erkend werden valt moeilijk vast te stellen. De geestelijkheid zal dit zeker hebben nagestreefd. Het gegeven dat kinderen onder de twaalf jaar niet door verkoop van hun moeder mochten worden gescheiden leidde er ook op Aruba toe dat de matrifokale familiekern van moeder en kinderen de voornaamste zekerheid was bij het onderhouden van familierelaties.

Slavinnen onderhielden echter niet uitsluitend relaties met onvrije Arubanen. Kort na de afschaffing van de slavernij kwamen veelvuldig huwelijken voor tussen voormalige slavinnen en reeds vrije Arubanen, waarbij de kinderen door de man werden geëcht. Dit kunnen voormalige eigenaren, maar ook andere vrije Arubanen zijn geweest. We mogen aannemen gaan dat het kerngezin en het meergeneratiegezin de voornaamste huishoudelijke eenheden onder de Arubaanse slavenstand waren, uiteraard met de moeder-kind-relatie als fundament.

Kerk en onderwijs

Het katholicisme wordt algemeen beschouwd als de godsdienst van de slaven. Van Sypesteyn beweerde in 1866 dat alle Arubaanse slaven katholiek waren. Dit was niet het geval. Van de 493 in 1862 geregistreerde slaven werden er vier als protestant opgegeven, maar ook dit cijfer was te laag. Ook de protestantse gemeente erkende het slavenkind. Tussen 1830 en 1863 werden minimaal 16 slavenkinderen protestants gedoopt. Het totaal aantal protestantse slaven zal dus enkele tientallen hebben bedragen ([46]).

Kerktoren Arubaanse Protestantse Gemeente (1846)
De top van de samenleving; veel protestantse slavenhouders, maar ook enkele protestantse slaven.

Met deze kanttekening kunnen we stellen dat het katholicisme het geloof van de slaven was, net als van de 'gewone vrije man en vrouw'. Over de kerkgeschiedenis van Aruba voor 1824 is weinig bekend. Het eiland werd onregelmatig bezocht door Spaanse en Nederlandse priesters vanuit Coro en Curaçao. Pas in 1816 werd in de kolonie de vrije godsdienstoefening toegestaan en vanaf 1823 werden katholieke priesters door de staat bezoldigd. Met de komst van pastoor Martinus Niewindt naar Benedenwinden in 1824 ving de 'geregelde missionering' aan ([47]). In 1828 verrees de Sint Franciscuskerk in Oranjestad, in 1831 herrees de katholieke kerk van Noord (oorspronkelijk 1777) en in 1863 en 1900 werden kerken in Santa Cruz en Savaneta gebouwd. Ook kreeg Aruba vaste katholieke priesters. De betekenis van de kerk voor de slaven op Curaçao en Bonaire was bijzonder groot; voor Aruba zijn op dat gebied minder gegevens beschikbaar.

In 1830 richtte Niewindt op Curaçao de 'Roomsch Katholieke Maatschappij voor Weldadigheid' op. De officiële doelstelling van de maatschappij was het verbeteren van het lot en de beschaving van de arme katholieken, maar in feite zocht Niewindt mogelijkheden om de Curaçaose slaven te missioneren; te beschaven volgens de

richtlijnen van de katholieke leer. Het propageren van geregelde kerkgang, het slavenhuwelijk, de doop en het (godsdienst-)onderwijs zag Niewindt als voornaamste middelen die naar dit doel moesten leiden. Afschaffing van de slavernij was dat niet. Wel steunde hij de naderende emancipatie en zag hij zijn beschavingsmissie als voorwaarde voor een goed verloop daarvan.

Niewindts Maatschappij was op Aruba niet actief. Hier werd de zorg voor de slaven met die voor de talrijker vrije bevolking gecombineerd zonder de Maatschappij in te schakelen. Net als voor de Curaçaose slaven richtte de katholieke kerk op Aruba haar aandacht op doop, communie, biecht, huwelijk, de katholieke begrafenis en het onderwijs. De journalen van de pastorie te Santa Cruz laten zien hoe opeenvolgende pastoors de parochianen aanspoorden om hun christelijke verplichtingen na te komen in overeenstemming met de jaarlijkse kerkelijke cyclus. Ofschoon het wettelijk slavenhuwelijk verboden was, mochten priesters dit vanaf 1828 wel inwijden. Nooyen wees erop dat pastoors dat al langer deden ([48]). Ook verzorgde de katholieke kerk het (godsdienst-)onderwijs. We treffen in dit verband een unieke situatie aan. In het Koloniaal Verslag van 1855 schreef bisschop Niewindt:

> *'Te Aruba werd in het midden des jaars door eenen onderwijzer met den 3den rang, uit het moederland ontboden, eene school voor arme kinderen van beide geslachten, zoo vrijen als slaven, opgerigt, die er allen gratis onderwezen werden. Overigens bestond er in het jaar 1855 in de kolonie geene andere scholen, zoverre mij bekend is, waar slavenkinderen worden toegelaten. Voor meer in leeftijd gevorderde slaven is er geene andere gelegenheid om onderwijs te erlangen dan de boven aangewezen zondagsscholen.'*

Vanaf 1857 hadden slavenkinderen recht onderwijs, maar of veel kinderen daarvan gebruik konden maken was de vraag. Op Curaçao leek dat niet het geval, maar op Aruba verzorgden de Zusters van Liefdadigheid vanaf 1859 aan de kinderen van landsslaven dagelijks twee uur gratis onderwijs([49]). Dit alles wil niet zeggen dat de katholieke kerk een uitgesproken tegenstander van de slavernij was. Protesten van Niewindt op Curaçao tegen de slavernij hadden betrekking op de uitwassen van dit verschijnsel en in zijn bemoeienis met de naderende emancipatie toonde hij vooral zijn zorg voor een goed voorbereide emancipatie en het verstevigen van het 'katholieke regime' onder de slaven. Van de Arubaanse katholieke geestelijken zijn geen protesten tegen of aanvallen op de slavernij aangetroffen. Pastoor Romero, een Venezolaans geestelijke die tussen 1836 en 1849 op Aruba werkte, bezat zelf

vier slaven. De rol van de katholieke kerk op Aruba was daarom meer gelegen in de zorg voor ziel en scholing dan in de strijd voor de emancipatie. Het beschaven leek belangrijker dan het bevrijden.

De yaya

Uiteraard bestond er op Aruba een soort meester-slaaf gedragspatroon; een omgangsvorm die de relatie tussen onvrije Arubanen en hun eigenaren standaardiseerde, maar hierover zijn weinig gegevens beschikbaar. In hoeverre buitenechtelijke kinderen van eigenaren (of andere vrije mannen) en slavinnen leidde tot de vrijmaking van die kinderen en de opname in de familiegroep van de vader is onduidelijk. Het is ook onbekend hoeveel gegoede families bijvoorbeeld een slavin - een yaya - met de zorg voor de kinderen belastten is onbekend. Toch zal een aanzienlijk deel van de huisslavinnen van Oranjestad verzorgende taken voor de kinderen hebben gehad.

Juana, een vrije yaya bij een vooraanstaande Arubaanse familie, circa 1929
Foto met permissie

Deze onvrije vrouwen hadden een grote invloed op de opvoeding van vrije kinderen uit de betere families. Slavinnen maakten kinderen vertrouwd met de wereld waarin zijn opgroeiden. Een wereld waarin onvrijheid en ongelijkheid steeds minder vanzelfsprekend werden, naarmate de emancipatie naderde. Gezien de geringere welvaart en het kleine aantal eigenaren met een omvangrijk slavenbezit zal de yaya-figuur op het koloniale Aruba niet het belang hebben gehad dat Hoetink (1986) en Römer (1995) de Curaçaose yaya toekennen. Niettemin hadden vooraanstaande families op Aruba tot ver in de twintigste eeuw regelmatig een yaya in dienst.

Kind van de rekening

Een continue bedreiging voor de onvrije Arubanen en hun gezinnen was de mogelijkheid van verkoop. Al sinds de terugkeer van de kolonie Curaçao in Nederlandse handen in 1816 was de verkoop van slaven gereguleerd. De transatlantische slavenhandel was verboden en feitelijk konden slaven slechts binnen de kolonie van eigenaar wisselen. De meeste slaven waren in 1862 dan ook op Aruba geboren en getogen ([50]). De Staatscommissie die de afschaffing van de slavernij voorbereidde beschrijft hoe de verkoop van slaven op de Benedenwindse eilanden plaatsvond. Een slaaf kon door zijn of haar meester worden verwittigd van de verkoopplannen en eropuit worden gestuurd om zelf een koper te vinden. Ook was er de mogelijkheid van openbare verkoop. Slaven werden naast een tafel geplaatst en bij opbod verkocht. De collectieve verkoop van slaven als boedel van de plantage, zoals in Suriname voorkwam, was op Curaçao niet bekend, laat staan op het kleinschalige Aruba. Op Aruba zal de kleinschaligheid ervoor hebben gezorgd dat verkoopplannen al snel in het dorp en daarbuiten bekend werden ([51]).

In 1824 was de individuele verkoop van kinderslaven verboden, maar de praktijk wees anders uit. In april 1839 werd L. Oduber betrapt toen hij een slavin gescheiden van haar vier jonge kinderen op Curaçao trachtte te verkopen ([52]). Het gescheiden verkopen van kinderen tot 12 jaar van hun moeder werd andermaal verboden, tenzij met *'bewilliging'* (toestemming) van de moeder, toestemming van de gezaghebber en in het belang van de kinderen ([53]).

Over de handel in slaven beschikken we over veel gegevens uit de jaren 1843-1853 ([54]). Meestal geschiedde de koop op individuele basis. Een enkele keer werden slaven in groepen verkocht. Het ging dan om handel in moeders met kinderen of

boedelverkoop wegens faillissement. In 1853 varieerde de prijs voor mannen van fl.300,- tot fl.400,-. Vrouwen kostten fl.300,- met één uitzondering: de duurste slaaf dat jaar was een 30-jarige vrouw die fl.425,- opbracht. De prijs voor een kind was maximaal fl.140,-. Voor een groep van dertien slaven werd fl.3000,- betaald. In deze periode werden jaarlijks tussen zes en achtenveertig slaven verhandeld (zie bijlage 8). Verkoop van kindslaven tot tien jaar kwam minder vaak voor dan de verkoop van tieners en ouderen, maar was niet uitzonderlijk. Het kwam voor in vier van de tien jaar tussen 1843 en 1852.

Families vielen uit elkaar na het overlijden van hun eigenaar waarbij kinderen van hun moeder konden worden gescheiden. Een voorbeeld vormt het slavenbezit van de vooraanstaande burger J.H.G. Eman, stamvader van de bekende politieke familie op Aruba. Bij zijn overlijden in 1849 liet Eman vijftien slaven na die door de erfgenamen werden verkocht. Hoewel dat verboden was werden diverse kinderen van hun moeder gescheiden. Juana Barbara (6 jaar) en haar broer Miguel de los Santos ook bekend als José (7 jaar) waren recentelijk zonder hun moeder Cristina voor een bedrag van fl. 200,- door Eman aangekocht van José Anthony Yarzagaray. Moeder Cristina werd met haar zuigeling door Yarzagaray verkocht aan Lodewijk Scholten. Na Emans dood scheidden ook de wegen van broer Minguel de los Santos (José genoemd) en Juana Barbara. José ging over naar Jan Werleman; Juana Barbara naar Michael Solagnier. Zij werd in september nogmaals verkocht en herenigd met haar moeder Cristina en haar baby bij eigenaar Lodewijk Scholten. Dit was niet uitzonderlijk. Na de dood van eigenaar Anthony Croes in 1850, werd bijvoorbeeld de nog slechts 13-jarige Jan Frederik door verkoop gescheiden van zijn moeder Carolina ([55]). Het slavenreglement van 1857 herhaalde het verbod op de verkoop van kinderslaven los van hun moeder, maar de praktijk bleek opnieuw anders.

Kinderen mochten met hun moeders, soms in grotere groepen, worden verkocht. Emanuel van 7 en Vincent van 5 bleven bij hun moeder Carolina (22 jaar) toen de erfgenamen Eman hen verkochten aan Jan Daniël Oduber ([56]). In 1843 bracht de verkoop van een groep van twee mannen, zes jongens, vier vrouwen en één meisje een bedrag van 2000,- gulden op. In dezelfde periode werden nog twee groepen slaven verkocht. Voor een moeder met één jongen en drie meisjes werd fl. 490,- betaald. Een jaar later bracht een vrouw met haar drie zoons en dochter fl. 650,- op. Op een openbare veiling werden Juana (35 jaar) en haar kinderen Pedro Secundino

(9 jaar) en Andrea (4 jaar) gezamenlijk te koop aangeboden ([57]). De erfgenamen van Willem Kelly verkochten de kinderen Francisca (12 jaar) en Anna Stacia (9 jaar) echter gescheiden van elkaar en van hun moeder Maria Felipa aan Lodewijk Frederik Scholten en Jacobus de Lange ([58]).

4 De behandeling, voeding en kleding der slaven

> Na de slavenopstand van 1795 veranderden de opvattingen omtrent de slavernij. Aan de oproerige slaven, een 39-tal uitgezonderd, werd een 'generaale amnestie' verleend en er werd een reglement voor de behandeling van de slaven uitgevaardigd. Slavenwelzijn was een middel om de rust in de kolonie te bewaren:
>
> ... *En wij ten algemeene nutte en overeenkomstig de pligten van goede regenten hebben nodig geoordeeld tot voorkoming van alle perilleuse gevolgen uit ontevredenheid resulteerende, ook eenige nadere schikkingen omtrent de behandeling der slaven te beraamen. (61)*

Om zicht op het leven van de slaven te krijgen brengen we hun rechtsbescherming in beeld en we kijken daarna hoe deze werd toegepast. De Arubaanse slavernij kwam pas tot ontwikkeling toen de regelgeving omtrent de behandeling van de slaven in de Caraïbische regio werd aangescherpt ([59]). Ook in de kolonie Curaçao. De oudste reglementen voor de behandeling van slaven dienden er vooral toe om hen door vrijheidsbeperking en geweldsdreiging in het gareel te houden. Hierin kwam na de Curaçaose slavenopstand van 1795 enige verandering. Naast een reglement dat beoogde *'maatregelen om diefstallen en wanordelijkheden van negers en kleurlingen tegen te gaan'* ([60]) werden regels uitgevaardigd die een betere behandeling voor de slaven moesten garanderen.

In een publicatie van 20/24 november 1795 werd een groot deel van de deelnemende slaven aan de Tula-opstand – de leiders waren reeds geëxecuteerd – gratie verleend. Zij werden gevrijwaard van verdere rechtsvervolging en moesten terugkeren in hun staat van slavernij. De koloniale overheid wilde herhaling van opstand te voorkomen door het verbeteren van de leefomstandigheden van de slaven en in dezelfde publicatie werd daarom nieuwe regelgeving voor de behandeling, voeding en kleding van slaven afgekondigd ([62]). Aan kinderen werd in deze publicatie en de aanpassing

daarvan van 1804 weinig aandacht besteed. Pas in het reglement uit 1812 (tijdens het tweede Engels tussenbestuur) kwam daarin enige verandering. Artikel 3 bepaalde dat *'aan kinderen zoveel (kannen maïs) als met hunnen jaren overeenkomstig is zullen worden afgegeven'* ([63]).

De slavenreglementen van 1824 en 1841

In 1824 werd een nieuw slavenreglement van kracht dat op Aruba niet toepasbaar bleek. Naar aanleiding van de eerder genoemde mishandeling klaagde Commandeur Jarman dat negentig procent van de eigenaren zich niet hield aan het slavenreglement en dat hij machteloos was in het afdwingen van de naleving. Aanmaningen hadden geen effect; het opleggen van boetes hielp niet want de deels verarmde slaveneigenaren waren vaak niet eens in staat om de belasting over hun slavenbezit af te dragen. Aansporingen tot verkoop – zeker indien er misstanden heersten – haalden weinig uit. Op Jarmans verzoek kwam er een nieuw slavenreglement dat ook op Bonaire van kracht werd ([64]).

Uit de tentoonstelling *Erfenis van de Slavernij*, Wereldmuseum Rotterdam, 2004. Deze tentoonstelling was later te zien in Suriname en op Curaçao. Dit beeld en andere objecten uit die tentoonstelling werden in 2008 met toestemming opgenomen in de expositie *De erfenis van de Slavernij op Aruba*.
Artwork: Remie Bakker, Manimal Works, World Museum 2004.
Foto: Wereldmuseum Rotterdam, Fundacion Herencia di Sclavitud, 2008

Een belangrijk reglement *'omtrent het wegloopen, de behandeling, voeding en kleeding van slaven'* stamt uit 1824 dat op Curaçao tot 1857 van kracht bleef ([65]). Uitgebreider dan in de reglementen van 1795 en 1812 werden de eigenaren verantwoordelijk gesteld voor de dagelijkse verzorging van hun slaven. Zo werd vastgelegd dat zij kosteloos gekleed moesten worden voor een *behoorlijke bedekking hunner naaktheid*, dat zij geen rum, tabak en suiker van hun meesters mochten kopen voor geld of tegen vermindering van de voedselrantsoenen. Ook mochten zij er niet op uit worden gestuurd om (door bedelarij of diefstal) hun eigen kostje te vergaren.

> Het Bestuur diende zowel de rechten van de eigenaren als het welzijn van de slaven en de rust in de kolonie te bewaken. Artikel 72 van het Regeringsreglement voor de kolonie uit 1833 stelde:
>
> *De slavenbevolking wordt aan de bijzondere zorg van het Koloniaal Bestuur aanbevolen. Het zal steeds de doelmatigste middelen aanwenden, om voor zoo verre zulks, zonder inbreuk op de regten der eigenaren en zonder de rust en veiligheid der koloniën in de waagschaal te stellen, geschieden kan, den toestand van den slavenstand te verbeteren, en aan derzelver welzijn bevorderlijk te zijn.*

Naast deze slavenreglementen bestonden aanvullende rechten en voorschriften. Zo was het verboden om moeders en kinderen tot 12 jaar gescheiden te verkopen (66). In 1828 werd het kerkelijk slavenhuwelijk toegestaan, uiteraard zonder dat dit gevolgen had voor hun rechtspositie. Vanaf 1844 mochten slaven ook met vrije personen een kerkelijk huwelijk aangaan. Op Aruba werden slaven toegelaten als getuigen voor de lokale rechtbank, het Vredegerecht. Landsslaven hadden recht op medische behandeling door de Gouvernementsgeneeskundige.

Voor Aruba en Bonaire werd in 1841 een apart reglement in het leven geroepen omdat de bepalingen van het reglement uit 1824 *niet zijn, noch in derzelve geheel kunnen worden toegepast op de eilanden Bonaire en Aruba, en achtereenvolgens de voordragt van de Commandeur van laatstgemeld eiland, verordeningen op dit stuk noodzakelijk worden geacht*. Dit bleek nodig toen gezaghebber Jarman de grove en stelselmatige mishandeling van een zwangere slavin door haar eigenares ontdekte en hij niet bij machte bleek om effectief in te grijpen. De eigenares had weliswaar bezittingen, maar kon geen boetes voor haar de overtredingen opbrengen ([67]). We vergelijken de regelingen uit 1824 en 1841 en schetsen zo een beeld van de plichten en rechten van de onvrije Arubanen.

De werktijden op de drie eilanden waren hetzelfde. Landarbeiders en ambachtsslaven waren op zon- en feestdagen vrij. Zij moesten werkten van tussen zonsop- tot zonsondergang en hadden recht op rust tussen twaalf en twee. Veehoeders en tuinwachters moesten doorwerken als hun eigenaar dat nodig vond. Voor nachtwerk moesten niet alleen rust-, maar ook compensatietijden in acht worden genomen. Voor huisslaven bestond geen 'arbeidstijdenregeling'.

Ook de *voedselrantsoenen* waren gelijk. Deze waren afhankelijk van geslacht en leeftijd en het jaargetijde. Volwassen mannen kregen in de regentijd van oktober tot maart zes kannen (van één liter) maïs per week; vrouwen vijf kannen, kinderen ontvingen een hoeveelheid *'evenredig daaraan'*. In de droge periode van april tot september kreeg men een kan minder. De eigenaar was verplicht het voedsel regelmatig uit te delen (op rantsoendag = dia (di) ranzon = woensdag) om te voorkomen dat slaven afhankelijk werden van hun kostgrondjes of van arbeid voor derden.

Een verschil in de beide reglementen betrof de *bestraffing* van slaven. Op Curaçao waren collectieve straffen (d.w.z. de bestraffing van groepen voor de overtreding van één of enkele slaven) verboden; voor Bonaire en Aruba werden deze niet genoemd. Ze kwamen er kennelijk weinig of niet voor. In beide reglementen was vastgelegd dat straffen zwaarder dan de huishoudelijke kastijding, bijvoorbeeld wegens belediging, bij de overheid moesten worden gemeld om te worden berecht.

Bij het onderdeel van de *overtredingen* van het reglement door de eigenaren valt op dat deze in 1841 nauwelijks van een strafmaat waren voorzien, terwijl op Curaçao voor vrijwel alle overtredingen een straf bepaald was. Op Aruba beoordeelde het Vredegerecht deze; op Bonaire werd daarvoor een aparte raad in het leven geroepen. De hoogst te vellen straf voor de eigenaar die het reglement voor Aruba en Bonaire overtrad bedroeg 30 gulden. Overtredingen die tot zwaardere straffen aanleiding gaven werden op Curaçao behandeld.

In 1841 schreef een verontwaardigde commandeur Jacobus Jarman aan het bestuur op Curaçao dat de slavenwetgeving op Aruba slecht werd nagelegd. Een pijnlijk voorval veroorzaakte woede onder bevolking en wanhoop bij de commandeur. Een nog jonge en zwangere slavin was onlangs door haar eigenaresse en diens twee dochters zwaar mishandeld. Zij was in huis opgesloten en kaalgeschoren, vervolgens

uitgekleed en gedurende meer dan een uur geheel naakt gegeseld door de eigenaresse en haar dochters. Daarna was een andere slavin gedwongen de geseling voort te zetten onder bedreiging bij weigering zelf te worden gegeseld. De eigenaren stonden al langer bekend vanwege de wrede behandeling van hun slaven. Een woedende menigte verzamelde zich voor het afgesloten huis en bestookte het met stenen. Jarman besloot de slavin te ontzetten en in bescherming te nemen door haar op te vangen in Fort Zoutman, overigens wel op kosten van de eigenaresse. Na twee weken van voortdurend aandringen, toonde de eigenaresse zich eindelijk bereid om de mishandelde slavin te verkopen ([68]).

Opvallend is de afwezigheid van de kindslaaf in de regelingen van 1824 en 1841. Kinderarbeid was niet gereguleerd, de werktijden voor jong en oud wel. Landarbeiders en ambachtsslaven waren op zon- en feestdagen vrij. Overdag hadden zij recht op rust tussen twaalf en twee uur. Huisslaven, veehoeders en tuinwachters moesten doorwerken als hun eigenaar dat nodig oordeelde. Voor huisslaven bestond geen 'arbeidstijdenregeling'. Bij nachtwerk moesten compensatietijden in acht worden genomen. De *voedselrantsoenen* waren wel afhankelijk van geslacht en leeftijd en ook van het jaargetijde. Volwassen mannen kregen in en na de oogsttijd zes kannen (van één liter) maïs per week; vrouwen vijf, kinderen ontvingen een hoeveelheid *'evenredig daaraan'*. In de droge tijd kreeg men één kan minder. De eigenaar was verplicht het voedsel regelmatig uit te delen om te voorkomen dat slaven afhankelijk werden van hun eventuele kostgronden of van arbeid voor derden. Aangaande de *kledingvoorschriften* had de eigenaar de plicht voor *'behoorlijke bedekking hunner naaktheid'* te zorgen.

De regeling van de lijfstraffen besteedde geen bijzondere aandacht aan minderjarige slaven. In 1841 was, evenals in 1824, vastgelegd dat overtredingen die aanleiding gaven tot straffen zwaarder dan de huishoudelijke kastijding bij de overheid moesten worden aangemeld om te worden beoordeeld en eventueel bestraft. Op Curaçao waren collectieve straffen verboden, voor Bonaire en Aruba werden deze in 1841 niet genoemd en kwamen er wegens het ontbreken van omvangrijke particuliere plantages wellicht minder of zelfs niet voor. Indien eigenaren in gebreke bleven bij het naleven van het slavenreglement konden zij worden beboet of voor de plaatselijke rechtbank, het Vredegerecht, worden gedaagd.

Slavenzaken kwamen ook na 1841 regelmatig voor bij het Vredegerecht en zowel eigenaren als slaven stonden daarbij terecht. De meeste klachten betroffen het in gebreke blijven van de kleding- en de voedingsregels door de eigenaren. Slaven liepen in lompen en soms geheel naakt of ontvingen te weinig voedsel ([69]). Ook slaven moesten voor het gerecht verschijnen. In 1848 werd een slavin veroordeeld wegens het slaan van haar eigenaresse. Weliswaar was er geen getuige maar omdat dat in zaken tegen slaven niet vereist was, werd zij op grond van de verklaring van haar eigenaresse veroordeeld tot twee maanden cel ([70]). Een gouvernementslaaf werd tot drie weken gevangenisstraf in de boeien veroordeeld wegens het stelen van een zilveren lepel ([71]).

Opvallend is dat in deze jaren weinig zaken rond kindslaven voorkwamen. Wellicht was dat het gevolg van de ontoereikende uitwerking van de rechten van het slavenkind. Wellicht ook van het feit dat de regelgeving van 1841 even moeilijk was af te dwingen als het reglement van 1824. Op 10 december 1850 schreef dezelfde Jacobus Jarman, zijn titel was sinds twee jaar veranderd van commandeur in gezaghebber, met dezelfde afkeer en wanhoop over de gebrekkige toepassing van het slavenreglement en zijn onmacht om naleving te forceren. Opnieuw was een voorval rond een moeder en kind aanleiding voor Jarmans klaagzang.

> *'... voor enige weken geleden [verschijnt] eene negerin met een kind op den arm, weenende en kermende, en zich beklagende over de mishandeling [door] haar meester, [en diens] gezin, & verzocht te mogen worden verkocht, de vleeschwonde aantonende dien zij op den rug had bekomen, ook haar kind zag er uitgeteerd uit. Dit was reeds het derde geval van klagten van dien vrouw, en altoos wegens haar aangedane mishandelingen. Ik deed haar meester ontbieden en (...) bragt ik hem het onwettige en wrede van zijn gedrag onder het oog, met bijvoeging dat de uitspraak van 't Vredegeregt het noodzakelijk moet condemneren ingevolge Publicatie van 29 September 1824 & circulaire in dato 10 Julij 1848, in boet van 50 pezos van achtsten, doch wanneer hij wilde de slavin met haar kind of kinderen verkopen, ik hem daartoe de vrijheid liet,... Ik heb dikwerf dat zacht [dwang-]middel bij de hand genomen, wanneer ruwe meesters, met verbijzien, van de Publicatien hunnen slaven mishandelde, en zich bij mij kwamen beklagen, de meesters geraden hunnen slaven te verkopen, want moet ik de meester der mishandelde slaven, voor 't Vredegeregt trekken, hoe kom ik aan de boet?'...* ([72]).

Het was al de derde maal dat de slavin zich met een dergelijk beklag tot de gezaghebber wendde. Jarman wees de eigenaar erop dat deze een boete van 50 peso's van achtsten boven het hoofd hing en, evenals in de mishandelingkwestie van 1841, stuurde hij het aan op verkoop van de slavin en haar kinderen. Hoewel de eigenaar daarin toestemde bleef de verkoop uit. Daarenboven hield de eigenaar niet op om de slavin openlijk te bedreigen met nieuwe mishandelingen. Jarman besefte dat een eventueel door het Vredegerecht opgelegde boete niet inbaar zou zijn

Het reglement uit 1841 werd weliswaar nooit ingetrokken, maar werd na 1848 niet meer toegepast. Dat jaar werd een nieuw regeringsreglement in de kolonie van kracht. Artikel 59 van het regeringsreglement bepaalde opnieuw dat de stoffelijke en geestelijke toestand der slaven een overheidsaangelegenheid was. Omdat deze zorg door de eigenaren – met name op Curaçao – alles behalve optimaal werd nageleefd, werden circulaires uitgevaardigd om de naleving van de slavenreglementen te stimuleren, waaronder de *'Circulaire betrekkelijk de zorg van het Koloniaal Bestuur om de stoffelijke en zedelijken toestand der slaven te verbeteren, dd. 10 juli 1848'*([73]). De gezaghebbers op de onderhorige eilanden werden aangespoord om toe te zien op de naleving van het reglement uit 1824. Het reglement voor Bonaire en Aruba verdween hierdoor naar de achtergrond.

Het slavenreglement van 1857

Het laatste slavenreglement uit 1857 liep vooruit op de emancipatie en introduceerde nieuwe elementen. De plicht tot geneeskundige behandeling op kosten van de eigenaar werd vastgelegd (art. 1); slaven hadden recht op vastgestelde hoeveelheden voedsel en stoffen op kleding te maken (art. 2 en 3) Zwangere en zogende slavinnen, ouderen en kinderen tot tien jaar mochten niet tot (zware) arbeid worden gedwongen (art.8). Slaven moesten godsdienstonderwijs kunnen volgen en overtredingen die aanleiding gaven tot lijfstraffen of opsluiting moesten aan de gezaghebber als hoofd van de politie ter bestraffing worden voorgelegd (art. 14).

De invoering van het nieuwe reglement leidde in Suriname, maar ook op Curaçao en Aruba tot onrust. Meesters achtten zich in hun eigendomsrecht beknot en vonden dat zij hun slaven omzichtiger moesten behandelen dan hun eigen kinderen. Slaven gebruikten de beteugeling van de lijfstraf voor werkweigering en ongehoorzaamheid.

Ook op Aruba rezen problemen. Gezaghebber Jarman schreef: *'Over het algemeen verlangen de eigenaren naar de emancipatie, vooral op grond dat zij door het Reglement van 1857 weinig of geen gezag meer over hunne slaven hebben'* ([74]).

Op grond van het nieuwe reglement werden overtredingen van slaven behandeld en vastgelegd door de gezaghebber. Tussen 1859 en 1863 kwamen 28 zaken voor, waarbij in vijftien gevallen slaven onder de twintig jaar schuldig werden bevonden ([75]). De overtredingen liepen uiteen van weglopen en oneerbiedigheid tot diefstal en straatrumoer. Straffen die daarvoor werden uitgedeeld waren dwangarbeid, opsluiting en touwslagen. We noemen er enkele. Op 13 augustus 1860 kreeg de tienjarige Jonathan, slaaf van Jean Oduber, twaalf touwslagen wegens *'herhaalde wegloperij'*. Voor hetzelfde vergrijp kreeg de veertienjarige tuinslaaf Juan (ook Christoba Juan) van eigenaar Gabriël Ruiz in 1862 acht dagen opsluiting. In 1859 werden de twee veldslaven Jacobus (18 jaar) en Isaac (19 jaar) van eigenaar P. Quant veroordeeld tot ieder 25 touwslagen wegens diefstal met braak. Eloise, huisslavin van Weduwe Quant, was niet ouder dan 15 jaar toen zij in 1861 wegens diefstal gedurende acht dagen werd opgesloten. Veldslaaf David (18 jaar) die aan A.E. Oduber toebehoorde werd in 1861 twee dagen opgesloten wegens *'getier op straat'*. Guilliermo was een 19-jarige landsslaaf die in 1860 wegens *'feitelijk geweld'* werd gestraft: '*Opsluiting des nachts gedurende 3 dagen'*.

Niet alleen op overtreding tegen slaven werden door het Gouvernement toegezien. Eigenaren die de regels overtraden werden voor het Vredegerecht geleid. Uit de aangetroffen zaken wordt duidelijk dat eigenaren in overtreding tamelijk mild werden beoordeeld. Juan, slaaf van Gabriël Ruiz (we kwamen hem al tegen als aangeklaagde), klaagde in 1860 de zoon van zijn eigenaar aan wegens het geven van een lijfstraf van ongeveer tien slagen met een dubbelgeslagen piktouw nadat hij te lang was weggebleven bij het doen van aankopen. De verwondingen waren zo ernstig dat het zeker een week zou duren voor deze zouden zijn genezen. De beschuldigde verweerde zich door te stellen *'dat de jongen Christoba Juan zeer ondeugend is en hij, beklaagden, zicht gerechtigd achtte om, tot verbetering van diens geaardheid, hem met touw slagen te kastijden'*. Juan zelf was bij de behandeling van de zaak afwezig omdat hij was weggelopen. Pas na twee dagen kon het proces worden hervat. Ruiz werd schuldig bevonden aan het overtreden van de bepaling dat kinderen geen 'corporale correctie' ofwel lichamelijke straffen mochten ondergaan en hij werd veroordeeld tot een

boete van maar liefst 100 gulden. Ruiz ging in beroep, maar het Vredegerecht wees zijn verzoek tot gratie af, waarop hij het hogerop zocht. De Gouverneur herriep niet de schuldigverklaring, maar bracht wel de boete terug van 100 tot 15 gulden ([76]).

> Met de emancipatie in aantocht stelde het Reglement voor de behandeling van slaven in 1857:
>
> *In overweging genomen hebbende, dat het tijdstip meer en meer nadert, waarop de maatschappelijke hervorming kan worden te gemoet gezien, welke door de Hooge Regering voor de Kolonie Curaçao en onderhoorigheden ontworpen is. -- dat te einde de slaven daartoe voortebereiden en hen de voordelen dier hervorming waardig te maken, het raadzaam geoordeeld wordt hunnen zedelyken toestand te verbeteren en hun eergevoel op te wekken, door aan dezelve eene betere behandeling te verzekeren.*
>
> *Artikel 1: Het is een verplichting van de meester om te zorgen dat zijn slaven behoorlijk gevoed, gekleed, verpleegd en gehuisvest worden.*
>
> *Artikel 2: Aan slaven van 10 tot 14 jaar worden wekelijks 4 kannen maïs of maïsmeel verstrekt; aan kinderen van 7 tot 10 jaar 3 kannen maïs en aan jongeren 2 kannen maïs of maïsmeel.*
>
> *Artikel 3: Voor kleeding moet elke zes maanden worden verstrekt 3 tot 8 lengtes stof.*
>
> *Artikel 8: Aan bejaarden, zwakken en kinderen beneden de tien jaren, wordt alleen zulke arbeid opgelegd als berekend is voor hunne krachten. Van vrouwen wordt na het ingaan van de vijfde maand niet dan ligte arbeid gevraagd.*
>
> *Artikel 14: De staf van slagen wordt in geen geval opgelegd aan jongens beneden de veertien jaren oud en aan vrouwen beneden de leeftijd van zestien jaren; evenmin aan zwangere of zoogende vrouwen. Zwangere vrouwen zijn vrij van straf aan de kettingboei.*

Op 3 juli 1861 kwam een zaak voor tegen Alexander Kelly die zijn 12-jarige slaaf Eduardo Rei had gestraft met slaag. Eduardo was naar de markt in Oranjestad gezonden om melk te verkopen. Op de terugweg had hij de opbrengst van 12,5 cent verloren en uit angst voor zijn meester durfde hij twee dagen niet naar huis

terug te keren. Op grond van het verbod op lijfstraffen voor kinderen onder de 14 werd Kelly veroordeeld tot een boete van 50 gulden. Ook Kelly ging in beroep en zijn straf werd verminderd omdat hij bekend stond als iemand die zijn slaven goed behandelde. *'De Rekwestrant (was) ongetwijfeld niet op die betrokken wetsbepaling indachtig geweest, gewoon zijnde den slavenjongen als eigen kind te behandelen'* ([77]).

Het hing van de gezaghebber af of slaven hun beklag konden doen en of aan de reglementen werd vastgehouden. Omdat armoede en geldgebrek ook onder slaveneigenaren troef waren konden geen hoge boetes worden opgelegd. Hier botste de doelstelling van de wetgeving, die slaven moest beschermen tegen inhumane behandeling met de praktijk van de veelal familiaire omgang tussen slaven en vrijen. Net als vrije kinderen kregen ook slavenkinderen slaag. De gezaghebber kampte met dezelfde uitvoeringsproblemen rond de slavenreglementen als negen jaar eerder. Het hoger beroep en Jarmans beleid om eventueel tot verkoop aan te sporen moesten de tegenstrijdigheid tussen wet en praktijk oplossen.

5 Mild - wreed - verzet

De wreedheid van de slavernij is inzet van een oud en langlopend wetenschappelijk debat. Aanvankelijk stelden historici als Tannenbaum en Elkins dat de mate van wreedheid moest worden verklaard op basis van de Europese achtergrond van kolonist en kolonisator; d.w.z. van eigenaren en moederland. Verschillende opvattingen over slavernij en rassenrelaties in de Europese landen - ten dele vastgelegd in wettelijke regelingen rond de behandeling van slaven - waren in hun ogen bepalend voor de wreedheid van de Caraïbische slavernijregimes.

Latere auteurs wezen erop dat niet Europese, maar lokale omstandigheden een betere verklaring bieden. Zo toonde Hoetink aan dat het slavenregime in Suriname strenger was dan in Curaçao terwijl beide koloniën dezelfde kolonisator hadden. Van doorslaggevende betekenis waren daarom gegevenheden als het type plantage ([78]), de omvang van de samenleving en de getalsverhouding tussen blanken en slaven, de vraag of er sprake was 'absentee ownership' en dus van veelal harder optredende zaakwaarnemers, de onderhandelingspositie die de slaven hadden verworven en de mate waarin de wettelijke voorschriften werden nageleefd. Ook de afschaffing van de transatlantische slavenhandel beïnvloedde de behandeling van slaven: eigenaren moesten nadien door natuurlijke aanwas hun slavenbezit op peil houden. Uiteraard

bepaalden ook schommelingen in de welvaart het slavenlot. In slechte tijden werd onvermijdelijk op de zorg voor slaven bezuinigd.

Auteurs als Genovese en Craton onderscheiden - ieder op eigen wijze - meerdere fasen in het slavenverzet ([79]). Zij wijzen erop dat verzet aanvankelijk werd geleid door in Afrika geboren slaven, zogenaamde 'bosalen'. Al op de slavenschepen rebelleerden zij door zelfverdrinking en muiterij. In de Nieuwe Wereld trachten zij de Afrikaanse leefwijze te herstellen en de slavernij omver te werpen. De slavenopstand op Curaçao in 1750 was vermoedelijk hierop gericht. Met het verstrijken van de generaties en de creolisering van de slaven; naarmate hun behandeling soepeler en de ideologie van de vrijheid sterker werden kregen de opstanden een ander karakter. Zij waren niet langer ingegeven door de wens tot het herstellen van de Afrikaanse leefwijze, maar door emancipatie-ideeën en de wens om verworven rechten verder uit te breiden. De slavenopstand van Curaçao in 1795 volgde dit patroon: ze was ingegeven door de vrijheid die de slaven op Santo Domingo hadden verworven. Dat zelfs de aankondiging van de emancipatie de opstandigheid niet wegnam bleek in 1862 toen op Saba en Sint Eustatius rellen uitbraken die slechts door de inzet van een militair detachement uit Curaçao konden worden neergeslagen ([80]).

Het vaststellen van de wreedheid van de slavernij aan de hand van vaste criteria of uitspraken van koloniale bestuurders (of wetenschappers achteraf) blijft een hachelijke zaak. Het blijft de vraag of de slaven hun welzijn vergeleken met die van lotgenoten in andere slavensamenlevingen of met vrije lieden in de eigen gemeenschap. Om uit dit dilemma te raken is het zinvol de slaven een oordeel over de mildheid of wreedheid van het plaatselijk regime te laten geven. We kijken daarom naar verzet tegen slavernij op het koloniale Aruba.

Slaven over slavernij: verzet

Slavenverzet heeft ook op Aruba bestaan, maar of deze het geschetste patroon volgt valt niet definitief vast te stellen. Een maand na het uitbreken van de slavenopstand op Curaçao in augustus 1750, vermoordden drie bosalen de zuster van Commandeur Nieuwkerk, haar kind en twee slavinnen. De oudst bekende ontsnapping van een particuliere slaaf was die van Thomas in 1765. Deze kleermakerslaaf was eigendom van Aruba's eerste kolonist Mozes de Salomo Levy Maduro, die zich in 1754 op

Aruba vestigde. In 1817 leidde de ontsnapping van drie slaven tot een publicatie die booteigenaren verbood hun boten 's nachts in het water te laten, een maatregel die in 1855 nog eens werd herhaald.

In 1795 bleek er onrust onder de circa 30 slaven te bestaan. Ook deze gebeurtenis volgde op andere protesten en een slavenopstand op Curaçao. Op het Franse deel van Hispaniola, het huidige Haïti, hadden de slaven de slavernij omvergeworpen en ook op Curaçao waren de slaven in augustus in opstand gekomen. De indiaans-mestieze bevolking van het dorp Noord had zich kort in juni 1795 de tegen het misbruik van de herendiensten door de Kapitein der Indianen verzet en in de nasleep daarvan protesteerden ook Aruba's zwarte slaven in september tegen het voortduren van de slavernij.

Geheel in de trant van de Curaçaose slavenleider Tula trad op Aruba de landslaaf Thico als woordvoerder op. Commandeur Specht schreef: *'hebbende eene Neeger Thico aan den Staat behorende en aldaar ten dienste van den Commandeur sig seer stoutmoedig en brutaal uytgelaaten, seggende niet meerder te willen dienen, maar vrij te sijn'*. Thico werd naar Curaçao overgebracht, waar hij na enige maanden opsluiting onverkoopbaar bleek en als sjouwerslaaf tewerk werd gesteld in Fort Amsterdam. In 1829 vermoordde de slaaf Johannes zijn eigenaar Pieter Lampe. Hij werd hiertoe mogelijk aangezet vanwege zijn gedwongen verblijf aan de afgelegen oostpunt van het eiland, de plaats die sindsdien Vader Piet heet ([81]).

Nadien leidde het verzet tegen de slavernij niet tot moorden en opstanden. Wel steeg het aantal ontvluchtingen. Slaven namen de wijk naar de Vaste Wal. In Venezuela was in 1822 de slavernij afgeschaft, maar een uitleveringsverdrag uit 1791 voor weggelopen slaven leidde tot het terugzenden van weglopers ([82]). Nieuw Granada (Colombia) was daarom een geliefder uitwijkplaats. Normaliter ging het om een enkel jaarlijks geval, maar toen het Venezolaanse uitleveringsverdrag rond 1855 verviel nam het aantal vluchtpogingen toe. Om ontsnappingen te voorkomen moesten vanaf 1855 vissers 's nachts opnieuw hun bootjes aan wal leggen om te worden bewaakt. Desondanks steeg het aantal vluchters. In 1856 vluchtten tien en in 1861 vijf slaven naar de Vaste Wal. Zij werden er overigens opgepakt en teruggestuurd. In 1862 vonden opnieuw twee ontsnappingen plaats.

Geseling van slavin Johanna in het achttiende eeuwse Suriname. Van dit type misstanden is over Aruba weinig melding gemaakt.

Het kleine verzet tegen de slavernij, zoals werkweigering, wegloperij, ledigggang en onbeleefd gedrag werden tussen 1859 en 1863 vastgelegd. We zagen al dat jonge tienerslaven hiervoor regelmatig voor het gerecht moesten verschijnen en tot welke straffen dit aanleiding gaf. Het bericht dat in 1862 zelfs de eigenaren naar de emancipatie verlangden omdat zij hun greep op de slaven verloren, duidt er op dat er van klein verzet en ongehoorzaamheid wel degelijk sprake was. Net als veel tijdgenoten was ook gezaghebber Jarman van oordeel dat slaven op Aruba goed werden behandeld. In 1850 schreef hij echter:

> *'Wij zullen hier niet eens het omstandig bijvoegen het ongelukkig lot de slaven beschoren, welken voor hunne meesters soms uren ver worden gezonden, om onder slecht opzigt eene geheele week te leven op droog maïsbrood en slecht drinkwater, en onthouden ons de gevolgen te schetsen, die zulks voor hunne zedelijke ontwikkeling zal hebben, gevolgen die naar ons inzien, mogt er eens eene eventuele emancipatie plaatshebben, niet uit het oog verloren worden'*(83).

Waarschijnlijk leidde de economische crisis naast de verkoop en manumissie van slaven ertoe dat de slavenarbeid in belang afnam en dat voor de (feitelijk overtollige) slaven meer tijd vrij kwam om zich zelfstandig aan ambacht en landbouw te wijden. Een indicatie dat dat het geval was treffen we aan het Koloniaal Verslag van 1857. Ondanks de verwarring die ontstond na de invoering van het nieuwe slavenreglement stelde de Gouverneur in het Koloniaal verslag *'dat de slavernij in deze kolonie meer in naam dan wel in werkelijkheid bestaat.'* Ofschoon het voortdurende weglopen erop wijst dat de onvrije Arubanen weldegelijk slaaf waren, ging een aantal van hen in redelijke zelfstandigheid door het leven, bijvoorbeeld als zelfstandig ambachtsslaaf of winkelbediende.

6. Virginia Dementricia Gaai

Virginia Dementricia was het vierde van de zeven kinderen van de slavin Maria Theodora en een onbekende vader. Zij was een 'duso', het na een tweeling geboren kind aan wie men – net als aan tweelingen – bijzondere gaven toeschreef ([84]). Virginia groeide op in een voor Aruba gangbaar slavenhuishouden. De familie was eigendom van Jan van der Biest, een protestantse kolonist en hulpbestuurder op Aruba die in 1863 twintig slaven had. Veertien slaven woonden op zijn bescheiden plantage Barbolia (tegenwoordig San Barbola) en zes in Oranjestad: een kokkin, twee bedienden en drie kinderen. Virginia stond te boek als veldarbeidster en woonde waarschijnlijk op Barbolia. Kinderslaven op Aruba werden geacht lichte werkzaamheden in en rond het huis en op het land te verrichten, boodschappen over te brengen en naar de markt te gaan. Virginia heeft waarschijnlijk geen onderwijs gehad.

Als tiener overtrad Virginia herhaaldelijk de wet. Tussen 1859 en 1863 werden vijf processen tegen haar gevoerd vanwege overtreding van het in 1857 ingevoerde Reglement omtrent Voeding, Behandeling en Kleding van slaven. In maart 1859 had zij kleren gestolen van haar meester Jan van der Biest, waarvoor zij werd gestraft met veertien dagen dwangarbeid aan de publieke wegen. Vier maanden later beging ze hetzelfde misdrijf, waarvoor zij 'twee maanden dwangarbeid op de gronden harer meester' moest verrichten. In november probeerde ze weg te lopen, wat mislukte, en wederom moest ze een maand op de velden van haar meester werken. In juli 1860 werd ze veroordeeld wegens 'wegloperij en valse beschuldiging, gepaard met oneerbiedigheid', waarvoor ze acht dagen achter slot en grendel ging. Toen ze uit

de gevangenis kwam werd ze vrijwel meteen opgepakt omdat ze 'straatrumoer en verzet tegen de politie' veroorzaakte. Hiervoor kreeg ze haar eerste – en enige – lijfstraf: veertien touwslagen. Ook haar broer Juliaan was in juli 1860 veroordeeld tot acht dagen opsluiting wegens 'feitelijk geweld'.

Virginia zoals verbeeld door de Arubaanse kunstenares Vanessa Paulina
Mixed media op driedelig kamerscherm
Bron: http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/Virginia

Verkoop van slaven was een gangbare oplossing wanneer de relatie tussen eigenaar en slaaf onherstelbaar was beschadigd. Uit een notariële akte van 22 november 1860 blijkt dat Virginia was verkocht aan J.A. Jesserun te Curaçao. Virginia bracht 140 gulden op, een bedrag dat Van der Biest gedeeltelijk gebruikte om achterstallige belastingen te betalen. Virginia's broer Juliaan trof een zelfde lot: hij werd op 12 september 1861 voor 188 gulden verkocht aan Jacob J. Naar op Curaçao. Zo werden Virginia en Juliaan van lastpost tot verliespost, want hun Curaçaose eigenaren ontvingen tweeënhalf jaar later, bij de afschaffing van de slavernij waarschijnlijk de volledige emancipatievergoeding van tweehonderd gulden per slaaf. Van der Biest is er dus uiteindelijk geld bij ingeschoten, respectievelijk zestig en twaalf gulden.

Na de emancipatie in 1863 kregen Virginia's familieleden op Aruba de achternaam Bikker, maar Virginia kreeg op Curaçao de achternaam Gaai en haar broer Jurrian de achternaam Liprandi. Vier jaar later, op 2 juni 1767, kreeg Virginia in Willemstad een zoon: Marcelino Martis Gaai. Daarna verdwenen Virginia, broer Jurrian en zoon Marcelino buiten beeld. Virginia is als één van de weinige zwarte, koloniale vrouwen opgenomen in het *Digitaal Vrouwen Lexicon* van het Instituut Nederlandse Geschiedenis en de uitgave 1001 Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis (Alofs in: Kloek 2013) ([85]).

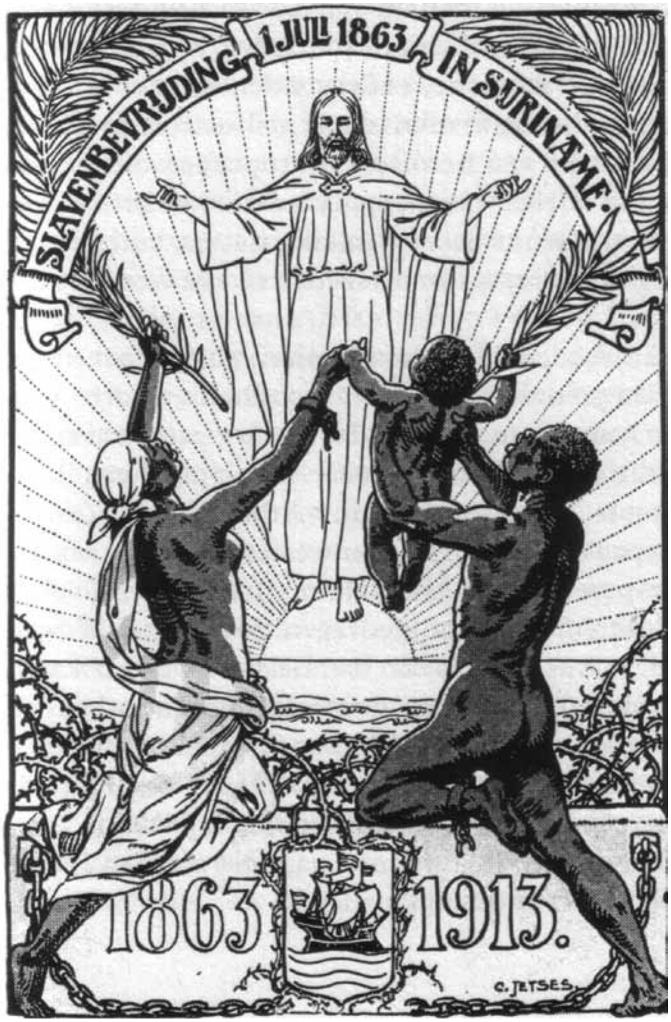
Tot besluit

Samenvattend bezien kunnen we stellen dat de slavernij op Aruba in vergelijking met de rest van de Caraïbische regio een relatief mild karakter had. Een gevolg van de beperkte omvang van de Arubaanse slavernij was dat de slaaf minder als onpersoonlijke productiekracht werd beschouwd, terwijl de 'huishoudelijke omgang' een menselijke - maar paternalistische - band tussen eigenaar en slaaf mogelijk maakte. In termen van arbeidsbelasting, de mogelijkheden tot het volgen van onderwijs, het vormen van gezinnen, de hoge geboortecijfers en de alledaagse bewegingsvrijheid onderscheidde de Arubaanse slavernij zich in positieve zin van de plantage-eilanden.

Een verklaring van deze milde vorm van slavernij ligt, na het voorafgaande voor de hand. Het was het gevolg van het ontbreken van commerciële plantages, de geringe omvang van de bevolking op het eiland, het geringe aantal slaven per eigenaar en de rechtsbescherming voor slaven, die wanneer deze niet gehandhaafd kon worden kon leiden tot verkoop door wrede meesters.

Schommelingen in de doorgaans toch al geringe welvaart op het eiland speelden een rol in de behandeling van slaven en ook namen sommige eigenaren een hardere houding aan ten opzichte van hun slaven. We kunnen de ogen niet sluiten voor de uitbuiting van hun arbeid, de schrijnend hoge kindersterfte en het feit dat slechts één op de vier slaven ouder werd dan 45 jaar. Het zinloze geweld dat tegen slaven mogelijk was en de voordurende dreiging van verkoop toonden de rechteloosheid aan. Slaven beschikten uiteraard niet over burgerrechten. De eigendomsrechten van hun meesters en de slavenreglementen van de overheid beknelden hun rechten en beperkten hun vrijheden.

Weliswaar werd de slavernij op Aruba niet wreder in termen van fysieke mishandeling, uitbuiting of onderdrukking, maar toch werd de slavernij steeds onhoudbaarder. Het werd duidelijk dat hun slaafse onderhorigheid en de wil tot vrijheid niet langer verzoenbaar waren. Het Nederlandse emancipatieproces verliep traag en dat vroeg veel van het geduld van de bijna 500 Arubaanse slaven.

'Jubileumplaat van de slavenbevrijding in Suriname
door C. Jetses, (1913). De ketens zijn geslaakt in Christus naam' (86).

HOOFDSTUK 2

NO TIN CATIBU MAS

Over emancipatie en geëmancipeerden 1863-1963

inleiding

In het boekje 'Ons eilandje Aruba' schreef Laura Wernet-Paskel dat de vrijgemaakte slaven van Aruba een lied zongen met het refrein:

'Liberté, Egalité
Nos tur ta Un
No tin catibu mas'

'Vrijheid, gelijkheid.
Nu zijn we allemaal Een.
Er zijn geen slaven meer'

Laura Wernet-Paskell

In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de vraag wat de eerste regel van dit refrein te maken heeft met de tweede en derde en bekijken we het lot van de Arubaanse slaven na 1 juli 1863. Overigens, weinig mensen weten dat de achternamen Wernet en Paskel pas vanaf 1862 op Aruba voorkomen. Dat jaar kregen alle vrij te maken slaven een achternaam. De voorouders Wernet en Paskel waren slaaf.

1 Emancipator

Noord-Amerikaanse Quakers behoorden tot de eerste blanke groeperingen die zich in 1688 tegen slavernij en slavenhandel keerden. Mede door hun geschriften verspreidden zij de abolitionistische gedachte naar Europa. Daar viel het in een bodem waarin het gedachtegoed van de Franse en Schotse Verlichting aan populariteit won. Spreuken als 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap' zouden het politieke en geestelijke klimaat in Europa ingrijpend veranderen. Daarnaast was een omslag gaande in de Europese economische verhoudingen. De doorbraak van het industrieel kapitalisme

leidde tot een behoefte aan vrije arbeiders die niet gebonden waren aan een agrarische bestaanswijze, lijfeigenschap of slavernij. Gaandeweg werd het nieuwe mensbeeld van het liberalisme ook toegepast op de slaven in de koloniën ([87]).

De abolitionistische beweging in Engeland organiseerde het verzet tegen de slavernij in eigen land en exporteerde het naar andere Europese naties. In Frankrijk verbreide zich na het uitbreken van de Franse revolutie de gedachte van 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap'. Dit streven had ten doel de Franse koning en de adel hun privileges te ontnemen en een moderne burgerlijke staat te vormen. De vrijheidsleuze had aanvankelijk geen betrekking op de slaven in de koloniën, maar wel werd met steun van de Engelse abolitionisten in 1788 een genootschap opgericht dat zich tegen de slavernij keerde: 'Société des Amis des Noirs'. Toch waren het slaven zelf die de eerste fase van de emancipatie in het Caraïbisch gebied afdwongen.

De vrijheidsleuze werd werkelijkheid op het Franse deel van Hispaniola, het huidige Haïti, toen in 1793 het gezag aldaar de slavernij afschafte. Dat gebeurde niet op idealistische gronden, maar in een poging om de bloedige burgeroorlog die in 1791 tussen blanken, vrije zwarten en slaven was uitgebroken te sussen. Ofschoon Frankrijk de afschaffing in 1794 formeel goedkeurde en de Franse slaven de vrijheid kregen kon dit niet voorkomen dat de onvrije en reeds vrije zwarten en gekleurden onder leiding van Toussaint L'Ouverture als winnaar uit de oorlog kwamen en het gezag naar zich toetrokken, overigens zonder de koloniale banden met Frankrijk te verbreken. In Frankrijk keerde het politieke getij nadat Napoleon aan de macht kwam. Hij draaide een aantal van de liberale verworvenheden van de Franse revolutie terug, waaronder in 1802 de afschaffing van de slavernij. Ook trachtte hij Haïti te heroveren, maar ondanks de inzet van een groot leger slaagde hij er slechts in om door verraad L'Ouverture te ontvoeren. De herovering liep op een fiasco uit en in 1804 riepen de opstandelingen Haïti uit tot de eerste onafhankelijke zwarte Caraïbische staat. Pas in 1848 werd de slavernij in de resterende Franse koloniën definitief afgeschaft.

De Europese vrijheidsidealen, de opstand op Haïti, de vrijmaking van de slaven aldaar en ook de komst van een aantal Haïtiaanse vluchtelingen naar Curaçao inspireerden tot de slavenopstand op dat eiland in 1795. Nederland was dat jaar bij het Franse rijk ingelijfd en de Curaçaose slaven veronderstelden dat daardoor ook

in de Nederlandse koloniën de emancipatie een feit was. De opstand brak uit op de plantage Knip (of: Kenepa) en verspreidde zich over grote delen van het eiland. Er namen circa 1000 slaven, voortvluchtige en vrijgemaakte slaven aan deel. Na ruim een maand verliep de rebellie en ze eindigde met de bloedige executie van de leiders Tula, Carpata en 27 anderen. Volgens de Curaçaose bestuurders wilden de opstandelingen naar Haïtiaans voorbeeld op Curaçao een 'negerregering' vestigen. Volgens De Hoog (1983) was deze bewering ongegrond en ageerden de slaven tegen hun slechte leefomstandigheden. Daarbij eisten zij hun vrijheid en 'gelijkheid aan de blanken' op en geen alleenheerschappij. Wel waren zij inderdaad geïnspireerd door de gebeurtenissen op Haïti: slavenleiders namen de namen van Haïtiaanse rebellenleiders aan.

Weliswaar toonden deze en andere opstanden die elders in het Caraïbisch gebied uitbraken aan dat de wind van de vrijheid van Europa naar de Caraïbisch regio overwaaide, maar uiteindelijk moest de emancipatie uit Europa komen. Een eerste overwinning van de Engelse abolitionisten was de afschaffing van de transatlantische slavenhandel in 1808. Dit land sloot met andere Europese landen verdragen om handel te verbieden en zette een blokkade tegen slavenschepen voor de Afrikaanse kust op touw. Het laatste slavenschip liep waarschijnlijk in 1778 de Curaçaose haven binnen, maar de aanvoer van daar werd pas verboden in 1818-9 nadat ook Nederland met Engeland daarover een traktaat sloot. Ofschoon de binnenlandse slavenhandel werd voortgezet, was het een voorbode van de emancipatie. Op Aruba en Bonaire mochten nog slechts slaven worden ingevoerd vanuit Curaçao ([88])

> In 1818 werd de slavenhandel verboden:
>
> *Het zal aan niemand, wie hy ook zoude mogen zijn, in onze West-Indische Koloniën en Etablissementen, of op de kust van Guinea geoorloofd zijn om Slavenhandel te drijven, of aan dien handel directelijk of indirectelijk deel te nemen, hetzij door schepen of vaartuigen te dien einde uitterusten, aan uitrustingen, het zij van nationale of andere schepen en vaartuigen tot [dat] einde deel te nemen, dezelve voorbedachtelijk daar toe te vrachten of te verhuren hetzij door Negers als slaven, aftehalen, te koopen, verkoopen, interuilen en in een der Nederlandsche ofte ook wel vreemde koloniën of etablissementen buiten Europa opelyk of bedekt en ter sluik, intevoeren, ofte doen invoeren, op poene dat de schuldigen en medeplichtigen zullen worden gestraft met eene geld boete van f 5000 mitsgaders met een eerloos verklaring en confinement voor den tyd van vyf jaren.*

In Engeland zette na de afschaffing van de transatlantische slavenhandel de Anti-Slave Society (1823) zich in voor de definitieve beëindiging van de slavernij. Ze bereikte in 1833 haar doel; Frankrijk en Denemarken volgden in 1848. Een abolitionistische beweging kwam (en weer met steun van de Engelse abolitionisten) in Nederland pas rond 1840 op gang, maar deze ging gebukt onder meningsverschillen tussen groeperingen die afschaffing bepleitten op godsdienstige, humanistische of economische gronden ([89]). De Haagse politiek was nog niet rijp voor de afschaffing van de slavernij.

2 Emancipatie

> *'Ik heb het vraagstuk van de opheffing der Slavernij beschouwd uit het oogpunt der Menschlievendheid, der Beschaving des Christendoms. Menschlievendheid moet haar wenschen, Beschaving haar vorderen, de Geest des Christendoms dringt er toe en beveelt haar.'*
> Nicolaas Beets, 1856: 33

Abolitionist Nicolaas Beets ontvouwde in 1856 zijn visie op de slavernij. Menslievendheid, beschaving en christendom moesten aanzetten tot emancipatie, maar van verdergaande maatschappijhervorming was geen sprake. Evenals in de Franse en Engelse koloniën werden Nederlandse slaven vrijgemaakt zonder dat aan de economische afhankelijkheid van hun meesters een einde werd gemaakt. Elders in zijn redevoering hield Beets de te emanciperen slaven dan ook voor dat zij zich in zorgelijke tijden konden troosten met de gedachte dat de vrijheid hun het mens-zijn, man-zijn, bewustzijn en een bron van zedelijke kracht schonk.

Ofschoon in 1828 het menszijn van de slaven formeel was erkend, werd pas door de Franse emancipatie de impasse rond de afschaffing van de slavernij doorbroken. De slaven van het Nederlandse gedeelte van Sint Maarten hoefden slechts de grens met het Franse deel over te steken om hun vrijheid te verkrijgen. De eigenaren werden gedwongen om hen voortaan als vrije arbeiders te behandelen. Op Sint Eustatius braken onlusten uit onder slaven en vrije zwarten die slechts door de inzet van de schutterij en ten koste van twaalf mensenlevens konden worden neergeslagen ([90]).

Het was niet langer de vraag *of* de slavernij zou worden afgeschaft, maar *hoe*. Het lange uitblijven van een antwoord op deze vraag leidde ertoe dat Nederland pas in

1863, als één der laatste koloniale mogendheden de emancipatie effectueerde. In 1853 riep Koning Willem III een staatscommissie in het leven die het vraagstuk moest bestuderen. De commissie vorderde langzaam omdat zij veel onderzoek verrichte voordat het maatregelen voorstelde die de emancipatie moesten voorbereiden.

Commissies en abolitionistische groeperingen bogen zich over slepende kwesties als de vergoeding die de (te onteigenen) eigenaren voor hun slavenbezit moesten krijgen en zelfs de vraag of de staat dan wel de slaaf (!) deze moest opbrengen. Ook maatregelen die de gevolgen van het wegvallen van arbeidskrachten voor de Surinaamse plantages moesten opvangen traineerden de voortgang. Evenals elders in het Caraïbisch gebied vreesden plantagehouders dat zij na de emancipatie over onvoldoende arbeidskrachten zouden beschikken. In de Britse koloniën was daarom na de emancipatie een overgangsperiode van vier tot zes jaar, de 'apprenticeship', ingevoerd, waarin de ex-slaven tegen betaling bij hun eigenaren moesten blijven werken. Omdat dit tot verhulde slavernij leidde werd het experiment al in 1838 stopgezet.

> Het regeringsreglement van 1828 erkende de slaaf als mens. Artikel 117 stelde:
>
> *De slaven zullen, wat dagelijksche behandeling betreft, in betrekking tot hunne Eigenaars beschouwd worden te staan als onmondigen tot hunne Kurators of Voogden, aan welke het regt verbleven is, om eene vaderlijke tucht over dezelve uit te oefenen, doch tegen welker mishandelingen alle Publieke authoriteiten verplicht zijn te waken, en toe te zien, dat de wet, in hun belang ontworpen, striktelijk wordt gehandhaafd; wordende bij deze het onrechtvaardige beginsel, dat zij in Regten alleen als zaken en niet als personen kunnen worden beschouwd, definitievelijk afgeschaft.*

Een halfslachtige wet

De Haagse discussie spitste zich toe op Suriname. De Antillen vormden een onbeduidende kolonie met weinig slaven. Aruba speelde geen rol van betekenis. Nadat vijf eerdere voorstellen waren afgewezen werd op 9 en 10 juli 1862 in Den Haag de wet die de afschaffing van de slavernij in Suriname en de kolonie Curaçao vaststelde aangenomen. In twee opzichten presenteerde Nederland een halfslachtige emancipatie. Ten gevolge van de liberale opvattingen in het moederland werden de slaven weliswaar vrij gemaakt, maar dat gebeurde in een samenleving waarin de schaarse bronnen - vooral het grondbezit - reeds waren verdeeld. Gebrek aan

werkgelegenheid en beschikbare landbouwgronden beperkten de mogelijkheden tot de vorming van een klasse van vrije arbeiders of landbouwers. Hierdoor bleven bestaande afhankelijkheidsrelaties veelal in juridische vrijheid gecontinueerd. De wettelijke bescherming van de eigenaren benadeelde de ex-slaven: het vormen van vakbonden was ondenkbaar; politieke invloed middels stemrecht ontbrak ([91]). Op de tweede plaats kregen de vrijgemaakten weliswaar burgerrechten, maar alles werd aangewend om hen een burgerschap te laten vervullen dat was gebaseerd op een Europese, koloniale en katholieke leest.

Enkele belangrijke onderdelen uit de emancipatiewet waren dat de Staat een vergoeding van fl.200,- per slaaf aan de eigenaren zou betalen. Daarvoor moesten de slaven wel hun persoonlijke eigendommen kunnen meenemen. Geen vergoeding kreeg men voor zieke of zwaar gestrafte slaven en kinderen die na 8 augustus 1862 werden geboren. Uiteraard verviel de plicht voor de eigenaren om hun ex-slaven van rantsoen, kleding, behuizing en in geval van ziekte van geneesmiddelen te voorzien. Voor Suriname was in de emancipatiewet een periode van tien jaar staatstoezicht opgenomen waarin de slaven (naar voorbeeld van de Britse apprenticeship) op de plantages moesten blijven werken. Ook werd een beleid opgesteld ten behoeve van de migratie van buitenlandse werknemers. In 1863 en 1869 werd nog tevergeefs getracht arbeiders van Aruba en Curaçao over te halen naar Suriname te vertrekken. Van groter belang werd daarom de import van duizenden arbeiders uit o.a. India, Java en China ([92]).

Afschaffing van de slavernij
1793-4 Frankrijk schaft de slavernij af
1802 Napoleon herstelt de slavernij in de Franse koloniën
1822 Emancipatie in Venezuela
1833 Engeland schaft de slavernij af
1838 De apprenticeship in de Britse koloniën wordt gestaakt
1846 Zweden verbiedt de slavernij
1848 Frankrijk en Denemarken volgen
1863 Nederland schaft de slavernij af
1864 De Verenigde Staten beëindigt de slavernij in de zuidelijke staten
1873 Puerto Rico verbiedt de slavernij
1880 In Cuba gaat vijf jaar lang de ‘patronato’ vooraf aan de emancipatie
1888 Emancipatie in Brazilië.

Ofschoon een overgangsperiode in de wet voor de Antillen ontbrak werden de eigenaren verplicht voormalige slaven tegen vergoeding in de vorm van arbeid nog drie maanden onderdak te bieden indien deze daar zelf niet in konden voorzien. Niettemin deden zich op de Antillen dezelfde problemen voor. Iedere verwijzing naar het vraagstuk van de werkgelegenheid voor de vrijgemaakten ontbrak. Het grondbezit - en daarmee de mogelijkheid voor de vrijgemaakten om zelfstandige landbouwers te worden - was een heet hangijzer. Op Curaçao protesteerden de grootgrondbezitters tegen het voornemen om de geëmancipeerden gouvernementsgronden in concessie te geven. Zij vreesden dat de domeingronden die voor de veeteelt werden aangewend verloren zouden gaan. Na 1863 vonden de slaveneigenaren in het *'paga tera-systeem'* een middel om de vrijgemaakte slaven aan zich te binden: buiten de stad bleven slaven veelal op de plantage wonen in ruil voor arbeid. Deze pseudo-slavernij duurde voort tot het begin van deze eeuw ([93]). De slaven van Aruba hadden het voordeel dat er vanwege de late kolonisatie meer dan elders nog domeingronden beschikbaar waren waardoor zij gemakkelijker landbouwgronden konden aanvragen.

Het is hier van belang aandacht te besteden aan maatregelen die binnen de kolonie al waren getroffen. En mislukt. De uitbreiding van de werkgelegenheid door Van Raders' landbouwplannen was niet tot stand gekomen. Nadat zijn experimenten kostbaar en onrendabel bleken, zette opvolger Esser ze op bescheidener voet, maar met even weinig succes voort. Diens opvolger Rammelman Elzevier (1848-1854) zag in de cochenilleteelt een mogelijkheid om voor de werkloze vrijen en vrij te maken slaven werk te scheppen. Na de emancipatie in de Franse koloniën oordeelde hij dat bij de nu onvermijdelijke afschaffing op de Nederlandse eilanden het gebrek aan landbouwgronden moest worden opgevangen. De cochenille moest uitkomst brengen.

> *'... door al hetwelk met de voortdurende ondersteuning en medewerking van den opvolger van den gezaghebber, thans Gouverneur, R.H. Esser, onder de meer speciale leiding te Curaçao van den heer E.J. Slengaarde 1e Luitenant adjudant, en te Bonaire en Aruba van de Kommandeurs, de uitkomsten verkregen zijn, dat dezelve kunnen dienen om de cochenille teelt voor deze drie eilanden aan te wijzen, als de eenige grondslag waarop het werk der vrijmaking van zes duizend slaven, met enige zekerheid voor de toekomst in verband met andere maatregelen rusten kan, ...'*([94]).

Onder zijn leiding werd de overheidsplantage te Canashito nieuw leven ingeblazen en werd aan de Commandeursbaai een nieuwe plantage aangelegd. Aan particulieren

werden gronden uitgegeven om de teelt te bevorderen. Zij maakten weinig gebruik van slavenarbeid omdat men in het plant- en oogstseizoen een beroep op vrije arbeid kon doen ([95]). De cochenille bood echter geen oplossing. In 1857 bleken de overheidsplantages onrendabel en ze werden met de nodige moeite en vertraging verkocht. Particuliere planters staakten de teelt in 1865. De lange duur voor er geoogst kon worden, schade als gevolg van droogte en ongedierte en schommelingen in de marktprijzen stagneerden de ontwikkeling van deze cultures. Van Raders' aloë was, zoals bekend, een langer leven beschoren. Deze leverde inderdaad een bijdrage aan de werkgelegenheid op het eiland, mede doordat ze door kleine landbouwers ter hand werd genomen.

Door deze mislukking was de onduidelijkheid in de emancipatiewet omtrent de werkgelegenheid voor de geëmancipeerden extra nijpend. Landbouw en veeteelt gingen gebukt onder droogtes, de handel was ingezakt en ook met de goudwinning ging het slecht. Nadat in de jaren veertig de vrije goudwinning was doodgebloed trok het Gouvernement in 1854 de Haagse ondernemer De Jongh aan, maar ook hij gaf al in 1860 de hoop op een rendabele bedrijfsvoering op. Het scheppen van werk voor de verarmde bevolking bleek onhaalbaar en met een uitbreiding van deze volksklasse met bijna 500 geëmancipeerden in het vooruitzicht bleef onduidelijk hoe deze in het levensonderhoud moest voorzien. Droogte in de tweede helft van 1863 toonde de zwakte van de emancipatiewet.

De overheid verplichtte zich om naast de kosten van de emancipatie ook die voor de zorg voor onverzorgde wezen en hulpbehoevenden en (via de katholieke kerk) het onderwijs op zich te nemen. Deze voorzieningen waren meer gericht op de rust en orde in de kolonie dan op de lotsverbetering van de geëmancipeerden. Het koloniaal bestuur trof voorzorgsmaatregelen. Zo werd het corps marechaussee versterkt, waardoor op Aruba de sterkte werd uitgebreid van vijf tot zes. Ook werden de rechterlijke bevoegdheden van de districtsmeesters op Curaçao en de gezaghebbers op de onderhorige eilanden uitgebreid. Het voorwendsel dat zij moesten voorkomen dat de voormalige slaven door derden werden misbruikt, maakte een effectiever toezicht op de vrijgemaakten mogelijk. Kort na de emancipatie werd een publicatie van kracht die bedelarij en 'lediggang' moesten tegengaan. Ofschoon dat niet als zodanig verwoord, stelt Römer dat ook deze maatregel gericht was op de voormalige slaven. In 1865 werd een wet van kracht die moest toezien op de naleving van

arbeidsovereenkomsten tussen ex-slaven en hun 'werkgevers' omdat voormalige slaven - in de ogen van het koloniaal gezag - hun verplichtingen onvoldoende nakwamen ([96]). Voor Aruba bleken de maatregelen overbodig.

De katholieke kerk steunde de maatregelen die de overgang naar de vrijheid moesten reguleren met een religieuze uitleg van de emancipatie en religieuze sancties. In een schrijven van 1 juli 1863 maande bisschop Kistemaker de vrij gemaakte slaven tot gehoorzaamheid en arbeidszin:

> *'Wel verlost de vrijheid u van veel werk, maar ze brengt ook vele verplichtingen met zich mee. [...] Daar God de mens zo gemaakt heeft dat hij moet werken, is in-ledigheid-rondlopen een zonde. [....] Ons gouvernement heeft die wet hier ook verplichtend gemaakt, zodat lui zijn nu een kwestie voor de justitie is. Beschouwt werken dus als een verplichting door God zelf aan de mensen opgelegd.'*

Voorts verwachtte hij dat de slaven voortaan in vrijheid hun christelijke plichten van kerkgang, huwelijk en onderwijs zouden nakomen. Voor wat de feestelijkheden van 1 juli betreft gebood hij hen

> *'niet tot wanordelijkheden over te gaan of plezier te maken dat niet passend is, want ofschoon het natuurlijk vanzelfsprekend is dat u publiek uw vreugde laat blijken, moet toch niet vergeten [worden] dat onzedelijk dansen en onmatig gebruik van sterke drank te alle tijde verboden is, maar vooral op een dag dat men God bijzonder moet danken voor deze nieuwe gunst, die de Voorzienigheid u schenkt. Op zulk een dag past geen wanorde'* ([97]).

3 Geëmancipeerden

> *'Wat hunne houding tegen over het Gouvernement en andere inwoners betreft, die laat niets te wensen over.'*
> Koloniaal Verslag 1879

Dit is één van de vele citaten die aantoont dat de vrees van eigenaren, bestuurders en pastoors voor problemen rond de vrijgemaakten op Aruba ongegrond was. In brieven en rapporten werd nimmer gewag gemaakt van onrust of ongehoorzaamheid onder de geëmancipeerden van Aruba.

Het nieuws dat op 10 juli 1862 de wet die de afschaffing van de slavernij vastlegde was aangenomen bereikte Aruba op 9 oktober. Het werd *'met grote vreugde*

ontvangen' ([98]). Dat najaar gaven 82 (groepen van) eigenaren 493 slaven aan. Twee van hen hadden al recht op manumissie en van de overigen verbleven er zes op Curaçao en waren er dertien niet in de kolonie aanwezig. Van twee vrouwen werd vermoed dat zij lepra respectievelijk olifantenziekte hadden, maar nader onderzoek wees uit dat zij gezond waren. Op Aruba werden 480 slaven, waaronder zes gouvernementsslaven, vrijgemaakt (zie bijlage 4). In totaal ontvingen hun meesters aan tegemoetkomingen fl.96.300,- ([99]). De emancipatiedag op 1 juli 1863 verliep zonder veel festiviteiten. Onder leiding van de pastoors werd in de stad tambu gedanst; ongeregeldheden bleven uit.

Een belangrijk geschrift over de vrijgemaakte slaven op Aruba is het *'Verslag nopens de uitvoering op Aruba der Wet van 8 Augt 1862 (St.bl. [staatsblad] no. 165) houdende opheffing der slavernij op de eilanden Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Eustatius, Saba en St. Maarten N.G. [Nederlands gedeelte]'*, dat gezaghebber Van den Bossche in februari 1864 opmaakte ([100]). We bekijken dit rapport en doen verslag van de latere berichten over Aruba's voormalige slaven.

Arbeid

Het was de vraag hoe de geëmancipeerden in hun levensonderhoud moesten voorzien. Van den Bossche vertelt dat daags na de vrijmaking de ex-slaven - net als voorheen de gemanumitteerden - hun oude werkzaamheden hervatten, dat ambachtsslaven hun oude beroep bleven uitoefenen: schoenmakers bleven bij hun leest. Veel huis- en veldslaven bleven voor hun voormalige eigenaren werken, maar nu tegen betaling. Van 'paga tera' of andere wijzen waarop eigenaren hun voormalig bezit aan zich verplichtten zijn geen berichten aangetroffen. Anderen zochten werk als arbeider of matroos. Een aantal vrijgemaakten vestigde zich als landbouwer. Zo vroegen na 1863 diverse geëmancipeerden als Wernet, Dubero, Horst, Paskel, Everon en Moezel landbouwgronden aan. Achternamen als Stamper, Fingal, Odor en Mateo komen we later tegen in het politiekorps.

In de tweede helft van 1863 trof een hongersnood Aruba als gevolg van droogte en dus gebrek aan oogst. De reactie van de vrijgemaakten was dezelfde als die van de gewone bevolking. Arbeidsmigratie vormde sinds jaar en dag het alternatief. Van den Bossche stelt dat een enkele geëmancipeerden het eiland verliet *'om zich in Venezuela te gaan vestigen doch het grootste gedeelte van hen is reeds weer op dit eiland teruggekeerd'* ([101]). Ook vonden ex-slaven bij tijd en wijle werk in de goudwinning die vanaf 1867 door F.

Isola op onregelmatige basis ter hand werd genomen. De fosfaatexploitatie leverde vanaf 1879 een wisselvallige bron van werkgelegenheid.

Garibaldi Cephas 'Ba' Helder is een voormalig slaaf waarvan we een foto hebben. 'Ba' is geboren op 25 september 1861. Voor hij twee jaar oud was, werd de slavernij afgeschaft. Hartog noemt hem *'een manuje-van-alles en een bekend type in de oude tijd. In 1939 werd hij, toen hij in Rancho voor zijn woning zat te rusten, door een auto gedood'* (102). Ba Helder werd het gezicht van de tentoonstelling *Erfenis van de Slavernij* in 2008.

Een uitzonderlijk geval vraagt de aandacht: sigarenmaker Koperberg verliet Aruba. Met zijn echtgenote Maria Arends reisde hij in 1872 naar Curaçao om door te trekken naar Nederland. Maria weigerde echter de overtocht aan te vangen, waarop Koperberg zich alleen inscheepte om zich in Utrecht te vestigen. We nemen aan dat deze vrijgemaakte een uitzondering vormde, want van een massale uittocht van voormalige Arubaanse slaven zijn geen berichten aangetroffen ([103]).

Kinderen en kleinkinderen van slaven brachten het ver op het vrije Aruba. Lindoro C. Kwarts, zoon van voormalig slavin Celina werd een gerespecteerd handelaar en lid van de Arubaanse Raad van Politie, het lokale bestuursorgaan. Kwarts was één van de eerste pleitbezorgers voor meer politieke zelfstandigheid voor het onderhorige Aruba. Zijn zoon, eveneens Lindoro werd in 1945 Arubaanse eerste eigen gezaghebber en hij was in 1950 en 1951 voorzitter (premier) van de Raad van Algemeen Bestuur (ministerraad) van de Nederlandse Antillen.

Huisje Wild, gelegen in de Schelpstraat, Oranjestad, dankt haar naam aan voormalig eigenaar, schipper Maximiliaan Wild. Volgens de mondelinge overlevering kocht hij dit huis van de nakomelingen van Gabriël Ruiz, eigenaar van Wilds (voor-)ouders. Huisje Wild is door UNESCO erkend als 'Place of Memory of the Slave Trade Route' (104).

Nicasio Segundo Ecury was de zoon van de de geëmancipeerde slaaf, schoenmaker Eugenio. S.N. Ecury was handelaar en medeoprichter van de Kamer van Koophandel. In zijn monumentale woonhuis en winkel is momenteel het Nationaal Archeologisch Museum Aruba gevestigd. De welbekende verzetsheld Segundo Jorge Adelberto 'Boy' (1922-1944) was weer een zoon van Nicasio. Laura Wernet-Paskel kwamen we al tegen in de inleiding van dit hoofdstuk. Zij was één van de eerste vrouwelijke leerkrachten op Aruba([105]).

Onderstand

Zoals gezegd was een onderstandregeling voor hulpbehoevenden in het leven geroepen. Voor Aruba werd daarvoor jaarlijks een bedrag van circa fl.200,- gereserveerd. Ouderen en gebrekkigen ontvingen een wekelijkse uitkering variërend van 45 tot 51,5 cent (een arbeider in de goudmijnen verdiende in 1872 75 cent per dag). Armen kregen bij hun overlijden een doodkist. Aanvankelijk werd van de ondersteuning maar weinig gebruik gemaakt. Tijdens de hongersnood van 1863 hoefde het Gouvernement aan slechts twee personen onderstand te verstrekken: aan de 70 jaar oude Pierre André en de invalide ex-landsslaaf Pedro Janga (een naam die op Bonaire veel voorkomt; op Aruba bij vier voormalige landsslaven). In een brief aan de Gouverneur schreef de gezaghebber op 2 september 1863 dat dit

> *'... voornamelijk daaraan is toeteschrijven dat een groot gedeelte van hen reeds voor de emancipatie als vrije personen door hunne meesters werden beschouwd en alzoo ook in hun eigen onderhoudt trachten te voorzien. ... terwijl anderen, die door ouderdom niet meer in staat zijn om in hun eigen onderhoud te voorzien alsook ouderloze kinderen tot nu toe nog altijd door hunne vroegere meesters of door hunnen familiebetrekkingen worden onderhouden,...'* ([106]).

Dankzij de arbeidsmigratie en inzamelingen onder de Curaçaose burgerij, kon nieuw plantzaad worden uitgedeeld en het aantal geëmancipeerden dat een beroep op deze kas deed bleef beperkt. Nadien nam het aantal ouderen en gebrekkigen die hulp behoefden wel degelijk toe. Dit was het gevolg van de vergrijzing onder de geëmancipeerden en de terugkerende perioden van algemene verarming. De slavenuitkeringen stegen en ook deden ex-slaven een beroep op de armenkas. In 1875 schreef gezaghebber Beaujon:

> *'Ten opzichte der vrij verklaarde slaven kan ik alleen mededeling doen, dat velen alhier hun onderhoud door werk verkrijgen; de meesten echter verkeeren in eenen zeer rampzaligen toestand; behalve de subsidie van f.200,- in hun door het Gouvernement toegekend, welke op verre na niet toereikend is, is hun uit de Algemene Armenkas onderstand verstrekt.'*

In 1876 ontvingen acht ex-slaven onderstand. Een jaar later bevestigt Beaujon dat armoede niet alleen het lot van de vrijgemaakten was:

> *'Hun toestand is dezelfde als van de overige arbeidende klasse, althans valt er geen onderscheid te maken. Aruba is te sterk bevolkt. ... Zulk eene bevolking kan het*

eiland, zonder industrie, niet onderhouden. Bij eene mislukte maïsoogst, zoo als thans bijna het geval is, is de toestand der bevolking beklagenswaardig. Zes honderd of meer werkbare mannen die zonder werk en zonder verdiensten zijn'.([107])

Tussen 1880 en 1900 ontvangen steeds vijf a tien ex-slaven een uitkering, waaraan jaarlijks fl.170,- tot fl.200,- werd uitgegeven. Met het overlijden van een steeds groter aantal vrijgemaakten daalde dit bedrag tot minder dan fl.100,- in 1907. Van de uitkering wordt in 1917 geen melding meer gemaakt; althans voor wat Aruba betreft. Op Curaçao en Bonaire hield ze nog enkele jaren aan. Omdat er geen economische maatregelen voor de vrijgemaakten waren getroffen en de slavenstand oploste in de vrije bevolking kunnen we concluderen dat de vrijgemaakte slaven gaandeweg integreerden in de vrije economie door het aanvragen van landbouwgronden, het opnemen van ambachtelijke beroepen en de loondienst in de mijnbouw en de aloëteelt. Arbeidsmigratie en onderstand boden alternatieven in zorgelijke tijden en voor schrijnende gevallen.

Onderwijs en medische zorg

We zagen al dat op Aruba in 1855 slavenkinderen samen met vrije kinderen gratis onderwijs ontvingen. Ofschoon de overheid de financiële zorg voor onderwijs voor de voormalige slaven op zich nam, leidde de emancipatie op Aruba niet direct tot een uitbreiding van het onderwijsaanbod. Al in juni 1862 vroeg de katholieke geestelijkheid om uitbreiding van de onderwijsvoorzieningen in verband met de emancipatie ([108]). Daaraan werd geen gehoor gegeven en de groei van het aantal scholen na 1863 hing meer samen met de opbloei van Savaneta en Noord dan met de afschaffing van de slavernij.

In zijn verslag stelde Van den Bossche dat het schoolbezoek in het eerste jaar na de emancipatie gering was. Van de vrijgemaakte slaven waren er circa 138 in de leeftijd van nul tot veertien jaar. Volgens Van den Bossche volgden in de eerste helft van 1863 vier vrijgemaakte kinderen onderwijs aan de openbare landsschool en 26 aan de scholen van de zusters. Hij oordeelde dit als weinig, maar daarbij kunnen we vraagtekens zetten wanneer we beseffen dat maar 132 kinderen katholiek onderwijs volgden. Slaven woonden verspreid over het eiland en er waren nog maar twee katholieke scholen, die van Oranjestad en Santa Cruz. In de tweede helft van het jaar gingen deze kinderen nauwelijks naar school. De oorzaak daarvan was de

hongersnood die in augustus uitbrak. De gezaghebber erkende dat ook andere vrijen hun kinderen thuis hielden omdat zij hen niet behoorlijk konden voeden en kleden.

Naast onderstand en onderwijs was het Gouvernement verplicht in de medische zorg voor ouderen en gebrekkigen te voorzien. We zien dat de gezaghebber de emancipatie aanwendde om deze zorg op het eiland te verbeteren. In zijn verslag schreef Van den Bossche dat tijdens de hongersnood van 1863 de nood onder de vrijgemaakten groot was. Hij stelt dat de gouvernementsarts grote afstanden moest afleggen om alle hulpbehoevende vrijgemaakten en andere zieken te bezoeken.

> *'Er bestaat alhier een groote behoefte aan een lokaal, ook in het belang der vrijgemaakten, waar, in geval van belangrijke ziekten de lijders konden worden opgenomen om aldaar verzorgd te worden,...'.*

Het zou tot 1867 duren voor Aruba zijn eerste 'gasthuis' kreeg.

Wonen en huwelijken

Uit het pleidooi voor het hospitaal blijkt dat voormalige slaven zowel in de districten als in de stad gingen wonen. In 1883 nam de overheid maatregelen die de situatie rond het grondbezit in Oranjestad moesten herzien. Het was gebleken dat talloze stukken grond bebouwd waren zonder dat deze op de voorgeschreven wijze waren aangevraagd en zonder dat het standaardbedrag van 10 cent per centiare was betaald. Het gouvernement bood de 'usurpanten' de gelegenheid hun terrein alsnog kosteloos aan te vragen. Minimaal 20 voormalige slaven en hun gezin verkregen zo alsnog recht op hun terrein ([109]). De van Curaçao bekende 'paga tera' zal op Aruba niet of weinig zijn voorgekomen. Dat blijvend inwonen bij de eigenaren een uitzondering vormde bevestigt een citaat uit 1863.

> *'De vrijgemaakte slaven, die vroeger in de woning en ook op de kosten hunner meester werden verzorgd, leven nu grotendeels op zich zelve, dikwijls op groote afstanden van elkander'* ([110]).

Tot slot richten we ons op de vraag naar de houding van de geëmancipeerden ten aanzien van het huwelijk ([111]). Het antwoord werpt licht op het lot van de slavengroep na 1863. Van de honderd namen die aan de slaven werden gegeven bij de emancipatie verdween een aantal al spoedig van het eiland. Andere bleven voortbestaan, zij het soms in een andere spelling (zie bijlage 3). Of achternamen bewaard bleven hing af

van het aantal slaven dat dezelfde achternaam kreeg, de leeftijd en het geslacht van de vrijgemaakten. Ofschoon de nieuwe achternamen van voormalige slaven officieel niet op die van de patriciaatsfamilies mochten lijken, werd hieraan niet altijd de hand gehouden. Zo kregen slaven van Oduber de naam Dubero of Odor en kreeg een 80-jarige slavin van de inmiddels overleden J.H.G. Eman de achternaam Emans. Nadien verdwenen namen als Pado en Sloot hoorden bij mannen die ouder dan 40 waren en geen kinderen verwekten of erkenden. Zo konden slavin Emans en de 72-jarige Maria Lennip, die als enige deze achternamen droegen die naam moeilijk in stand houden. Ook speelde het echten van kinderen van ex-slavinnen een belangrijke rol. Reeds voor de emancipatie kon een vrije vader aan een kind dat hij bij een slavin had verwekt zijn achternaam geven als hij het eerst manumitteerde.

In zijn verslag uit 1864 schrijft Van den Bossche dat de voormalige slaven zelden voor de wet huwden. Als verklaring stelde hij dat dit hen voorheen ook verboden was. De kerkelijke huwelijken werden als *'genoegzaam verbindend'* beschouwd. Bovendien waren aan het trouwen hoge kosten - voor ambtenarij en feestelijkheden - verbonden, waardoor het onbetaalbaar werd. Dit was niet uitzonderlijk. Het aantal vrije kinderen dat in 1862 'buiten de echt' geboren werd, was vele malen hoger dan het aantal dat uit gehuwde moeders geboren werd. 97 kinderen hadden ongehuwde ouders, slechts 37 gehuwde. De geringe neiging om te trouwen gold kennelijk ook onder de vrije bevolking.

We kunnen ons afvragen of vrijgemaakte slaven uitsluitend of overwegend onderling huwden. Het eerste was zeker niet het geval. In de kerkboeken van de parochie Santa Cruz worden met grote regelmaat huwelijken vermeld tussen partners met slavennamen en vrije Arubanen ([112]). In het Nationaal Historisch Archief komen we bijvoorbeeld in 1879 het huwelijk tegen tussen ex-slavin Maria Frankkus en J. Gomez, die drie van haar vier kinderen echtte. Jacob Maduro huwde in hetzelfde jaar met de 51-jarige ex-slavin Reina Wernet, waarbij zes kinderen werden geëcht ([113]). Dit is een terugkerend patroon: Huwelijken werden vele jaren na de emancipatie gesloten en daarbij werden een of meer kinderen door de echtgenoot erkend. Het laat zich raden dat dit in een aantal gevallen zijn biologische kinderen waren en dat er gehuwd werd kort voor het overlijden van één der partners ('bula cura'). Voorbeelden van slaven die wel onderling huwden waren Bijlo met Dubero, Mispad met Everon, Morel met Everon en Suarsel met Horst, waarbij de twee kinderen van Suarsel werden geëcht.

Ook hier een bijzondere vermelding. Nooyen merkte op dat ex-slaven regelmatig hun voormalige meester als peetouder voor hun kind kozen. Dat gebeurde niet alleen in katholieke, maar incidenteel ook in protestantse kringen. De laatst aangetroffen protestantse doop van een kind van een ex-slavin was dat van een moeder Fingal, voor wie voormalig eigenaar Frigerio in 1888 als getuige optrad. Op deze wijze werden oude banden herbevestigd, zij het in een vrije vorm en op vrijwillige basis ([114]).

Het aangaan van gemengde huwelijken verklaart uiteindelijk het verdwijnen van de slavenstand op Aruba als aparte volksklasse. Dit proces werd al snel in gang gezet. Gezaghebber Beaujon verklaarde al in 1879:

> *'De geëmancipeerden zijn hier zoodanig met de vroegere vrije bevolking zamengesmolten, dat er ten hunnen aanzien in het bijzonder niets te vermelden valt. Eenige oudere en gebrekkigen ontvangen voortdurend onderstand uit de kas des eilands'* ([115])

De getalsverhouding tussen voormalige slaven en vrije lieden leidde ertoe dat negroïde kenmerken doorgaans geen overheersend karakter verkregen en de herinnering aan de slavernij op Aruba niet door nadrukkelijke negroïde raciale kenmerken in stand werd gehouden en naar de achtergrond kon verdwijnen. De daadwerkelijk geëmancipeerden kunnen we dankzij Elisabeth Bijlo volgen tot 1948. Deze op 7 augustus 1861 geboren slavin overleed als vrij mens op 3 februari 1948, minder dan een mensenleven geleden.

4 Nos tur ta Un

De meest uitgesproken uitdrukking van de nationale identiteit van een volk is het beeld dat het heeft van zijn verleden. Laura Wernet-Paskel beschreef in haar boekje 'Ons Eilandje Aruba' op pagina 92 hoe de herinnering aan de slavernij werd verdrukt door opwaartse sociale mobiliteit:

> *'Na de afschaffing van de slavernij kregen twee mensen woorden met elkaar; de man was slaaf geweest en de vrouw slavin. Maar de man trouwde een Mulattin en de vrouw kreeg een van de hoge heren tot levensgezel. Ze verbeeldde zich dan ook heel wat. Zo was ze eens heel erg beledigd, omdat de gewezen slaaf haar durfde aan te spreken. Waar haal jij de moed en vrijheid vandaan om mij aan te spreken? blafte ze de man toe. O, antwoordde deze laconiek, zou je het zo graag willen weten? Die vrijheid heb ik genomen toen we indertijd cochenilla plantten bij de Canashito'.*

De 'goed gehuwde' voormalige slavin wenste na haar huwelijk niet meer aan haar slavenverleden te worden herinnerd. Het benadrukken van de zwarte component in haar identiteit werkte kennelijk statusverlagend. In de paragraaf over het herdenken van de emancipatie zagen we dat voormalige slaven en hun nakomelingen al in 1913 geen reden meer zagen om de emancipatie te herdenken en hun slaafse voorgeschiedenis te onderstrepen. De integratie in de niet-negroïde bevolking en het geringe aanzien van de slavenstatus zullen er de reden van zijn geweest dat 50 jaar na de emancipatie de slaaf uit het Arubaanse geschiedbeeld was verdwenen. Het was een gevolg van de succesvolle omvorming van de driedelige slavenmaatschappij tot een vrije samenleving die slechts twee standen kende.

In resterende pagina's van deze paragraaf beschrijven we hoe sinds 1863 op Aruba de emancipatie, en daarmee de slavernij werd herdacht. We zien dat de slavernij al snel in het vergeetboek raakte. Op 2 juli 1873, tien jaar na de emancipatie schreef gezaghebber Gravenhorst Bennebroek aan Gouverneur Wagner:

> *'Gisteren vergaderde zich voor mijne woning een groote schaare vrijgemaakten met muziek en vlaggen ten einde op nieuw hunne dankbaarheid en gehechtheid te betuigen aan den Vorst die hun op 1 Julij 1863 de vrijheid schonk. De geëmancipeerden verzochten mij Z.M. bekend te willen stellen met de gevoelens die hun bezielden bij het herdenken van dien dag. Mij van deze aangename taak kwijtende, verzoek ik UHoogEdelGestrenge eerbiediglijk de hulde door zooveele dankbare harten aan de menschlievendheid en de vaderlijke zorg van onze geëerbiedigden Koning [gebragt] wel te kennisse van Z.M. te willen brengen'* ([116]).

25 jaar emancipatie op Curaçao: blije shons en bedrukte slaven (117).

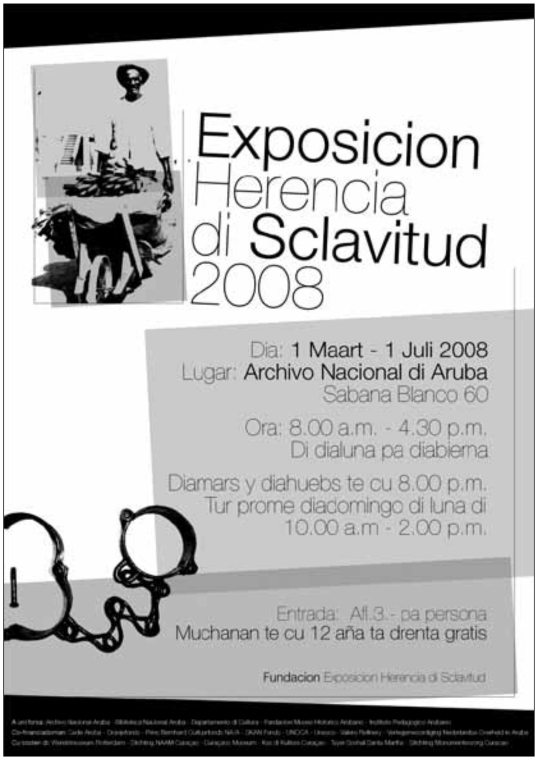
Hartog beschreef de viering van 25 jaar emancipatie in 1888: Het werd herdacht met diensten in de protestantse en de katholieke kerken; schoolkinderen in de stad zongen liederen en er was een optocht naar het gouvernementshuis. De slavernij was kennelijk nog niet vergeten. Dat was anders in 1913. Terwijl op Bonaire en Curaçao de 50-jarige emancipatie werd herdacht, noteerde gezaghebber J.H. Beaujon in zijn journaal dat deze gebeurtenis op Aruba *'zonder eenige feestelijkheden'* voorbijging ([118]).

Nadat in 1938 op geen der eilanden aandacht werd besteed aan de 75-jarige emancipatie, werd in 1963 de 100 jarige emancipatie wel herdacht. In Suriname werd de Keti Koti (gebroken ketenen) gevierd met een optocht waarin oude klederdrachten en andere memorabilia werden (mee-)gedragen. Op Curaçao werd tijdens een druk bezochte bijeenkomst een monument voor Tula en Carpata onthuld. De Staten herdachten de emancipatie op sobere wijze en in het Curaçaose dagblad Amigoe verschenen enkele artikelen en ingezonden brieven over slavernij en emancipatie. Ofschoon geschiedschrijver dr. Johan Hartog in de Arubaanse Courant schreef dat op Aruba 480 slaven waren vrijgemaakt, vierden er slechts de Surinaamse migranten het eeuwfeest van de Keti Koti met toneel en poëzie. Sterker nog: een groep van 26 Arubaanse ondernemers en vakverenigingen plaatste een advertentie in de Amigoe:

> *'1863-ARUBA-1963: Emancipatie - Vooruitgang*
>
> *De strijd voor de emancipatie van de Nederlandse Antillen heeft Aruba praktisch onberoerd gelaten, daar op Aruba bijna geen slaven waren.*
> *De strijd na de emancipatie voor de verdere uitgroei van de Nederlandse Antillen heeft Aruba echter niet onberoerd gelaten, daar Aruba mee wilde groeien met de Antillen, die op 1 juli a.s. hun 100ste emancipatie-verjaardag herdenken.*
> *Wat in deze achter ons liggende eeuw werd gepresteerd, dat Aruba groeide tot een eiland, dat haar plaats in de Antillen en in de wereld heeft ingenomen en waardig is, is te danken aan de gehele bevolking, die op haar wijze bijdroeg voor deze voorspoedige en bloei.*
> *Onze gelukwensen aan de bevolking van de Nederlandse Antillen in het algemeen doch aan Aruba in het bijzonder met haar vooruitgang'.*

Vierhonderdtachtig Arubanen waren kennelijk 'bijna geen slaven'. Slavernij was een blinde vlek in de Arubaanse geschiedenis. In de twintigste eeuw heeft zich nimmer

een herwaardering van het Arubaanse slavenverleden voorgedaan, zoals wel het geval was op buureiland Curaçao, elders in de Caraïbische regio of de Verenigde Staten. In de twintigste eeuw onderging de vorming van Aruba's nationale identiteit een sterke invloed van de komst van vele duizenden Caraïbische migranten naar Aruba na de vestiging van de olie-industrie in 1924 en door het dekolonisatieproces van de Nederlandse Antillen. Tijdens de strijd om Status Aparte werden de culturele verschillen met Curaçao benadrukt. Slavernij hoorde bij Curaçao en niet bij Aruba en slavernij op Aruba werd gebagatelliseerd om uiteindelijk buiten beeld te verdwijnen. De indiaan maakte juist een opmerkelijke comeback mee. De Arubaanse indiaan kwam als symbool van nationale identiteit te staan tegenover de Curaçaose slaaf. Dat nakomelingen van Aruba's slaven daartegen niet in het geweer kwamen mag, aangekomen aan het einde van dit boek, niet bevreemden want, ondanks alle standsverschillen: Arubaanse indianen, kolonisten èn slaven 'a bira un'.

Bron: Expositie Erfenis van de Slavernij Aruba, 2008

SAMENVATTING

In deze uitgave hebben we een beeld van de slavernij op Aruba geschetst. Helaas moesten we ons vrijwel uitsluitend baseren op ambtelijke bronnen. Gegevens in de vorm van archieven van voormalige slaveneigenaren of een instelling die zich, zoals de Roomsch-katholieke Maatschappij op Curaçao, het lot van de slaven aantrok ontbreken, evenals uitgebreide verslagen van reizigers of een sterke traditie van mondelinge overlevering onder nakomelingen van slachtoffers van slavernij.

In de Arubaanse geschiedenis ving rond 1816 een nieuwe fase aan. Een kortstondige opleving van de handel op de Vaste Wal en in 1824 de invoering van een nieuw en liberaler Reglement van Administratie en Bestuur en de ontdekking van goud maakten aan een periode van ruim 300 jaar systematische verwaarlozing een einde. In de 100 jaar die volgden leefden drie bevolkingsinstromen op het eiland, die onderling vermengeden: kolonisten, indianen en slaven. In 1924 had geen van deze groepen nog zuivere vertegenwoordigers op het eiland. Een kleine groep van circa 350 kolonisten en bestuursambtenaren nam de elitepositie in en zij waren de voornaamste slaveneigenaren. Een grotere groep nakomelingen van blanke kolonisten, indianen en vrije zwarten vormden de tweede stand; zwarte en gecouleurde slaven tot 1863 de derde.

Ofschoon de driedelige sociale structuur kenmerkend is voor alle Caraïbische samenlevingen week Aruba af van de bekende patronen. De kolonisatie kwam pas laat op gang en commerciële plantages ontbraken. Het was een onderhorig eiland in een onbeduidende kolonie. De welvaart van de elite was kwetsbaar en betrekkelijk; hun verbondenheid met Nederland weinig intensief; hun politieke ondergeschiktheid daaraan indirect omdat zij allereerst onderhorig was aan het bestuur op hoofdeiland Curaçao. Hun deelname in het lokaal bestuur was onbeduidend ([119]). De klasse van gewone lieden was voor het dagelijks levensonderhoud afhankelijk van de zelfvoorzienende landbouw en de visserij en de arbeidsmigratie. Slaven vormden het onderste segment, dat nauwelijks omvangrijker was dan de groep van eigenaren.

We tekenen aan dat slaven vooral in en rond Oranjestad een prominente plaats innamen in het alledaagse straatbeeld. Omgang tussen slaven en vrije Arubanen vond plaats binnenshuis, maar ook op de velden, in winkels, op de markt en in de

(katholieke) kerk. Slavernij het leven op Aruba beïnvloedde aldus ook voor degenen die noch slaaf noch eigenaar waren. Doordat slaven voor hun eigenaar bovendien als landbouwer, veewachter, ambachtsman of huisbediende werkten, ontnamen zij de vrije bevolking een bron van werkgelegenheid en deze groep werd waardoor sterker aangewezen op de opbrengsten van de cunucu en aanvullend werk in de mijnbouw en door de arbeidsmigratie.

In deze slotbeschouwing vatten we de voornaamste bevindingen over slavernij en emancipatie samen. In de epiloog gaan we in op de erfenis van de slavernij op Aruba.

Slavernij in zeven stellingen

Ons beeld van de slavernij op Aruba zal nooit compleet zijn, toch kunnen we een aantal karakteristieken daarvan vaststellen.

1. De late kolonisatie van Aruba, het ontbreken van commerciële plantagelandbouw en het overschot aan vrije arbeiders resulteerde in een relatief gering aantal slaven. Het economisch belang van de slavernij was beperkt. Net als op Curaçao nam de huishoudelijke slavernij, waarin vooral vrouwen werkten een belangrijke plaats in. De voornaamste economische betekenis vloeide voort uit het werk van mannen in de ambachtelijke beroepen, de landbouw en de veeteelt. Slaven verrichtten het onderhoudswerk, terwijl bij seizoendrukte vrije arbeiders werden ingehuurd. Deze leverden het leeuwendeel van de arbeid op Aruba.

2. Op de tweede plaats zagen we dat Aruba gemeten naar arbeidsbelasting, alledaagse bewegingsvrijheid en het strafregime een (relatief) milde vorm van slavernij kende. Ook de natuurlijke aanwas verschilde in positieve zin van die op de Caraïbische plantagesamenlevingen. Uiteraard was het slavenlot wel afhankelijk van schommelingen in de toch al geringe welvaart op het eiland en namen sommige eigenaren een hardere houding aan ten opzichte van hun slaven. Anderzijds zien we dat naarmate de emancipatie langer op zich liet wachten de legitimiteit en vanzelfsprekendheid van de slavernij ook op Aruba meer in het gedrang kwam, getuige het toenemend aantal vluchtpogingen en het geringe gezag dat eigenaren na 1857 nog over hun slaven hadden.

Enkele oorzaken van de milde vorm van slavernij waren de geringe omvang en economische betekenis en de huishoudelijke omgang die daaruit voortvloeide. In Oranjestad zal de sociale controle een slechte behandeling van de slaven hebben doen afnemen. Ook de rechtsbescherming zal door de wijze waarop gezaghebber Jarman (1839-1859) deze toepaste aan effectiviteit hebben gewonnen.

3. In hoeverre de Arubaanse slaven naast het werk voor hun meester gelegenheid hadden om eigen bestaansbronnen te onderhouden en of zij als proto-peasants kunnen worden aangemerkt is niet geheel duidelijk. Wel tonen berichten van na 1850 aan dat de slaven een relatief grote mate van vrijheid genoten. Dit was het gevolg van het gebrek aan zinvol werk en zelfs de (tijdelijke) afwezigheid van de eigenaren. Het meest vrij zullen de ambachtsslaven in Oranjestad zijn geweest.

4. De rol van de kerken in het slavenleven was ambivalent. Op de eerste plaats was het belang van het protestantisme voor de slaven niet - zoals vaak wordt verondersteld - geheel afwezig. Het aantal protestantse slaven is onbekend, maar bedroeg ten hoogste enkele tientallen. De rol van de katholieke kerk was van groter belang. Deze lag niet in de afwijzing van de slavernij of in de bijdrage aan de bespoediging van de emancipatie, maar in de beschavingsmissie die zij onder slaven zowel als vrijen uitoefende. Door de zielzorg en het onderwijs participeerden de slaven in het kerkelijk leven op Aruba. Het katholicisme vervulde een brugfunctie tussen vrije en onvrije Arubanen zonder slavernij en sociale ongelijkheid resoluut van de hand te wijzen.

5. Als gevolg van raciale vermenging en manumittering leefden op Aruba ook gecouleurde slaven en vrije zwarten. Al in 1837 overtrof het aantal slaven met een gedeeltelijk blanke of indiaanse herkomst het aantal zuiver negroïde slaven. Het aantal vrije zwarten zal - tot 1863 - niet meer dan 200 hebben bedragen. Het ontbreken van berichten over hen rechtvaardigt de veronderstelling dat zij opgingen in de vrije bevolking en geen aparte stand vormden. Hetzelfde gold na 1863 voor de geëmancipeerden.

6. De kleinschaligheid van de samenleving, het geringe isolement van slaven en vrije zwarten en de bemoeienis van de kerken leidden ertoe dat op Aruba geen aparte Afro-Caraïbische (ex-)slavenstand ontstond met eigen religieuze en culturele systemen, zoals in Suriname en Curaçao. Zelfs die cultuuruitingen die op de Benedenwinden doorgaans als 'des slaafs' worden gekenmerkt, zoals het tamboer-dansen werden op Aruba al in 1827 ook door de vrije bevolking gebezigd.

7. Terug naar het kind van de rekening. De meerderheid van de Arubaanse kinderslaven leefde in grote armoede en enorme eenvoud in een kleinschalige koloniale samenleving die een marginale positie innam in de kolonie Curaçao. Armoede trof het eiland in de negentiende eeuw als gevolg van terugkerende droogtes, het wegvallen van de handel en de goudwinning. Ook onder de vrije bevolking waren armoede, hongersnood en kindersterfte schering en inslag. Kinderslaven waren overgeleverd aan de welstand en de toeschietelijkheid van hun eigenaren. Zij woonden doorgaans met hun moeder en eventueel met nog meer verwanten in het dorp Oranjestad aan de Paardenbaai of daar niet ver vandaan. Slavenkinderen hadden na 1855 toegang tot het katholieke armenonderwijs. Hoewel de negentiende-eeuwe Arubaanse kinderslavernij mild afsteekt bij de gruwelen van de slavernij elders in de regio, kende de slavernij uiteindelijk geen pardon.

Emancipatie in zeven stellingen

In het Caraïbisch gebied resulteerde de afschaffing van de slavernij veelal slechts in de omzetting van onvrije naar vrije arbeid. De slaven werden geen nieuwe bronnen van levensonderhoud aangereikt; schaarse bronnen werden niet herverdeeld en bestaande afhankelijkheidsrelaties bleven ongewijzigd. De zorg van staat en kerk met betrekking tot het onderwijs, de onderstand en medische voorzieningen had bovenal ten doel had om de rust en orde in de kolonie te bewaken en de ex-slaven hun vrije status 'waardig te maken'. Daarmee werd bedoeld dat zij gehoorzame, gedisciplineerde en arbeidzame burgers dienden te worden. We vatten het resultaat samen in zeven punten.

1. Op 1 juli 1863 verkregen 480 Arubanen de vrijheid. Van hen was meer dan de helft (circa 250) jonger dan 21 jaar. Kinderen van slavenmoeders die na 9 september 1862 het levenslicht zagen, waren in vrijheid en dus niet als slaaf geboren.

2. Op Aruba gaf de emancipatie geen aanleiding tot ordeverstoring. Er werden geen gevallen van vagebonderij, lediggang of wat dies meer zij in de archieven vermeld. In tegendeel: opeenvolgende gezaghebbers laten zich zonder uitzondering positief uit over de betrekkingen tussen voormalige slaven, voormalige meesters en de rest van de bevolking. De omvorming tot gedisciplineerde, koloniale burgers verliep zonder problemen.

3. Terwijl op Curaçao tot het begin van deze eeuw de paga tera de halfslachtigheid van de emancipatie aantoonde en de vorming van een klasse van kleine zelfstandige landbouwers voorkwam, werden dergelijke conflicten in de archieven over Aruba niet aangetroffen. Dit had twee oorzaken. Op de eerste plaats was op Aruba vanwege de laat ingezette kolonisatie meer dan elders domeingrond beschikbaar om aan ex-slaven af te staan. Op de tweede plaats hoefde hun arbeid wegens een gebrek aan grootschalige landbouw en het overschot aan vrije arbeid niet aan de plantage te worden gebonden.

4. Bij gebrek aan alternatieven bleef het merendeel der slaven om hun oude beroep uitoefenen. Vrijgemaakten vroegen landbouwgronden aan en ambachtsslaven - zoals schoenmakers - bleven bij hun leest. Anderen traden toe tot de marechaussee, terwijl na 1867 en 1879 de goud- en fostaatwinning ook hen bij tijd en wijle werk verschafte. In tijden van werkloosheid en droogte bood de arbeidsmigratie een alternatief. Vrije bewoners maakten daarvan al tientallen jaren gebruik. Onderstand ving de grootste nood onder oudere en zieke hulpbehoevenden op.

5. Uiteraard bleef de sociale ongelijkheid tussen elite en geëmancipeerden voortbestaan. Grootgrondbezit, monopolisering van de handel en gedwongen winkelnering, de endogame huwelijkstraditie en een exclusief protestantisme bewaakten de scheidslijnen tussen arm en rijk. Dat na 1888 geen slavennamen meer in de protestantse doop- en huwelijksboeken voorkomen illustreert deze stelling. Wel werden banden tussen slaven en hun eigenaren gecontinueerd door het aangaan van peetouderrelaties en doordat sommige slaven bij hun meester in dienst traden.

6. Dat er geen aparte volksklasse van geëmancipeerden ontstond was bovenal het gevolg van het feit dat slaven hun gelederen niet sloten en slechts onderling huwden. Gemengde huwelijken en vrije relaties zorgden voor het verdwijnen van de slavengroep als zelfstandige klasse.

7. Op Aruba ontstond nooit een sterke traditie van herdenking van slavernij en emancipatie. Slavernij werd bewust of onbewust, wellicht uit schaamte vergeten. Hierdoor ontstond een stilte rond dit hoofdstuk van de Arubaanse geschiedenis en cultuur.

Ondanks de halfslachtigheid van de Nederlandse emancipatiewet was op Aruba sprake van een tamelijk succesvolle overgang van een slaven- naar een vrije samenleving. Al met al werd het lot van de vrije arme bevolking ook de voormalige slaven deelachtig, maar dit was - zeker na een slechte oogst - niet benijdenswaardig.

Mississippi schaft slavernij af

■ De Amerikaanse staat Mississippi is officieel akkoord gegaan met afschaffen van de slavernij.De stap komt ongeveer anderhalve eeuw nadat president Abraham Lincoln het voorstel indiende.

Het Amerikaanse Congres stemde in 1864 voor het amendement in de Grondwet om slavernij te verbieden.Mississippi stemde tegen.Veel later,in 1995,besloot de staat alsog met het voorstel in te stemmen.Maar het papierwerk werd nooit ingediend bij de federale overheid.

Eind vorig jaar werd de fout ontdekt door een professor die de speelfilm 'Lincoln' had gezien.Hij zorgde ervoor dat het papierwerk toch in orde kwam.

volgende nieuws weer&verkeer sport

Emancipatie en de hardnekkigheid van het slavenverleden.
Bron: Teletekst 17-2-2013.

Afschaffing van de slavernij 150 jaar later

Anderhalve eeuw na de afschaffing van de slavernij in de Nederlandse koloniën houdt dit onderwerp de gemoederen uiteraard nog altijd bezig. Moet men de slavernij herdenken of de afschaffing daarvan vieren? Kunnen nazaten van slaven in Suriname en de (voormalige) kolonie Curaçao aanspraak maken op herstelbetalingen door Nederland? Wat dient men te doen als nakomelingen van slaven, eveneens nakomelingen van hun eigeren zijn?
In Suriname en op de eilanden van de Nederlandse Antillen vonden tal van herdenkingsactiviteiten plaats. Op Aruba besteedden de Biblioteca Nacional Arubano en de Fundacion Lanta Papiamento op 1 juli aandacht aan de afschaffing van de slavernij in de vorm van een lezingenavond over de erfenis van de slavernij in taal en cultuur op Aruba.

Nationaal Monument Slavernijverleden, Oosterpark, Amsterdam (foto NINSEE)

Ook in het Oosterpark te Amsterdam werd op 1 juli 2013 in aanwezigheid van koning Willem-Alexander en koningin Máxima stilgestaan bij het feit dat 150 jaar eerder de slavernij in de Nederlandse koloniën ten einde kwam. Er warden werden kransen gelegd bij het Nationaal Monument Slavernijverleden. Vice-premier Asscher en burgemeester Van der Laan van Amsterdam herhaalden namens de regering dat Nederland diepe spijt betuigt. Om schadeclaims en herstelbetalingen van nazaten van slaven te voorkomen, weigert Nederland nog alijd om excuses aan te bieden voor dit historisch onrecht.
De Raad van Kerken in Nederland bracht in juni 2013 met een verklaring naar buiten waarin de kerken hun betrokkenheid bij de slavernij erkenden. De Verenigde Protestantse gemeente te Curaçao sloot zich daarbij aan en vroeg om vergeving aan de nakomelingen van slaven voor het vooroorzaakte leed. 'Wij vragen voor die fouten oprecht om vergeving aan de nakomelingen van hen die destijds zwaar hebben geleden onder de handelwijze van de protestantse kerk met betrekking tot slaven'. De verklaring van de Raad van Kerken in Nederland is opgenomen als bijlage 9.

Bron: *Kind aan de Ketting, opgroeien in Slavernij, toen en nu.*
(A. Bijnaar red. 2010.)
Foto met toestemming NINSEE.

EPILOOG De erfenis van de slavernij: Tambu

'... het besef dat een bepaald cultuurgoed geheel of deels van Afrikaanse of Europese of Indiaanse oorsprong is, is weliswaar van belang voor het inzicht in het ontstaan van een cultuur, maar zo'n inzicht maakt de Caraïbische mens daardoor niet méér 'Afrikaans', 'Europees' of 'Indiaans'. Zijn identiteit blijft berusten op de cultuur zoals deze zich op unieke wijze in zijn eigen maatschappij heeft gevormd, door zijn generatie en de generaties die hem voorgingen.'
(Hoetink 1986: xix-xx)

In het Arubaanse geschiedbeeld nam de slavernij een onopvallende, zelfs verzwegen plaats in. Toch ontmoette ik tijdens het schrijven van dit boekje, aanvankelijk rond 1995, personen die bij het horen over deze studie korte verhalen over slavernij vertelden, vaak niet meer dan losse opmerkingen. Sommigen wisten te vertellen dat zij van slaven afstamden, een ander dat haar (over-)grootvader door de familie verstoten was nadat hij een voormalige slavin huwde. Ook wees een aantal mensen mij erop dat op Aruba een aantal gebruiken voorkomen die een Afrikaanse oorsprong hebben ([120]).

Gebruiken met een Afrikaanse herkomst maken inderdaad deel uit van het Arubaanse culturele erfgoed. Het contact tussen indianen, kolonisten en slaven leidde ertoe deze bevolkingsgroepen gedeeltelijk elkaar levensstijl overnamen of ten minste diepgaand beïnvloedden. In de negentiende eeuw vond ook op Aruba een acculturatie- of creoliseringproces plaats([121]). De Benedenwindse tambu wordt een Afrikaanse oorsprong toegekend en is vooral bekend vanwege haar verbreiding onder de Afro-Curaçaose bevolking. [122] Toch was de tambu al in 1827 op Aruba verbreid onder slaven zowel als vrijen.

In zijn proefschrift beschreef René Rosalia (1997) de geschiedenis van de tambu op Curaçao en de onderdrukking daarvan door kerk en staat. Weliswaar is het woord tambu afkomstig van het Franse tambour of het Nederlandse tamboer, maar in wezen ligt de oorsprong van de tambu volgens Rosalia in West-Afrika. Slaven brachten het fundament daarvan mee naar de Caraïben en op Curaçao ontwikkelde zich de Benedenwindse tambu. De reis eindigde echter niet op Curaçao. Ontvluchte slaven zorgden ervoor dat de tambu ook rond de stad Coro vaste grond onder de voeten kreeg.

Tambu
foto: Museo Historico Aruba

De tambu bereikte ook Aruba, het eiland dat bekend staat vanwege de geringe culturele banden met Afrika. Het oudste bericht over de tambu op Aruba treffen we aan in het brievenboek van commandeur Plats uit 1827. Rond dat jaar bereikte de kolonisatie van Aruba zijn hoogtepunt. Vanaf 1795 stegen de handelsactiviteiten in Paardenbaai, in 1824 werd goud gevonden en de welvaart leek enige tijd verzekerd. Migratie door kolonisten en hun slaven was het gevolg. In 1767 leefden nog slechts 120 overwegend indiaanse families op het eiland, maar in 1827 telde Aruba inmiddels 1570 vrije personen en 366 slaven. De nieuwkomers kwamen grotendeels vanuit Curaçao naar Aruba en de tambu reisde kennelijk met hen mee.

> Uit het brievenboek van Commandeur Plats, 2 februari 1827:
>
> *De veelvuldige en onzedelijke nagtelijke bijeenkomsten of zogenaamd dansen met de Tamboer, is mij bij mijne komst op dit Eiland, al dadelijk in het oog gevallen. Dit onderwerp heb ik heden tot een point van delibratie voor het Vredegeregt gemaakt, bij hetzelve is besloten door notificatie of Publicatie aan de Inwoners bekend te maken dat voortaan zoodanige dansen niet mogen gehouden worden dan met speciale toestemming van de kommandant en eenieder zal gehouden zijn, zich tot bekoming van een Permissie biljet te vervoegen aan het Koloniaal Kantoor, alwaar een Permit tot het dansen van de Tamboer moet betaald worden f 1,50 te weten 50 centen ten behoeve van den Kolonialen Schrijver voor het opmaken van het Biljet en Eenen Gulden voor*

de Armenkas. - Deze maatregel alleen ten doel hebbende om zedeloze nachtvermaken te beperken en hinderlijk te zijn, dewijl een finaal verbod niet raadzaam is geoordeeld, terwijl ik geenszins twijfel of zal Uwer goedkeuring ten gevolge hebben.

De Kapn Kommandt van Aruba Plats ([123])

Opvallend was dat Plats' bericht de tambu niet in verband bracht met slaven. Plats' maatregel was de eerste in de serie maatregelen tegen de tambu. Rosalia's proefschrift is grotendeels gewijd aan de repressie van de tambu op Curaçao. Planters, priesters en bestuurders waren bevreesd voor de tambu. De tambu werd vooral gespeeld in nachtelijke bijeenkomsten van slaven en vrije zwarten en de blanke overheersers wisten er geen raad mee. Zij vreesden voor samenscholingen en opstandigheid, zij vreesden de kritische en spottende teksten, althans voor zover zij die hoorden en begrepen. De tambudans was onzedelijk, het geroffel getuigde van het gebrek aan beschaving van de zwarte Curaçaoënaar. Kortom: de tambu was Afrikaans, slaafs, barbaars en een uiting van onzedelijkheid en opstandigheid. De tambu moest worden bestreden, in naam van de vaderlandse beschaving, het Christelijke geloof en de rust in de kolonie. De gehele negentiende eeuw werden publicaties uitgevaardigd die het spelen van de tambu moesten beteugelen. Plantage-eigenaren verboden het spelen van de tambu op hun landerijen. In de katholieke beschavingsmissie maakte de onderdrukking van de tambu deel van de bestrijding van de zedeloosheid.

Hoewel overheid, plantage-eigenaren en katholieke kerk in de kolonie Curaçao beslist niet altijd met elkaar op goede voet stonden, deelden zij een Europese visie op de beschaving en de tambu maakte daarvan geen deel uit. Talloze verordeningen moesten de vrijheid van vrije en onvrije zwarten beknotten en de tambu onderdrukken, zonder dat het tot een absoluut verbod kwam. De repressie van de tambu bereikte ook Aruba en ook hier werkten kerk en overheid samen. Plats' maatregel van 1827 werd ingevoerd. Het verbieden van de tambu kwam nog niet ter sprake, maar het ontmoedigen wel. De kosten van een tambu-permit van fl. 1,50 waren niet gering als we nagaan dat het dagloon voor een arbeider in de goudwinning op dat moment fl. 1.35 bedroeg. De belasting voor een hectare landbouwgronden werd in 1839 op 2 gulden per jaar vastgesteld. Toch werd Plats' maatregel veelvuldig overtreden. In de verslagen van de lokale rechtbank - het Vredegeregt - kwamen zaken voor waarbij men de tambu had gedanst zonder permit. De tambu-bijeenkomsten gaven aanleiding

tot buitensporig drankgebruik en vechtpartijen. Op 25 mei 1838 verscheen Adriaan Wever voor het Vredegerecht. Voor het huis van Hendrik Keilly was een week eerder tamboer gespeeld. Daarbij was een vechtpartij uitgebroken waarbij Adriaan Wever het sleutelbeen van Jan Hendrik Jansen had gebroken. Na onderzoek veroordeelde het Vredegerecht Wever tot vier maanden gevangenisstraf in Fort Zoutman. Ook draaide hij op voor de kosten verbonden aan de verpleging van de armbreuk. ([124])

De terugkerende ongeregeldheden die zich rond de tambu afspeelden waren aanleiding voor kerk en overheid verder de tambu te bestrijden. Op 9 november 1854 maande gouverneur Bennebroek Gravenhorst gezaghebber Jacobus Jarman aan om de tambu te blijven ontmoedigen, vooral in het stadsdistrict.

> *'Vernomen hebbende dat uit het dansen bij de tambour of trom, waarbij veel sterke drank gebruikt wordt veel ongeregeldheden ontstaan, zoude het mij aangenaam zijn indien UWeledelGestrenge ter bevordering van matigheid en zedelijkheid der zelve zooveel in uw vermogen is, vooral in het stadsdistrict overeenkomstig het bestaande verbod wilde tegengaan.'*

Net als op Curaçao, was ook op Aruba de geestelijkheid fel tegenstander van de tambu. De katholieke beschavingsmissie was gericht op het opvoeden van brave burgers en trouwe kerkgangers. Het bestrijden van onzedelijkheid en drankmisbruik en het bevorderen van het huwelijk en (godsdienst-)onderwijs waren de speerpunten van de missionering. De Arubaanse variant van de dodenwake 'ocho dia' vormt een voorbeeld. De dodenwake behoorde weliswaar tot de katholieke rite, maar gaf ook vaak aanleiding tot buitensporig drankgebruik. Met grote regelmaat onderbraken pastores de wake voor de uitbundige afsluiting tijdens de achtste avond. Met de tambu was het niet anders gesteld, want ook deze gaf aanleiding tot drankfestijnen en onzedelijkheid. Op 18 januari 1864 besprak het Vredegerecht het verzoek van pastoor De Vries van Santa Cruz om de tambu 'volstrekt te verbieden'. Het gerecht wees het verzoek op 12 april af omdat dat onverenigbaar was met het eilandelijke bestuursreglement. Op 16 december 1879 verzocht een groep Arubanen onder leiding van de katholieke geestelijkheid wederom om een algeheel verbod op de tambu-bijeenkomsten. Opnieuw tevergeefs. ([125])

De geestelijkheid gaf het niet op. Kon er niet worden verboden, dan moest er maar anders worden ingegrepen! Volgens een Ito Tromp en Hubert Booi vastgelegde

overlevering trachten de katholieke geestelijken de tambu te 'beschaven': in plaats van de grote tambu stonden zij het gebruik van de meer geciviliseerde tamboerijn toe ([126]). De herderlijke ingreep bleek niet te beklijven. De tambu overleefde ondanks de afkeuring door de geestelijke leiders. Dat de tambu in Europese ogen en oren weinig verheffend was, bleek wel uit een ingezonden brief in het katholieke dagblad Amigoe uit 1884. Een anonieme schrijver beschreef de tambu als

> *'Oorverdovend, onuitstaanbaar en onbeschaamd, meer dan ooit te voren heeft het gepeupel vooral in de kerstdagen hier huisgehouden. Een onzedelijke Africaanse negerdans als tamboer bekend, had volop vrij spel. Op niet minder dan drie plaatsen werd in de com Oranjestad dag en nacht op vurieuze wijze zonder ophouden de tamboer geroerd. In het holst van de nacht hoorde men van tijd tot tijd boven al dat geroffel een volksen honden geschreeuw opstijgen alsof men te Dohomey in het hartje Africa feest vierde.'*

Het protest tegen de tambu hield aan. Op eerste kerstdag van het jaar 1889 tekende pastoor De Veer van Santa Cruz in zijn dagboek op dat verschillende mannen dronken waren geweest bij een tambu-bijeenkomst ten huize van ene Rosa G. te Noord ([127]).

Net als op Curaçao werd de tambu op Aruba in het nauw gedreven. Deze aanpak bleek niet voldoende en in 1935 kondigde gouverneur Van Slobbe in september 1935 een algeheel verbod op de tambu af. De politieverordening van 1937 (pb. 1937 # 1, artikel 41) stelde: *Het is verboden een dans te houden of daaraan deel te nemen waaraan tambu dans wordt uitgevoerd.* Toch bestaan er aanwijzingen dat de bestrijding van de tambu op Aruba niet te serieus werd opgenomen. Wellicht had de politie de handen vol aan andere zedelijke zaken van openbare orde, zoals de prostitutie in en rond San Nicolas. Dat de tambu, net als Dera Gai, San Juan en andere traditionele cultuuruitingen, in de moderniserende samenleving aan populariteit verloor staat vast. Het traditionele Aruba verdween door de komst van de olie-industrie in de nevelen van de industrialisering. Met de afname van de zelfvoorzienende landbouw daalde het aantal gelegenheden waarbij tambu werd gespeeld. Radio, televisie, bioscoop en het carnaval namen de plaats in van oudere vormen van vrijetijdsbesteding. Hoewel het tambuverbod uit 1935 nimmer officieel is opgeheven, was het een betrekkelijk kort leven beschoren. In de Algemene Politieverordeningen die rond 1952 op de Benedenwindse eilanden werden ingevoerd stond het tambuverbod niet langer vermeld. Het duurde toch nog een halve eeuw voor de tambu weer voor het voetlicht trad.

Tambu crioyo

Hoewel geënt op een Afrikaanse en Curaçaose oorsprong, verkreeg de tambu op Aruba al in de negentiende eeuw een heel eigen karakter. Op de eerste plaats zien we dat de tambu niet uitsluitend een cultuuruiting van slaven was. In de rechtszaak tegen Adriaan Wever kwamen louter vrije lieden voor, als beschuldigde, aanklager en getuige. Jansen was een eenvoudige visser, afkomstig van Curaçao. De familie Wever was sinds ca. 1800 op Aruba, de familie Kelly al tenminste in 1767. Geen van deze families beschikte over meer dan een hand vol slaven. Op Aruba was het scheiding tussen slaven en vrijen minder groot dan op Curaçao omdat grootschalige plantageslavernij ontbrak. De Arubaanse kolonistensamenleving was economisch minder gelaagd en cultureel minder gespleten en de cultuur was er homogener dan op het buureiland. Hierdoor verliep het doorgeven van culturele uitingen van de ene bevolkingsgroep naar de andere - zogenaamde creolisering - sneller. Dit gegeven werkte door in de rol en betekenis van de tambu. Was op Curaçao de tambu een uiting van slavernij en protest, op Aruba verkreeg de tambu een eigen rol en betekenis. Ze werd gespeeld niet zozeer uit protest, maar vooral bij allerhande vieringen zoals bruiloften en verjaardagen. De tambu begeleidde ook de oogstviering van San Juan en de oudejaarsserenade Dande had eveneens het ritme van de tambu.

Andere Arubaanse aanpassingen van de tambu betreffen het aantal muzikanten, de ritmes en de onderwerpen die werden bezongen. Aan de oorspronkelijke bezetting van de tambugroep (tambu plus wiri, triangel en/of chapi) werden in de koloniale tijd incidenteel snaarinstrumenten als viool en quarta toegevoegd. Niet het minst opmerkelijk is dat de hartslag van de Arubaanse tambu duidelijk verschilt van de Curaçaose tambu. Felix ‘Chucho’ Hoek en Carlos Bislip van muziekschool Rufo Wever legden de notatie van de verschillende tamburitmes vast (Lampe en Gomez 2000). Er zijn drie hoofdritmes: de Siya, de Biento en de Punda. De Dande di Tambu wordt soms als Punda aangegeven, maar is eigenlijk een tambuvariant. De Siya is de meest trage grondvormen. Teksten van de Siya zijn vaak de meest gevoelrijke en romantische.

De onderwerpen van de Arubaanse tambu weerspiegelen vooral het alledaagse leven op het koloniale Aruba: *Asina bida ta!* Gebeurtenissen uit het alledaagse leven worden zingenderwijs doorgegeven. Oogst- en liefdesliederen, waarschuwingen

aan het adres van kwaadwilligen en dergelijke zijn bekend, teksten over of tegen de Arubaanse slavernij niet (vergelijk Thiel 2013). Teksten hebben betrekking op verloren liefdes (Camind'i ter' ariba), legendarische personen en de bovennatuurlijke wereld. Zo werd de Siya gezongen om de komst van regen af te smeken. De Biento heeft een wat hoger tempo, terwijl de teksten vaak minder sentimenteel zijn. Bij de Biento komt het vraag- en antwoordspel regelmatig voor. Ook worden sociale kritieken geleverd, zoals de oproep om meer respect te tonen voor de oudere medemens in Marcia Stampers 'Balor di nos Grandinan'. Hierin verbindt ze het verlies van waarden en normen in de moderne tijd aan de nostalgie rond de negentiende eeuw. Hieruit enkele fragmenten.

> 'Tempo di antaño tawata tin hopi respet / Union y tradishon den cas di tur famia na Aruba. / Bunita tawata pa mira welo y wela sinta, ta papia cu yiu y nietonan cordando riba pasado (dushi) / .... Hopi tristo pa mira balor a bai perdi / bida ta moderno y hopi materialista / Cuminda di cunucu tabatin den abundancia / Y ora di cosecha nan tawata balia bari / Laga nos tur ban carga fe y tambe hopi speranza / si pa nos tur por tin paz, amor y trankilidad / Nos mester conta chikitonan di e balor di nos grandinan / cu semper a stima Aruba paso nan ta loke nan sa.'

> *'Vroeger was er veel respect / Eenheid en traditie in het huis van alle families op Aruba. / Mooi was het om grootvader en grootmoeder te zien praten met hun kinderen en kleinkinderen over het verleden/ ..... Het is triest om te zien dat die waarden verloren zijn gegaan / het leven is modern en materialistisch. / Voedsel van de kostgrond was er in overvloed / bij de oogst werd er gedanst. / Laten we allen vertrouwen en hopen op vrede, liefde en rust. / We moeten de kinderen vertellen over de waarden van onze ouderen / die altijd van Aruba hielden omdat ze wisten wie ze waren.'*

De Punda is snelste van de Arubaanse grondvormen. Meer nog dan de andere ritmes, hoort de Punda thuis bij vieringen en speciale gelegenheden. De dansbaarheid is groter en de teksten van worden vaker geïmproviseerd, waarbij het publiek actief betrokken wordt in het optreden. Enerzijds zijn er Punda's, zoals 'San Juan ta bin, San Juan ta bai', die behoren bij jaarlijks terugkerende gelegenheden, in dit geval het oogstfeest en de viering van San Juan op 24 juni. Anderzijds kunnen Punda's geschreven worden voor eenmalige gebeurtenissen.

De Dande wordt als vierde ritme genoemd. De Dande is de oudejaarsserenade van het koloniale Aruba. Tot het feest van Drie Koningen, een week na de jaarwisseling, trokken Dandegroepen langs de huizen alwaar zij de serenade ten gehore brachten, ofwel in de uitgebreide samenstelling van de tipico: viool, gitaar/kwarta, wiri en eventueel marimba, maar ook wel als grupo di tambu. Dandegroepen trokken van huis tot huis om er een korte serenade te brengen. Het beroemde Dande (di aña nobo) stond centraal, maar deze werd gespeeld met een eigen temperament en eigen ritmiek. Na de korte serenade ontvingen de spelers een borrel en eventueel een kleine vergoeding, waarna men verder trok naar het volgende huis. De tambu di Dande kunnen we met de tambu 'San Juan ta bin' rekenen tot de jaarlijks terugkerende gelegenheidsmuziek.

Dande ti Tambu

ritme: Dande
auteur: traditioneel

Bon aña nobo tur mi shonnan / aña nobe
awe t'un dia den un ana / aña nobe
dia prome di januari / aña nobe
nos no a bin pa cos di mundo / aña nobe
nos a bin pa saluda bo / aña nobe
bendishon di aña nobo / aña nobe
nos no a bin pa cos di mundo / aña nobe
nos a bin pa saluda bo / aña nobe
bendishon ta na bo porta / aña nobe
bendishon di aña nobo / aña nobe
partishon cu aña bieu / aña nobe
drentament'i aña nobo / aña nobe
ana bieu cu aña nobo / aña nobe
ta famia hende bonnan / aña nobe
ta famia y legra mundo / aña nobe
bendishon lo companabo / aña nobe
felicidad di aña nobe / aña nobe

Hoewel Aruba misschien wel het minst Afrikaanse der Caraïbische eilanden is treffen we ook hier elementen uit de slavencultuur aan. Ondanks de Arubanisering van de tambu zijn de sporen van de Afrikaanse herkomst niet uitgewist. Het overheersen van de krachtig gespeelde slaginstrumenten duidt op een Afrikaanse oorsprong, net als de polyritmische grondvorm, waarbij meerdere ritmes tegen elkaar in worden gespeeld. Ook het repeteren van de (betekenisloze?) woorden *telele* en het veelvuldig gebruik van het vraag- en antwoordspel tussen zanger en toehoorders (beurtzang of antifonie) wijst Rosalia aan als Afrikaans.

Traditie en vernieuwing

De opleving van traditionele cultuuruitingen is niet van vandaag en zeker niet alleen van Aruba. De 'invention of tradition' (Hobsbawm en Ranger 1992) is wereldwijd een reactie op de hoge tempo van sociale en culturele veranderingen in de moderne tijd. De geromantiseerde negentiende eeuwse kolonistencultuur werd inspiratiebron van Arubaans cultureel en muzikaal nationalisme. In de jaren na circa 1970 keerden op Aruba traditionele cultuuruitingen terug in het culturele zelfbeeld. Het indiaanse verleden won aan populariteit, de Dande en Dera Gai keerden in de belangstelling terug, een Arubaanse wals werd verkozen tot volkslied en uiteindelijk keerde ook de tambu terug in her culturele landschap.

In juli 1999 vertegenwoordigde grupo di tambu Catashi Aruba tijdens het 19e Festival del Caribe Feria de Fuego op Cuba dat was gewijd aan de culturele rijkdom van het Caraïbisch gebied. De Arubaanse tambu verwierf daarmee internationale bekendheid en ook herleefde nadien de tambu als cultureel erfgoed op Aruba. Nog in 1999 maakte Catashi op 24 juni, tijdens het fiesta di San Juan een mini-tournee. Grupo Tambu Sodo y Cuero bracht de eerste van een reeks cd's met Arubaanse tambumuziek uit. Sodo y Cuero is een vaste waarde in het culturele landschap van Aruba. De groep treedt regelmatig op. Tijdens het tentoonstellingsproject Herencia di Sclavitud na Aruba / Erfenis van de slavernij op Aruba in 2008, waren zij bijna de vaste huisband. In 2012 verscheen de cd *Patrimonia di Aruba: tambu y canticanan di tambu* van de tambugroep onder leiding van Bertrando W. Thiel. In 2013 publiceerde Celia O. Thiel een uitgave over de aard, achtergrond en terugkeer van de tambu, vooral in en rond de buurt Brasil.

De tambu heeft weer toekomst. Toch is de moderne tambu meer dan de getuigenis van een voltooid verleden tijd. De ontwikkeling van de tambu gaat verder. Een vernieuwing treffen we aan in de teksten. Bij Sodo y Cuero komen naast traditionele thema's als de liefde, San Juan, Dande en de verheerlijking van het verleden ook moderne thema's ter sprake. In de Siya genaamd Bida delen de componisten Marcia Stamper en Vicente Ras hun levenslessen met hun publiek. Het gebrek aan respect voor de medemens neemt niet weg dat er verschillen zijn: Asina bida ta!

Bida (t'asina bida ta)

ritme: Siya
auteurs: Marcia Stamper en Vicente Ras
vertaling: Luc Alofs

Ma ta pakiko bida ta asina duro / *Maar waarom is het leven zo zwaar?*
Ma ta pakiko bida ta sufrimento / *Maar waarom is in het leven zoveel lijden?*
Ma ta pakiko biba bida di otro / *Maar waarom het leven van anderen te leiden?*
Respeta bida di otro pa bida respetabo / *Respecteer het leven van anderen,*
opdat anderen jouw leven respecteren.

Un tin pakiko cudisha bida di otro / *Waarom afgunstig te zijn op het leven van*
een ander?
Un tin pakiko amarga bida di otro / *Waarom het leven van anderen te doen*
verbitteren
Un tin pakiko descrimina bida di otro / *Waarom een ander te discrimineren?*
Respeta bida di otro pa bida respetabo / *Respecteer het leven van anderen,*
opdat anderen jouw leven respecteren.

Ay bida, bida, bida / *Ay, leven, leven, leven*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven*

Ay bida, bida, bida *Ay, leven, leven, leven*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven*

Ay bida ta un sono / *Ay, het leven is een droom*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven*

Ay bida ta tristesa / *Ay, het leven is verdriet*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven*

Ay bida ta amargura / *Ay, het leven is bitter*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven*

Ay bida ta un lucha / *Ay, het leven is een gevecht*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven*

Ay bida ta amor / *Ay, het leven is liefde*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven*

Ay bida ta un deber / *Ay, het leven is een plicht*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven*

Ay bida ta sufrimento /*Ay, het leven is lijden*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven*

Ay bida te tristeza / *het het leven is verdriet*
coro: t'asina bida ta / *(want) zo is het leven.*

In de Siya *18 di Maart* bezingt Vicente Ras de strijd om de Status Aparte. Politieke leiders uit het verleden worden geroemd als grondleggers van de Arubaanse autonomie. Hun volgelingen als vastberaden vechters voor de Arubaanse eigenheid. Even interessant is de Punda *Racetrack*. In 1999 keerde dezelfde Ras zich tegen de aanleg van een racebaan voor de autosport in Seroe Colorado. Ras roept de bewoners van alle districten, van Noord tot San Nicolas, op om nee te zeggen tegen de verwoesting van het Arubaanse landschap en de vertrouwde Arubaanse leefwijze: *Ban bisa No*. De tambu heeft zijn opzwepende, protestkarakter hervonden.

Al helemaal nieuw is dat de tambu zijn weg gevonden heeft naar een nieuwe generatie en de moderne muziek. In 2012 maakte de groep Datapanik van Arubaan Michael Lampe samen met Sodo y Cuero een tambu genaamd Den un Rosea. Een stacato gerapte tambu die we een tambu electronico kunnen noemen. Het thema

is de noodzaak van het kennen van de eigen culturele herkomst bij het creëren van nieuwe cultuur en kunst: *met wortels als een kwihiboom, die door geen storm omvergeblazen kan worden.*

Den un rosea (128)

Tekst en muziek: Michael Lampe
Vertaling: Luc Alofs

Cu mi zonid'i cah'i orgel mi kier expresa un nostalgia,
un historia mi cultura e ta den mi musica moderno semper tin luga
pami pasado nunca nunca wordo lubida.
Fe Savaneta cu un Dande y tipico Yara
Na zeerovers sinta dal mi piska hasa fe chiguito
DEN UN ROSEA sinja sambuya na mes momento inspira cu pa su guitara

Met het geluid van mijn caha di orgel, wil ik een nostalgie uitdrukken;
Een geschiedenis van mijn cultuur, dat is het.
In mijn moderne muziek is altijd ruimte voor dat wat nooit mag worden vergeten.
Vanuit Savaneta met een Dande en volksgroep Yara
Bij de Zeerovers zitten en vis eten van jongst af aan.
IN EEN ADEM leren duiken en gelijkertijd geinsprireerd door een gitaar.

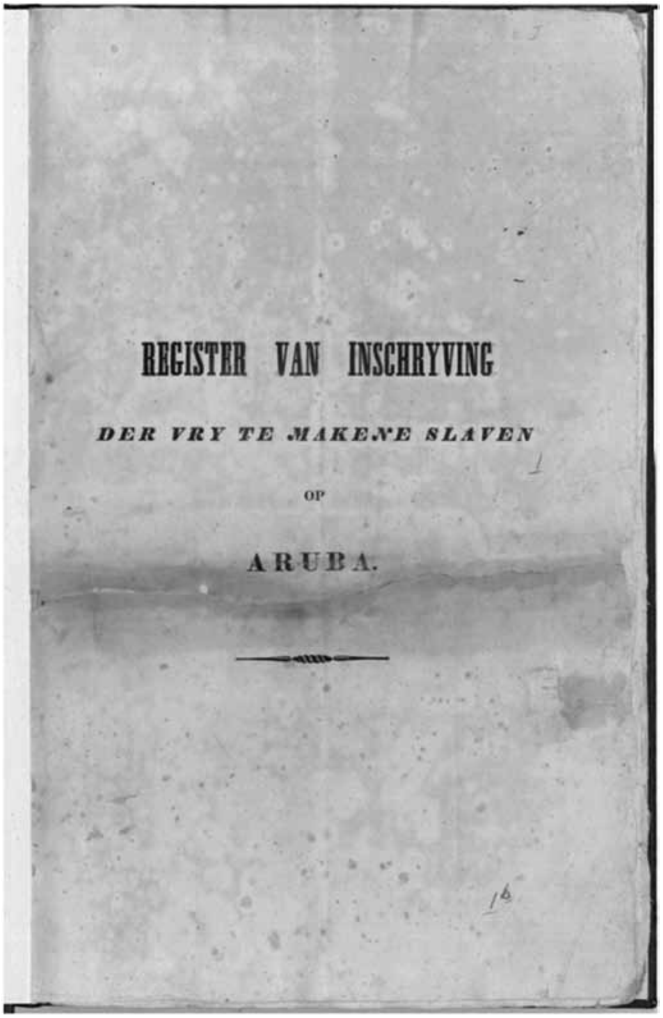
DEN UN ROSEA / *IN EEN ADEM,*
mi cultura, un cultura bibo / *mijn cultuur, een levende cultuur*
DEN UN ROSEA,
mi historа, un historia bibo / *mijn geschiedenis, een levende geschiedenis*
DEN UN ROSEA,
mi pasado, un pasado bibo / *mijn verleden, een levend verleden*
DEN UN ROSEA,
mi arte, un arte bibo / *mijn kunst, een levende kunst*
DEN UN ROSEA,
mi raiz, un raiz bibo / *mijn 'roots', levende 'roots'*
DEN UN ROSEA
e creatividad ta keda bibo / *creativiteit die levend blijft*

DEN UN ROSEA,
musica, musica bibo / *muziek, levende muziek*
DEN UN ROSEA,
resona, un rosea nobo / *weerklinkt een nieuwe adem*

Na Abraham & Pieter Boer m'a sinta den klas
cu tanto brothernan hang na Sanicolas
for di jong ma cuminsa cu mi musica
experimento tipico electronico
DEN UN ROSEA e projecto datapaniko
m'a lanta mi mesun tipico, logico
Mi sa di unda mi ta bin pues mi raiz ta fuerta
mane un pal'i kwihi niun biento malo'un por rankele

Op de Abraham (de Veer School) en Pieter Boer zat ik in de klas
met zoveel vrienden, hingen we rond in Sanicolas
op jonge leeftijd begon ik met muziek
ik experimenteerde met electonische folklore
IN EEN ADEM richtte ik mijn eigen folklorische groep op: Datapanic, logisch toch!
Ik weet ik waar ik vandaan kom en mijn wortels zijn sterk
als een kwihiboom, die door geen storm omvergeblazen kan worden.

De cirkel lijkt rond. De tambu kwam als slavenmuziek vanuit Curaçao naar Aruba, waar het zich verspreidde over alle bevolkingsgroepen, de elite en de geestelijkheid uitgezonderd. Het slavernijkarakter en de protestfunctie grotendeels verloren ging, maar de Afrikaanse oorsprong bleef zichtbaar en vooral: hoorbaar. Na anderhalve eeuw van tevergeefse repressie, kondigde de industrialisering in de twintigste eeuw het verval de de tambu als cultureel erfgoed aan. Rond de aanvang van de 21e eeuw keerde de tambu echter terug, als de levende folklore van Sodo y Cuero maar wel degelijk gemoderniseerd en actueel, zeker als we Lampe's Datapanic als eigentijdse tambu (durven) erkennen. Enerzijds vertoont de moderne tambu een hang naar een geromantiseerd Arubaans verleden. Anderzijds heeft het nog altijd karakteristieken van de traditionele tambu: het geven van kritisch commentaar op de ontwikkelingen in de tegenwoordige tijd. De Arubaanse tambu, met Afrikaans wortels en Arubaanse eigenheid keerde terug van nooit helemaal weggeweest.

REGISTER VAN INSCHRYVING

DER VRY TE MAKENE SLAVEN

OP

ARUBA.

Het *Register Van Inschryving Der Vry Te Makene Slaven Op Aruba* is onderdeel van het slavenarchief aanwezig op het Archivo Nacional Aruba. Het is voorgedragen voor plaatsing in het UNESCO register 'Memories of the World' en verschijnt als bronuitgave van de Vrienden van het National Archief Aruba.

Noten

1 Zie Alofs 1995; Alofs (red.) 2009: 46-7.

2 Wolf 1990: 203-4.

3 Corbey 1989: 67.

4 Zie Goslinga 1985; Den Heijer 2002; 147-150, 157-160; 171-4.

5 Postma 1990; Everett 1993: 42; Emmer 2000; Jordaan 2012.

6 Bijvoorbeeld Hoetink 1967: 46, 100-2; Lowenthal 1971.

7 Zie Hoetink 1986: 86-7; Sio 1991; Klooster 1994; Klooster en Oostindie (red.) 2011; Jordaan 2012. Op Curaçao in 1750 en 1795 en ook op Sint Eustatius in 1848 sloten zich vrije zwarten bij de rebellerende slaven aan. In 1800 kozen Curaçaose slaven de zijde van de Franse troepen die het Fransgezinde gezag op dat eiland wilden herstellen (Geggus 2011).

8 Alofs 2012.

9 Heinze en Alofs 1997.

10 Suriname en de Antillen vormden tot 1845 één kolonie, Van Raders was de hoogste gezagdrager op de Benedenwinden. Voor zijn experimenten zie Rapport 1855: 371; Van Soest 1978: 61-70; Renkema 1981: 71-93, 2009; Alofs 2011: 35-8.

11 Cactus WIC v204p26 Brief van directeur Van Collen over o.m. geld en accijns, indigo, mr. Chourio, de Raad en het equipagehuis 24-4-1711.

12 Nationaal Archief (NA) WIC, inv.nr. 206.300: 20-4-1717.

13 NA WIC toeg. nr. 1.05.01.02: inv. nr. 610 fol. 633. Directeur Rodier aan WIC, dd. 10-6-1774.

14 Hartog 1980: 69; NA WIC inv. nr. 1171 fol. 92, dd. 3-5-1780; NA MvK inv. nr. 3740 (bijlage E); NA Comité inv. nr. 139 dd. 11-8-1795.

15 Alofs 2007.

16 Voor Curaçao, zie Allen 2007, 2010 1021-3.

17 Stienstra 1988; Alofs 2012. Door het permitsysteem mochten lokalen tegen betalen van een vergoeding goud delven. De Jongh verkreeg het alleenrecht over de goudwinning.

18 ANA Brieven van de gezaghebber, dd. 1-2-1851.

19 KV 1862; Alofs 2003: 40.

20 Na het overlijden van gezaghebber Jacobus Jarman in 1859 actualiseerde gezaghebber De Veer de bevolkingsadministratie op grond van de volkstelling van 1857. Hierdoor daalde het aantal geregistreerde slaven.

In 1861 was De Veer wegens ziekte afwezig en er werd een andere bron gebruikt, waarschijnlijk de minder betrouwbare opgaven van de districtsmeesters.

21 Pb. 1839 #9.

22 Hetzelfde gold voor Curaçao, waar in 1862-3 de overgrote meerderheid der slaveneigenaars minder dan vijf slaven bezat (Hoetink 1986: 122).

23 In 1833 waren 31 joden op Aruba en daarna daalde hun aantal. Tussen 1848 en 1863 varieerde dit van één tot elf. Zie KV 1848-1863; Karner 1969: 30; Alofs en Merkies 2001: 19.

24 NA OAC II inv. nr. 118 dd. 10-1-1843.

25 NA OAC I inv. nr. 350 Journaal van de gezaghebber dd. 2-7-1817.

26 Reglement op het beleid van de Regering 1815, art. 36, lid 2.

27 NA RAB inv. nr. 182 inv. nr. 182 dd. 10-5-1806.

28 ANA Protocollen Notarieel 1848-1851 #9 dd. 17-4-1848.

29 ANA Protocollen Notarieel 1848-1851 #10 dd. 5-5-1848.

30 ANA Protocollen Notarieel 1848-1851 # 46 omstreeks april 1850.

31 ANA Protocollen Notarieel 1848-1851 # 58 omstreeks september 1850.

32 ANA Protocollen Notarieel 1861 # 3 dd. 15-3-1861.

33 Rapport 1856: 182; ANA Archief van de gezaghebber Jaarlijks Verslag 1852, 1854, 1855, 1857.

34 Veel slavenopstanden werden ingegeven door opgelegde beperkingen van deze landbouwactiviteiten. Ook vormde deze bestaanswijze de basis voor de aspiraties van voormalige slaven om zich in het levensonderhoud te voorzien. Zie o.a. Frucht 1971; Mintz 1985, 1989; Holt 1992; Craton 1993.

35 Bijvoorbeeld Encyclopedie 1985: 444; Hoetink 1986: 75; Jordaan 2012.

36 NA OAC II inv. nr. 118 dd. 10-1-1843.

37 ASF Staat der Bevolking 1840, 1845, KV 1855.

38 Rapport 1856: 171.

39 NA RAB 184: No. 98; fol. 222-7 dd. 3-11-1806. Brief commandeur Van den Broek aan Gouverneur dd. 3-11-1806.

40 ARA OAC II 1.05.12.02 inv. nr. 361 (7) *Indianen van de zoo genaamde Wilde Kust, welke zich te Aruba bevinden en aldaar zijn ingeschreven den 16 februarij 1827*. Alofs 1995.

41 NA, OAC2 inv. nr. 375 Naamlijst van Personen, die op het Eiland Aruba gronden in bebouwing hebben, ..., 23 mei 1839. Heinze en Alofs, 1997: 181.

42 Alofs 1995; NA RAB No. 98; fol. 222-7; NA OAC II inv. nr. 375; Lantèrnu 1991.

43 Zie Bakker en Van der Klooster 2007: 21-52, 91-4.
44 Centraal Historisch Archief Willemstad (CHA) Archief Staatscommissie inv. nr. 43 manucript stuk 5H, vraag 15.
45 ANA Register van geboorte en overlijden van slaven en register van overschrijving van vrij te maken slaven op Aruba, 1863; NA 2e afdeling; toegangsnummer: 2.02.10, inv. nr. 246. Klapper op de Namen van plantages, plantage eigenaren en slaveneigenaren en stukken betreffende de uitbetalingen in verband met de opheffing van de slavernij in West-Indië; ANA Slavenarchief: register van geboorte en overlijden van slaven en register van overschrijving van vrij te maken slaven op Aruba, 1863.
46 Arubaanse Protestantse Gemeente doopboeken 1830-1899.
47 In 1825 kregen de joden burgerrechten en godsdienstvrijheid. De Arubaanse protestanten kregen in 1822 hun eerste godsdienstleraar, Klaas van Eekhout. Goslinga (1956), Dahlhaus (1924) en Rojer (1997) beschreven de rol van Niewindt en de katholieke kerk voor de slavernij op Curaçao. Zij reserveren de titel emancipator voor hem. Voor een kritische beoordeling, zie Millinghof 1963, Lampe 1988, 2001, Allen 2007: 93-5 en Donk 2010.
48 AIC Boeki di Splicacion 1884-1924; Nooyen 1965: 37.
49 KV 1859; Donk 2010: 94.
50 Bij de afwikkeling van de emancipatie bevonden zich enkele slaven van Arubaanse eigenaren op Curaçao. Gezaghebber Michael de Veer bezat twee slaven die in Suriname verbleven.
51 CHA Archief Staatscommissie Slavenemancipatie, inv. nr. 34, stuk nr. 5B.
52 NA Oud Archief van Curaçao, Bonaire en Aruba 1828-1848 (NA OAC-2) inv. nr. 114, dd. 10-4-1839.
53 Pb 1839 #195.
54 Rapport 1856.
55 ANA Protocollen Notarieel 1848-1850 # 16 dd. 25-9-1850.
56 ANA Protocollen Notarieel 1849 #24 dd. 5-9-1849; # 10-10-1849; 1850 # 35 (datum onleesbaar); idem 1850 # 37 dd. 37 14-2-1849.
57 ANA Protocollen Notarieel 1848-1850 #15 dd. 19-6-1848.
58 ANA Protocollen Notarieel 1848-1850 # 22 dd 20-8-1849; #23 dd. 20-8-1849.
59 Van Stipriaan 1993: 369 e.v.; Verheij 2006; Bijnaar (red.) 2009.
60 Schiltkamp en De Smidt 1978: #443 en #687.
61 Schiltkamp en De Smidt 1978: #443.

62 Schiltkamp en De Smidt 1978: #442: pb. 20/24-11-1795.
63 Schiltkamp en De Smidt 1978: #687: pb. 8-12-1812, art. 3.
64 Pb. 1841 #238.
65 Pb. 1824 #78.
66 NA MvK inv. nr. 1236 Dispositie dd. 5-12-1839. De verordening was al enkele jaren van kracht.
67 Pb. 1841 #238. NA OAC II inv. nr. 116 dd. 18-10 en 9-12-1841.
68 NA, OAC-2, inv. nr. 116 dd. 25-9-1841, 18-10-1841, 19-10-1841.
69 CHA Notulen Vredegeregt 1846-1857 inv. nr. 430 dd. 21-1-1852; inv. nr. 406 dd. 27-6-1860.
70 CHA Notulen Vredegeregt 1846-1857 inv. nr. 430 dd. 14 juni 1848.
71 CHA Notulen Vredegeregt 1846-1857 inv. nr. 430 dd. 15 aug. 1855.
72 CHA Archief gouvernementssecretarie 1718-1939 afd. 3, Slavernij, inv. nr. 3714-2 dd. 10-12-1850. Jarmans zorgen hielden niet op met dit ene voorval. Een bejaarde slavin werd door een (op Curaçaose woonachtige) erfgenaam van de overleden eigenaar Caspar Schoonewolf niet onderhouden en zij moest rondkomen van aalmoezen. Jarman had geen mogelijkheden om de erfgenaam te dwingen zijn plichten na te komen en Jarman ondersteunde de vrouw daarom uit de armenkas.
73 CHA Archief van het gouvernementsecretarie 1718-1939 afdeling 3, Slavernij, inv. nr. 21 'Circulaire betrekkelijk de zorg van het Koloniaal Bestuur om de stoffelijke en zedelijken toestand der slaven te verbeteren 10 juli 1848'.
74 CHA Kol Archief: Aruba. inv. nr. 3849 Verslag Aruba 1861.
75 KV 1859-1863.
76 CHA Koloniaal Archief inv. nr. 406 Vredegerecht 1860-1862 notulen dd. 26-9-1860; 28-9-1860; 20-10-1860, 2-2-1861.
77 CHA Koloniaal Archief inv. nr. 406 Vredegerecht 1860-1862 notulen dd. 3-7-1861, 15-8-1861.
78 Hoetink 1967: 26; 1969. Suikerplantages kenden doorgaans een strengere vorm van slavernij dan tabak- of katoenplantages.
79 Genovese 1981; Craton 1982 in: Van Stipriaan 1993: 401-2; Craton 1994. Een nadeel van de toetsing van wreedheid aan verzet is dat voor het in opstand komen aan voorwaarden voldaan moet zijn, zoals de mogelijkheid tot voorbereiding, onderlinge communicatie en de steun van vrije zwarten en marrons. Geweld en instemming waren aanvullende factoren. Aanvankelijk

wordt de instemming met geweld afgedwongen. Bij extreme onderdrukking of naderde emancipatie neemt de instemming af en stijgt het verzet.

80 KV 1862.

81 Hartog 1980: 69; Bosch 1985: 22-3. Thico werd naar Curaçao overgebracht, waar hij na enige maanden opsluiting en het tonen van berouw als sjouwerslaaf in Fort Amsterdam tewerk werd gesteld (NA Comité inv. nr. 139 dd. 16-9 en 2-12-1795).

82 Rond Coro (Venezuela) ontstonden hele dorpen van ontvluchte Caraïbische slaven nadat de Spaanse koning in 1751/2 besloot dat zij zouden worden toegelaten. Zie Encyclopedie 1985: 445, Rosalia 1997 en Jordaan 2012.

83 ANA Archief van de gezaghebber ds. 1 dd. 15-7-1850.

84 Herskovits 1990: 189; Mintz en Price, 1992: 47, 2003: 29-30.

85 www.GENLIAS / Nederlandse Antillen / Curaçao. Doopboeken. De genealogische gegevens over het leven van Virginia, Julliaan en Marcelino op Curaçao verkreeg ik van Christel Monsanto, Els Langenveld en Ronald Donk, allen vriend van het Centraal Historisch Archief, Curaçao, waarvoor oprechte dank.

86 Uit Nederveen Pieterse 1990: 63.

87 Williams (1980, 1983) zwengelde de discussie over de oorzaken van de afschaffing van de slavernij aan. Inzet is de rol van het afnemende belang van de Caraïbische suikereconomieën en de opkomst van het industrieel kapitalisme in Europa. Zie bijvoorbeeld Carrington (1991) en Holt (1992: 13-53)

88 KB. 1819 #22 dd. 19-7-1818; Pb. 1831 #105. Omdat er in Suriname en Sint Eustatius nog Afrikaanse slaven werden ingevoerd werd het verbod tussen 1821 en 1825 herhaaldelijk opnieuw afgekondigd en aangescherpt.

89 Van Winter 1953; Goslinga 1990: 245-266; Oostindie (red.) 1995.

90 Encyclopedie 1985: 144. De Paula 1993: 91-111.

91 Craton (1994) stelt dat de onderhandelingspositie van de Britse ex-slaven ten opzichte van hun voormalige eigenaren juist verzwakte. Beperkt stemrecht werd in 1865 ingevoerd voor de lokale Raad van Politie, maar vrijgemaakten werden van politieke participatie uitgesloten. De oudste vakbonden stammen uit de jaren 1930 (Alofs 1991; 2012); algemeen stemrecht werd ingevoerd in 1948.

92 Van Sypesteyn 1866: 64-5; ANA Brieven van de gezaghebber dd. 23-6-1869; 2-7-1869; 18-8-1870.

93 Paga tera d.w.z. de grond betalen. Renkema (1981: 144-9) stelt dat de kwestie

op Curaçao reeds speelde toen het aantal vrije zwarten in de negentiende eeuw toenam. Zie ook Römer 1979: 58; Paula 1992: 87-9.

94 CHA Kol Archief: Arbeid-Slavernij inv. nr. 19.

95 Het dorp Savaneta dankt haar ontstaan aan deze plantage (Alofs 1997). Op het voormalige terrein is momenteel de rooms-katholieke kerk gelegen. Aruba telde in 1860 vijf of zes cochenilletelers.

96 Koninklijk Besluit 1863 #15; Van Sypesteyn 1866: 58; Voges 1982: 110-1; Broek 2012. Deze maatregel behelsde een vorm van snelrecht en leek op de bevoegdheden van de Stipendiary Magistrates op de Britse eilanden tijdens de apprenticeship (Holt 1992: 55-79). De wet gold tot 1869 toen de rechterlijke macht werd gereorganiseerd. Pb. 1863 #18; Römer 1979: 38-9; KB 1865 #12 en #15.

97 'Brief van Bisschop Kistemaker op 1 juli 1863', in: Amigoe 29-6-1963.

98 CHA Verslag Aruba 1863.

99 Van Sypesteyn 1866: 53-4. Bij de afwikkeling van de emancipatie bevonden zich slaven van Arubaanse eigenaren op Curaçao. Gezaghebber Michael de Veer bezat twee slaven die in Suriname verbleven. Voor de twee slaven die recht op manumissie hadden ontving hun eigenaar f.100,-.

100 Afgedrukt in Lantèrnu, nr. 10, 1991.

101 Geëmancipeerden van Saba en St. Eustatius trokken naar St. Croix. Rond 1870 gingen Arubanen naar Costa Rica om er in de spoorwegaanleg te werken. Voor de arbeidsmigratie na 1890, zie Pietersz 1985, 1997.

102 ANA Slavenarchief; Hartog 1974: 40.

103 ANA Brieven van de Gouverneur dd. 27-10-1880. Gezien zijn achternaam was Koperberg een gemanumitteerde en geen geëmancipeerde slaaf.

104 Alofs 2007: 20-1.

105 Alofs red. 2009, 68, 2011: 104-14; 190 e.v.

106 ANA Brieven aan de Gouverneur dd. 2-9-1863. Het aantal hulpbehoevenden bedroeg 94 op Curaçao, 6 op Bonaire, 58 op Sint Eustatius, 18 op Saba en 64 op Sint Maarten. Zie Van Sypesteyn 1866: 57, 63.

107 CHA Koloniaal Archief: Aruba. inv. nr. 3849 Verslag Aruba 1875 en 1876.

108 ANA Brieven aan de Gouverneur dd. 14-7-1862.

109 ANA Beschikkingen van de Gouverneur dd. 18-1-1883 dd. 25-8-1883; 22-1-1884. Het telefoonboek toonde in 1996 aan dat 40 families met 'slavennamen' verspreid over Aruba woonden.

110 CHA Kol Archief Aruba. inv. nr. 3849 Verslag Aruba 1863.
111 Voor de Afro-Curaçaose gezinsstructuren, zie Abraham-Van der Mark 1973, Marks 1976, Römer 1994 en Allen 2010. Op Aruba levert niet de slavernij, maar de afhankelijkheid van de 'cunucu'de verklaring voor de verwantschapsverhoudingen Zie Phalen 1977 en Alofs en Merkies 2001: 34-45.
112 AIC Boeki di Splicacion 1863-1923.
113 ANA Slavenarchief.
114 Nooyen 1965: 40; APG doopboek 1830-1899.
115 CHA Kol Archief: Aruba. inv. nr. 3849 Verslag Aruba 1879.
116 ANA Journaal van de gezaghebber dd. 2-7-1973.
117 Uit Hartog 1962, zonder paginering.
118 ANA Journaal van de gezaghebber dd. 1-7-1913; Hartog 1980: 226, zie ook: Willemsen 2006: 223-6; Oosindie 2006: 29-41.
119 Alofs 2012.
120 Op dezelfde wijze was het Papiamento, dat eveneens door velen een Afrikaanse herkomst wordt toegedacht al in 1803 de voertaal op Aruba Deze taal is niet zozeer door slaven, maar vooral door kolonisten vanuit Curaçao naar Aruba overgebracht. Rutgers 1990; Gomez Casseres 1990, ook Martinus 1996. Voor een etno-musicologische studie, zie Gansemans 1989. Hij stelt dat de ook op Aruba gebruikte instrumenten raspa en wiri een Afrikaanse oorsprong hebben.
121 Zie Mintz en Price 1992, 2003; Hoetink 1986; Brathwaite 2001; Allen 2007: 67 e.v.. Triebels (1980) stelt dat de Benedenwindse dodenwake Ocho Dia een Spaanse oorsprong heeft. Voor een uitgebreider inventarisatie van (Afrikaans, Europees, indiaans) cultureel erfgoed op Aruba, zie Alofs 2008.
122 Deze sectie is gebaseerd op Alofs, L., C. Lampe en J. Gomes (2000).
123 CHA Kol Archief inv. nr. 2039 Brievenboek dd. 7-2-1827.
124 NA. OAC II inv. nr. 127 Notulen van het Vredegerecht op Aruba, 1838-1844. dd. 25-5-1838.
125 CHA Kol Arch zonder inv. nr. Notulen Vredegeregt 1864-1869 dd. 18-1-1864, 12-4-1864; ANA Brieven van de gezaghebber dd. 16-12-1879.
126 G.F. 'Ito' Tromp persoonlijke communicatie. Zie ook: BNA, afdeling Arubiana Collectie Ito Tromp.
127 R.-K. parochie Imaculado Concepcion Santa Cruz Aruba, *Buki di Splicacion*.
128 Datapanik, Den un Rosea. cd: Cunucu Rave (2012) zie http://www.youtube.com/watch?v=hTziqkGFs1w&feature=player_detailpage.

Deze pagina is bewust leeg gelaten.

Bijlagen

Bijlage 1 'Lijst van Hoofdgelds' belasting, op Tuin slaven, huisbedienden & Sjouwersslaven Aruba 1818.'

	Tuin-slaven	Huis-bedienden	Sjouwers-slaven
Vice Commandeur	3	1	-
Capn der Indianen	3	-	-
Luitt der Indianen	4	-	-
J.H.G. Eman	8	-	1
B.D. Kok	7	-	-
B. Solagnier	5	1	-
B. Henriquez	8	-	-
I.E. Penso	3	1	-
P. Quant	9	-	-
Weduwe W. Herring	5	-	-
Weduwe J.O.D. Bar	6	-	-
Wed. Van der Biest	3	-	-
Wed. S. Paasch	23	-	1
A. Swijnsberg	5	-	-
A. Roos	6	-	-
Pieter Lampe	4	-	-
J.A. Arendsz	0	-	1
C. Schoonewolf	5	-	1
Jacqui Galabar	6	-	-
Pieter Croesse	4	-	-
Lopes Rasmijn	3	-	-
A.F. Markwart	6	-	-
Wed. C. Lacle	3	-	1
Wed. P. Werleman	20	-	-
St. Jago Thilen	3	-	-
Isaac Geerman	4	-	-
Nicolaas Croes	3	-	-
M.H. Tromp	6	-	-
E. Wolf	7	-	-
Pedro Sylvester	5	-	-

	Tuin- slaven	Huis- bedienden	Sjouwers- slaven
Benjamin Suarez	1	1	-
Wed. Van der Biest	16	-	-
Frans Croesse	2	-	-
J.A. Yarzagaray	1	1	-
Elisabeth Barends	-	1	-
A. Tromp	6	-	-
Nicolaas Tromp	3	-	-

Bron: ASF

Bijlage 2 Overzicht van slaveneigenaren 1862

Arends, A.J.	Van der Biest, F.J.
Van der Biest, J.H.	Croes-Van der Biest, N.
Boekhout, J.	Capriles, D. jr.
kinderen van Capriles,D.	Chelicum. P.
kinderen van Croes, A.O.	Croes, B.S.
Croes, C.F.	Croes, H.
Croes, F.J.	Croes, J. Hzn.
Oduber-Croes, J.	Croes- van der Biest, J.
Croes, J.G.	Croes, J.L.
Croes, J.P.	Croes, Fe.L.O.
Croes, P.Hz.	Croes, S.A.
Curiël, A.L.	Eman, J.H.G.
Eman, J.M.	Figaroa, J.H.
Franken, A.P.	Frigerio, P.J.
Gomez, S.	Horkum, M. van
Jansen, D.	Kelly, A.
Kelly, J.H.	kinderen van Kelly, Ph.
Laclé, J.	Lacrois, M.L.
Lampe, H.	Lampe, P.
Lange, J. de	Leon, J.
Luydens, C.	Luydens, J.H., F.R. en P.
Maduro, J.	Maduro, P.
Maduro, S.A.	Oduber, F.
kinderen van Oduber, F.	Oduber, J.
kinderen van Oduber, J.	Oduber, J.A.
kinderen van J.D. Oduber jr.	Oduber, J.A.
Oduber, J.N.	L.L. Oduber
Oduber-Croes, M.E.	Oduber, W.F. en L.
Paesch, J.	Pardo, D.C.
kinderen Van der Veen-Quant, B.	Van der Veen-Quant, B.
Quant, G.	Quant, J.I.
Quant, P.	Quant, S.
Ridderstap, A.	Riet, M.F.
Ruiz, G.	Scholten, E.G.

Scholten, L.F.
Solagnier, M.P.
Suares, D.
Tromp, C.
De Veer, M.
Werleman, J.A
Wolff, G.

Semeleer, J.M.
Specht, W.
Thielen, J.
Tromp, J.M.
Werleman, G.P.
Wever, A.Ch.
Zeppenveldt, E.L.

Bron: NA Klapper inv. nr. 246

Bijlage 3 Overzicht van achternamen van geëmancipeerde slaven

Aber	Kasino	Palma
André	Kemp	Paskel
Bak	Klark	Petit
Bakrel	Klepper	Poffel
Berghut	Knuppel	Quandus
Bikker	Kollot	Quilotte
Binnik	Kransen	Raplo
Bisem	Kras	Reef
Braaf	Krosendijk	Ridder
Bremer	Krospaal	Ridderstaat
Briesen	Krul	Rosa
Bijlo	Kwarts	Rozenberg
Cardos	Langpijl	Rutzeil
Dormana	Lenbek	Sierbol
Dortalina	Lennip	Simon
Dubero	Loefstok	Sloot
Duro	Lomp	Soliana
Ecurij	Loopstok	Stamper
Emans	Man	Stram
Everon	Marok	Struis
Fabus	Matus	Suarsel
Fingal	Medus	Thiele
Frankkus	Mispad	Ursula
Haan	Moerdijk	Vogel
Hassel	Moezel	Vos
Helder	Molen	Vries
Hennep	Morel	Water
Hilina	Odilaar	Weller
Holberg	Odor	Wernet
Horst	Olieberg	Wester
Janga	Orman	Wild
Jaspal	Oort	Wolter
Kamerdijk	Pado	Zwaan
Kamp		

Bron: ANA Slavenarchief.

Bijlage 4 Geëmancipeerden op de Nederlandse Antillen en Aruba

	particulier	gouvernement	totaal
Curaçao	6684	67	6751
Bonaire	145	607	752
Aruba	474	6	480
Sint Eustatius	1120	-	1120
Saba	704	-	704
Sint Maarten	890	-	1890

Bron: Van Sypesteyn 1866: 52-5.

Bijlage 5 Bevolkingscijfers naar vrijen en slaven 1850-1862

jaar	totaal	vrij	slaaf
1850	3045	2443	602
1852	3202	2629	573
1854	3296	2708	588
1856	2900	2398	502
1858	2915	2389	526
1860	2849	2445	404
1862	3258	2802	456

Bron: Koloniale Verslagen.

Bijlage 6 'De uitkomsten van de op den 5den january (1857) plaats gehad hebbende algemene telling worden in de volgende staat medegedeeld.'

	vrij	slaaf	totaal
Curaçao	14.328	6985	21.313
Bonaire	1828	819	647
Aruba	2398	502	2900
Sint. Eustatius	864	1085	1931
Saba	1105	666	1771
Sint Maarten	1337	1741	3078
totaal	21.824	11.798	38.640

Bron: Koloniaal Verslag 1857. De rekenkundige onjuistheden in de volkstelling bleken niet corrigeerbaar en zij ongewijigd in deze tabel opgenomen.

Bijlage 7 Slavenbevolking naar leeftijd en geslacht, najaar 1862

mannen	leeftijd	vrouwen
147	0-19	147
64	20-39	70
31	40-59	39
6	60-79	8
-	80-90	3
227	totaal	266

Bron: NA Klapper inv. nr. 246.

Bijlage 8 Aantallen verkochte slaven 1843-1853

jaar	aantal	jaar	aantal
1843	37	1849	17
1844	18	1850	22
1845	20	1851	6
1846	16	1852	9
1847	48	1853	17
1848	7	**totaal**	**217**

Bron: Rapport 1856: 172-181.

De Raad van Kerken in Nederland heeft vrijdag 14 juni 2013 een verantwoording naar buiten gebracht over het slavernijverleden. Hieronder de letterlijke tekst.

Verantwoording van het slavernijverleden

Wij als kerken in Nederland, verenigd in de Raad van Kerken, hechten er aan onderstaande uit te spreken tot de kerken en de nazaten van de mensen die ooit als slaven werden verhandeld en als slaven moesten werken; nazaten leven in verschillende landen, onder meer in Suriname, Aruba, Curaçao, Sint Maarten, Caribisch Nederland en Nederland.

We weten uit de Bijbel dat alle mensen naar Gods beeld zijn geschapen maar we hebben mensen niet als beelddrager rechtgedaan; ze zijn niet behandeld zoals het conform het later geformuleerde handvest voor de rechten van de mens wenselijk zou zijn. We erkennen onze betrokkenheid in het verleden van afzonderlijke kerkleden en van kerkelijke verbanden bij het in stand houden en legitimeren van de slavenhandel; de slavernij heeft eeuwenlang tot 1863 plaatsgevonden onder Nederlandse vlag. Er was geen of onvoldoende respect voor Bijbelse en menselijke waarden. Honderdduizenden mensen werden van huis en haard weggehaald en moesten een leven lang in gevangenschap verkeren, werden uitgebuit, kregen geen kans om in vrijheid van geloof, meningsuiting en arbeid hun leven invulling te geven. Velen stierven tijdens het transport. Miljoenen mensen werden slaaf gehouden. Als kerken weten we ons deel van dit schuldig verleden en moeten we vaststellen dat theologie in bepaalde omstandigheden misbruikt is om de slavernij te rechtvaardigen. Als kerken benoemen we deze betrokkenheid, en willen we helpen recht te doen aan de nazaten van hen die soms generaties achtereen zijn geknecht en uitgebuit, waarbij we als kerken ons realiseren dat kerken destijds onderling verschilden qua mogelijkheden en dat er binnen diverse kerken ook verschillende geluiden te horen waren.

Wie kan de schuld vergeven en vergiffenis aanreiken voor mensen die zelf geen woorden meer in de mond kunnen nemen en die tot het einde van hun leven in slavernij hebben moeten doorbrengen? We realiseren ons dat we te laat spreken,

te weinig op het goede moment de goede inzichten hebben gehad en ons hebben laten leiden door misplaatst winstbejag en machtsmisbruik. Het is een vorm van onrecht, die doorwerkt tot in de huidige generatie toe, waar een deel van onze samenleving is gebouwd op misbruik van anderen en waar discriminatie onvoldoende wordt uitgebannen. Er zijn vele zaken die we niet meer kunnen veranderen. We erkennen nazaten van de slaven dat we veel leed hebben veroorzaakt. We spreken de wens uit om samen met hen en samen met allen die gerechtigheid en vrede willen dienen te zoeken naar een samenleving waarin menswaardig leven, vrijheid, verantwoordelijkheid, solidariteit en respect elementaire waarden zijn. We hopen op een gezamenlijke inzet voor de samenleving, omdat we ons realiseren dat ook vandaag de dag gelijkwaardigheid van mensen allerminst vanzelfsprekend is en iedere keer weer ontdekt, verworven en verdedigd zal moeten worden.

Raad van Kerken in Nederland

Lijst en afkortingen van geraadpleegde archieven

AIC	Archief parochie Imaculado Concepcion (Santa Cruz, Aruba)
ANA	Archivo Nacional Aruba / Nationaal Historisch Archief (Oranjestad, Aruba)
APG	Archief Protestantse Gemeente Aruba (Oranjestad, Aruba)
ASF	Archief parochie Sint Franciscus (Oranjestad, Aruba)
BNA	Biblioteca Nacional Arubana (Oranjestad, Aruba)
Cactus WI	WIC Archief Curaçao (website: www.DPP Cactus.com)
CHA	Centraal Historisch Archief (Willemstad, Curaçao)
NA	Nationaal Archief (Den Haag, Nederland)
NA Comité	idem Comité tot Zaken van de Koloniën en Bezittingen in Amerika en op de kust van Guinea
NA Klapper	idem Klapper op de namen van plantages, plantage eigenaren en slaveneigenaren en stukken betreffende de verantwoording van de uitkeringen in verband met opheffing van de slavernij in West-Indië (1862) 1863-1868 (1873)
NA MvK	idem Ministerie van Koloniën 1800-1850
NA OACI	idem Oud Archief van Curaçao, Bonaire en Aruba tot 1828
NA OACII	idem Oud Archief van Curaçao, Bonaire en Aruba 1828-1845
NA RAB	idem Raad der Amerikaanse bezittingen en etablissementen
NA WIC	idem West-Indische Compagnie

Literatuur

Abraham-Van der Mark, E. (1973) *Yu'i Mama: Enkele aspecten van gezinsstructuur op Curaçao*. Assen, Van Gorcum.

Allen, R.M. (2007) *Di ki manera; a social history of Afro-Curaçaoans, 1863-1917*. Amsterdam, SWP Publishers.

(2010) Laat het kind eerst geboren woprden, voordat men het een naam geeft., het leven van slavenkinderen in de Curaçaose samenleving. In A. Bijnaar (red.), *Kind aan de Ketting, Opgroeien in slavernij, toen en nu*. Amsterdam NINSEE/Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Alofs, L. (1990) Van Separacion tot Status Aparte. In: *De Gids* 153 (7/8): 518-26.

(1991) Het nulde hoofdstuk van de Arubaanse vakbondsgeschiedenis. In: *Ñapa* 27-4 1991 en 18-5-1991.

(1995) De rode rand van de slavernij. In: *Ñapa* 11-2-1995.

(2007) *Places of Memory: Aruba and the Slave Trade Route. Oranjestad*,

UNESCO National Commission Aruba / La Havana, UNESCO Regional Office.
(2008) *The Aruba Heritage Guide: Aruba's intangible cultural heritage, an inventory*. Aruba, UNESCO, National Commission of Aruba.
(2009) Virginia Dementricia. Den Haag, *Digitaal Vrouwenlexicon*, Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.
(2010) Kind van de rekening: kinderen en slavernij op Aruba. In A. Bijnaar (red.) *Kind aan de Ketting, Opgroeien in slavernij, toen en nu.* Amsterdam NINSEE/Koninklijk Instituut voor de Tropen.
(2011) *Onderhorigheid en separatisme, koloniaal bestuur en lokale politiek op Aruba, 1816-1955*. Leiden, academisch proefschrift.
(2012) 'Van oneindig meerder belang?, Bonaire en de West Indische Compagnie'. In: *Ñapa* 27-2-2012 en 3-3-2012.
(2013a) *Onderhorigheid en separatisme, koloniaal bestuur en lokale politiek op Aruba, 1816-1955*. Aruba, UNOCA.
(2013b) Virginia Dementricia. In: E. Kloek (red.) *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenins.* Nijmegen, Uitgeverij Van Tilt.

Alofs, L (red.) (2009) *Publicacion Exposicion Herencia di Sclavitud Aruba / Publication Exhibition the Heritage of Slavery in Aruba*, Aruba, Fundacion Exposicion Herencia di Sclavitud.

Alofs, L., C. Lampe en J. Gomes, 'De Tambu op Aruba, een levende traditie'. In: *Amigoe*, kerstkrant december, 2000.

Alofs, L. en L. Merkies (2001) *Ken ta Arubiano?: sociale integratie en natievorming op Aruba, 1924-2001* (tweede uitgebreide druk). Aruba, Van Dorp/De Wit Stores.

Bakker, M. en O. van der Klooster (2007) *Bouwen op de Wind, architectuur en cultuur van Aruba.* Bloemendaal, Stichting Libri Antilliani.

Beets, N. (1856) *De bevrijding der slaven: redevoering gehouden in openbare vergaderingen van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van de Afschaffing der Slavernij.* Haarlem, De Erven F. Bohn.

Bordewijk, W.H.C.(1911) *Ontstaan en ontwikkeling van het staatsrecht van Curaçao.* 's-Gravenhage, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlands-Indië.

Bosch, G.B. (1985) Reizen in West-Indië, en door een gedeelte van Zuid- en Noord-Amerika. Amsterdam, S. Emmering. [oorspr. 1829-43]

Bijnaar. A. (red.) (2010) *Kind aan de Ketting, opgroeien in slavernij, toen en nu.* Amsterdam NINSEE/Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Brathwaite, E.K. (2001) Creolisation. In: C. Barrow & R. Reddock (eds.), *Caribbean Sociology; introductory readings.* Kingston, Ian Randdle Press.

Broek, A. (2012) *De geschiedenis van de politie: Curaçao en onderhorigheden.* Amsterdam, Boom / Leiden KITLV Uitgeverij.

Carrington, S. (1991) The State of the Debate on the Role of Capitalism in the Ending of the Slave System. In: H. Beckles and V. Shepherd (eds.), *Caribbean Slave Society and Economy: A Student Reader.* Kingston, Ian Randle Publishers, Ltd.

Corbey, R. (1989) *Wildheid en beschaving: De Europese verbeelding van Afrika.* Baarn, Ambo.

Craton, M.J. (1993) Continuity not Change: the Incidence of Unrest among Ex-Slaves in the British West Indies, 1838-1876. In: H. Beckles & V. Shepherd (eds.), *Caribbean Freedom: Economy and Society from Emancipation to the Present: A Student Reader.* Kingston, Ian Randle Publishers, Ltd.

(1994) Reshuffling the Pack: The transition from Slavery to Other Forms of Labor in the British Caribbean, ca. 1790-1890. In: *New West Indian Guide*, vol. 68 (1 & 2): 23-76.

Dahlhaus, G.J.M. (1924) *Mgr. Martinus Niewindt, eerste Apostolisch Vicaris van Curaçao; een levensschets.* Beasrode: Bracke van Geert.

Donk, R. (2010) Welke winst kan ik van die kinderen trekken?, godsdienst en schoolonderwijs aan slavenkinderen op Curaçao, 1816-1863. In A. Bijnaar (red.), *Kind aan de Ketting, Opgroeien in slavernij, toen en nu.* Amsterdam NINSEE/Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Emmer, P.C. (2000) *De Nederlandse Slavenhandel 1500-1850.* Amsterdam, De Arbeiderspers.

Encyclopedie (1985) *Encyclopedie van de Nederlandse Antillen.* J. de Palm (red.), Zutphen, De Walburg Pers.

Frucht, R. (1971) A Caribbean Social Type: Neither 'Peasant' nor 'Proletarian'. In: M. Horowitz (ed.), *Peoples and Cultures of the Caribbean: an Anthropological Reader.* New York, The American Museum of Natural History.

Gansemans, J. (1989) *Volksinstrumenten, getuigen en resultaat van een interetnische samenleving: een organologische studie met betrekking tot Aruba, Bonaire en Curaçao.* Tervuren, Musee Royal de l'Afrique Central.

Geggus, D. (2011) Slave rebellions during the age of revolution. In: Klooster, W. en G. Oostindie (eds.), *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800*. Leiden, KITLV Press.
Gilroy, P. (1993) *The Black Antlantic, modernty and double consciousness.* Cambridge MA. Harvard University Press.
Genovese, E.D. (1981) *From Rebellion to Revolution: Afro-American Slave Revolts in the making of the modern World.* New York, Vintage.
Gomez J. en C. Lampe (2000) *Tambu op Aruba*. Aruba, Instituto Pedagogico Arubano.
Gomez Casseres, Ch. (1990) Nieuw licht op herkomst Papiamentse taal? In: *Ñapa* 20-1-1990.
Goslinga, C. Ch. (1956) *Emancipatie en emancipator.* Assen, Van Gorcum.
(1990) *The Dutch in the Caribbean and in Surinam, 1791-1942*. Assen, Van Gorcum.
Goudsblom, J. (1981) Notities over mentaliteit en methode. In: *Symposion* 3 (1/2): 20-34.
Goveia, E. (1991) The West Indian Slave Laws of the Eighteenth Century. In: H. Beckles and V. Shepherd (eds.), *Caribbean Slave Society and Economy: A Student Reader.* Kingston, Ian Randle Publishers, Ltd.
Hartog, J.(1962) *Het verhaal der Maduro's en Foto-album van Curaçao*. Aruba, De Wit.
(1974) *Aruba in oude ansichten.* Zaltbommel, Europese Bibliotheek.
(1980) *Aruba, zoals het was, zoals het werd.* Aruba, De Wit.
Havisser, J. (1995) Towards romanticized Amerindian identities among Caribbean peoples: A case study from Bonaire, Netherlands Antilles. In: N.L. Whitehead (ed.), *Wolves from the Sea.* Leiden, KITLV Press.
Heinze S.& L. Alofs (1997) Arubaanse cunucero's en Caraïbische peasants. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.), *Arubaans Akkoord* (pp. 177-184), Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.
Heijer, H. den (2002). *De geschiedenis van de WIC.* Zutphen, De Walburg Pers.
Herskovits. M.J. (1990) *The Myth of the Negro Past.* Boston, Beacon Press. (oorspr.1941).
Hobsbawm, E. en T. Ranger (1992) *The invention of Tradition.* Cambridge University Press.
Hoetink, H.(1967) *Caribbean Race Relations: a Study of two Variants.* Oxford, Oxford University Press.
(1969) Race Relations in Curaçao and Surinam. In: L. Foner and E.D.

Genovese (eds.), *Slavery in the New World.* New Jersey, Prentice Hall, inc.
(1986) *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving.* Amsterdam, S. Emmering. [oorspr. 1956].

Hobsbawm, E. and T. Ranger (eds.) (1992) *The Invention of tradition.* Cambridge. Cambridge University Press.

Holt, T.C. (1992) *The Problem of Freedom: Race, Labor, and Politics in Jamaica and Brittan, 1832-1938.* Kingston, Ian Randle Publishers.

Hoog, L. de (1983) *Van rebellie tot revolutie: oorzaken en achtergronden van de Curaçaose slavenopstanden in 1750 en 1795.* Leiden, KITLV, Caraf.

Hullu, J. de (1923) Aruba in 1816. In: *West-Indische Gids* vol. 5: 371-82.

De Jong en Alofs (red.) (2008) *Educacion: Herencia di Sclavitud* 2008, Aruba, Exposicion Fundacion Herencia di Sclavitud.

Jordaan, H. (2012) *Slavernij en vrijheid op Curaçao; De dynamiek van een achttiende-eeuws handelsknooppunt.* Leiden, Academisch proefschrift.

Karner, F.P. (1969) *The Sephardics of Curaçao.* Assen, Van Gorcum.

Kloek E. (red.) *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis.* Nijmegen, Uitgeverij Van Tilt.

Klooster, W. (1994) Subordinate but Proud: Curaçao's Free Blacks and Mulattoes in the Eighteenth Century. In: *New West Indian Guide* 5 (3&4): 283-300.

Klooster, W. en G. Oostindie (eds.) (2011) *Curaçao in the Age of Revolutions, 1795-1800.* Leiden, KITLV Press.

Lampe, A. (1988) *Yo te Nombre Libertad; iglesia y estado en la sociedad esclavista de Curazao (1816-1863).* Nijmegen, eigen beheer.
(2001) *Mission or Submission; Moravian and Catholic Missionaries in the Dutch Caribbean during the 19th Century.* Göttingen, Vanderhoeck and Ruprecht.

Lantèrnu (1991) Verslag van E.D.E. Van Den Bossche, gezaghebber van Aruba, over de Emancipatie op Aruba. In: *Lantèrnu,* januari 1991: 39-41.

Lewis, G. (1987) *Main Currents in Caribbean Thought: the Historical Evolution of Caribbean Society in its Ideological Aspects, 1492-1900.* Baltimore, John Hopkins University Press.

Marks, A. (1976) *Male and Female and the Afro-Curaçaoan household.* Den Haag, Verhandelingen, KITLV.

Martinus, E.F. (1996) *The Kiss of a Slave: Papiamentu's West-African Connection.* Amsterdam, academisch proefschrift.

Millinghof, C.J. (1963) Wat betekent: Mgr. Niewindt emancipator? In: *Amigoe di Curaçao* dd. 29-6-1963.

Mintz, S. (1985) From Plantations to Peasantries. In: S. Mintz & S. Price (eds.), *Caribbean Contours.* pp. 127-54. Baltimore, John Hopkins University Press.

(1989) *Caribbean Transformations.* New York, Colombia University Press.

Mintz, S & R. Price (1992) *The Birth of Afro-Caribbean Culture: an Anthropological Perspective.* Boston, Beacon Press.

(2003) *De geboorte van de Afrikaans-Amerikaanse cultuur.* Leiden, KITLV Uitgeverij. Caribbean Series 23.

Nederveen Pieterse, J. (1990) *Wit over Zwart: Beelden van Afrika en Zwarten in de Westerse populaire cultuur.* Amsterdam, Koninklijk Instituut voor de Tropen.

*New West Indian Guide (*1987) Popular Culture, National Identity, and Race in the Caribbean. Vol. 61 (3/4).

Nooyen, R.H. (1965) *Millefiori di Aruba.* Aruba, Stichting Aruba Nostra.

Oostindie, G. (2006) *De parels en de kroon; het koningshuis en de koloniën.* Amstedam, De Bezige Bij.

Oostindie, G. (ed.) (1995) *Fifty years later; Anti-Slavery, Capitalism and Modernity in the Dutch Orbit.* Leiden, KITLV Press.

Paula, A.F. (1993) *Vrije Slaven: een sociaal-historische studie over de dualistische slavenemancipatie op Nederlands Sint Maarten, 1816-1863.* Zuthpen, De Walburg Pers.

Phalen, J.H. (1977) *Kinship, color and ethnicity; Integrative ideologies in Aruba, Netherlands Antilles.* New York, State University of New York.

Pietersz, J.A. (1985) *De Arubaanse arbeidsmigratie 1890-1930; Drie studies over de trek van arbeiders in het Caraïbisch gebied voor de Tweede Wereldoorlog.* Leiden, KITLV, Caraf.

(1997) De trek van Arubaanse arbeiders, 1970-1930. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (pp. 213-219). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

Postma, J.M. *The Dutch in the Atlantoc Slave Trade 1600-1815.* (1990) Cambridge University Press.

Prins, P. (1997) Eindeloos getob?; De expeditie van Paulus Printz. In L. Alofs, W. Rutgers en H.E. Coomans (red.) *Arubaans Akkoord* (127-134). Bloemendaal, Stichting Libri Antiyani/Den Haag, Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Aruba.

Rapport (1855) *Eerste rapport der Staatscommissie benoemd bij K.B. van 29 November 1853, no. 66, tot het voorstellen van maatregelen ten aanzien van de slaven in de Nederlandse koloniën.* 's-Gravenhage, Gebroeders Van Cleef.

(1856) *Tweede rapport der Staatscommissie benoemd bij K.B. van 29 November 1853, no. 66, tot het voorstellen van maatregelen ten aanzien van de slaven in de Nederlandse koloniën.* 's-Gravenhage, Gebroeders Van Cleef.

Renkema, W.E. (1981) *Het Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw.* Zutphen, De Walburg Pers.

(2009) *Een leven in de West; Van Raders en zijn werkzaamheden op Curaçao.* Leiden, KITLV Uitgeverij.

Rojer, R. (1997) *Vanuit de blauwzwarte diepte, Marcus Dahlhaus en Martinus Niewindt: een cultuur-historische studie.* Rotterdan, Erasmus Publishing.

Römer, R.A. (1979) *Een volk op weg/Un pueblo na kaminda.* Zutphen, De Walburg Pers.

(1994) Man-vrouw-relaties in West-Europa en het Caribisch gebied. In: *Ñapa* 16-4-1994.

(1995) *De Yaya; schijnbaar nederig maakte zij dikwijls de dienst uit. Curaçao,* Dovale Associates Inc.

Rosalia, R. (1997) *Tambú, de legale en kerkelijke repressie van Afro-Curaçaose volksuitingen.* Zutphen, De Walburg Pers.

Rutgers, W. (1990) Oudste Papiamentstalige tekst op Aruba. In: *Ñapa* 6-1-1990.

Schiltkamp, J.A. en J. Th. de Smidt (red.) (1978) *West Indisch Plakaatboek; Publicaties en andere wetten alsmede de oudste resoluties betrekking hebbende op Curaçao, Aruba, Bonaire II: 1782-1816.* Amsterdam, S. Emmering.

Sio, A.A. (1991) Marginality and Free Coloured Identity in Caribbean Slave Society. In: H. Beckles and V. Shepherd (eds.), *Caribbean Slave Society and Economy: A Student Reader.* Kingston, Ian Randle Publishers, Ltd.

Sypesteyn, C.A. van (1866) Afschaffing der Slavernij in de Nederlands West-Indische Koloniën, uit officiële bronnen zamengesteld. In: *De Economist*, 1866.

Soest, J. van (1978) *Trustee of the Netherlands Antilles.* Zutphen, De Walburg Pers.

Stienstra, P. (1988) The economic history of gold and phosphate mining on Aruba, Netherlands West Indies, 1824-1920. In: L. Van der Steen (red.), *Studies in the honour of Dr. Pieter Wagemaker Hummelinck* pp. 227-253. Amsterdam, Foundation for Scientific Research in Surinam and the Netherlands Antilles.

Stipriaan, A. van (1993) *Surinaams contrast: Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863*. Leiden, KITLV Uitgeverij.

Teenstra, M.D. (1977) *De Nederlandse West-Indische eilanden in derzelver tegenwoordigen toestand. Deel II: Curaçao, St. Maarten, St. Eustatius, Saba.* Amsterdam, S. Emmering. [oorspr. 1836].

Thiel, C.O. (2013) *Tambu artesanal tradicional di Aruba*. Aruba, UNOCA.

Tonkin, E., M. McDonald and M. Chapman (1989) *History and Ethnicity*. London, Routledge.

Triebels, L.F. (1980) *Ocho dia of Novena: een 'Afrikaanse retentie' in het Caraïbisch gebied?* Nijmegen, Katholieke Universiteit.

Trouillot, M. (1995) *Silencing the past, power and the produiction of history*. Boston, Beacon Press.

Verheij, E. (2006) *Opgroeien in slavernij; Een onderzoek naar de opvoeding van Surinaamse slavenkinderen in de achttiende en negentiende eeuw.* (ongepubliceerde doctoraalscriptie).

Voges, E. (1982) Het Vredegeregt op Aruba. In: R. Römer en J. Spruit (red.), *Een decennium later*. Willemstad, Universiteit van de Nederlandse Antillen.

Wernet-Paskel, L. (1992) *Ons eilandje Aruba*. Zutphen, De Walburg Pers.

Willemsen, G. (2006) *Dagen van gejubel en gejuich; viering en herdenking van de afschaffing van de slavernij in Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen.* Amsterdam, Amrit/Ninsee.

Williams, E. (1980) *Capitalism and Slavery*. London, Andre Deutsch. [oorspr. 1944]
(1983) *From Columbus to Castro: The History of the Caribbean 1492-1969*. London, Andre Deutsch.

Winter, J.M. van (1953) De openbare mening in Nederland over de afschaffing van de slavernij. In: *West-Indische Gids* vol. 34: 61-90.

Wolff, E. (1990) *Europe and the People without History*. Berkeley, University of California Press.

Over de auteur

Luc Alofs (1960) studeerde Culturele Antropologie in Nijmegen en promoveerde als historicus aan de Universiteit Leiden. Luc Alofs is docent aan het Instituto Pedagogico Arubano. Hij was curator van de tentoonstelling Erfenis van de Slavernij op Aruba / Herencia di Sclavitud na Aruba (2008), die grotendeels op deze studie was gebaseerd. Daarnaast schrijft hij schoolboeken voor de afdeling Curriculum Ontwikkeling van Directie Onderwijs.

Hij publiceerde onder meer Ken ta Arubiano?, sociale integratie en natievorming op Aruba (1990, 2001) (samen met Leontine Merkies), The Aruba Heritage Report, Aruba's Intangible Cultural Heritage, an inventory (2004, 2008) en Onderhorigheid en Separatisme, koloniaal bestuur en lokale politiek op Aruba, 1816-1955 (2013).